

VAASAN YLIOPISTO

Filosofinen tiedekunta

Susanna Nyrhilä

Äiti ei tule enää kotiin

Metaforatutkimus Lapuan patruunatehtaan räjähdysonnettomuudesta kertovista lehtiteksteistä

Nykysuomen pro gradu -tutkielma

Vaasa 2010

SISÄLLYS

TAULUKOT	2
TIIVISTELMÄ	3
1 JOHDANTO	5
1.1 Tutkimuksen aihevalinta ja tavoite	6
1.2 Aineisto	8
1.3 Tutkimuksen menetelmä, tausta ja merkitys	9
2 METAFORATUTKIMUS JA KOGNITIIVINEN METAFORATEORIA	12
2.1 Aristoteleen käsitys metaforasta	12
2.2 Metaforatutkimuksen tausta	14
2.3 Metaforateoria kritisoi perinteistä metaforan määritelmää	16
2.4 Käsitteellinen metafora	19
2.5 Metaforateorian kolmijako	21
2.6 Metaforan ja metonymian ero	24
2.7 Ajatuksia vuorovaikutusteoriasta	25
2.8 Muita metaforakäsityksiä	28
3 KOLME KUVAUSTA ERÄÄSTÄ HUHTIKUISESTA AAMUSTA	35
3.1 Maakuntalehden kuvaus ”Lapuan piinaviikosta”	35
3.1.1 Surmansa saaneita ja henkensä menettäneitä uhreja	38
3.1.2 Elollistettu kuolema	44
3.1.3 Lentävä lataamo ja muita tapahtumametaforia	47
3.1.4 Miten näkymän kuvaus eroaa sen metaforisuudesta?	52
3.1.5 Kun suru on raskasta kantaa	55
3.1.6 Elämä ja hieman muuta	56
3.2 Paikallislehden kertomus surusta	58
3.2.1 Mitä kaikkea on kuolema?	60
3.2.2 Surun moninaisuus <i>Lapuan Sanomien</i> lehtiteksteissä	64

3.2.3 Tapahtumakokemuksia	65
3.2.4 Elämä ja ihminen	66
3.3 Valtakunnallinen näkökulma kauppalan onnettomuudesta	68
3.3.1 Kuoleman strukturaalisuus sekä muutama toiminto	69
3.3.2 Tapahtuma ja tapahtumapaikka	71
3.3.3 Suru	75
3.3.4 Selviytymistä ja muita metaforia	76
4 YHTEENVETO	81
4.1 Ajatuksia metaforisuudeltaan kyseenalaisista ilmauksista	82
4.2 Miten kuolemasta puhutaan metaforin	84
4.3 Muita havaintoja	87
5 PÄÄTELMÄT	90
LÄHTEET	93
LIITE. Tutkimusaineisto	95
TAULUKOT	
Taulukko 1. <i>Ilkan</i> lehtitekstien metaforajaottelu	37
Taulukko 2. <i>Lapuan Sanomien</i> lehtitekstien metaforajaottelu	59
Taulukko 3. <i>Helsingin Sanomien</i> lehtitekstien metaforajaottelu	68

VAASAN YLIOPISTO**Filosofinen tiedekunta**

Tekijä:	Susanna Nyrhilä
Pro gradu -tutkielma:	<i>Äiti ei tule enää kotiin</i> Metaforatutkimus Lapuan patruunatehtaan räjähdysonnettomuudesta kertovista lehtiteksteistä
Tutkinto:	Filosofian maisteri
Oppiaine:	Nykysuomi
Valmistumisvuosi:	2010
Työn ohjaaja:	Esa Lehtinen

TIIVISTELMÄ:

Huhtikuussa vuonna 1976 eräs eteläpohjalainen kauppala ajautui valtakunnallisiin lehtiotsikoihin kauppalan kulmalla sattuneen räjähdysonnettomuuden vuoksi. Tämä 40 työntekijän hengen vaatinut Lapuan patruunatehtaan räjähdysonnettomuus oli valtakunnan olosuhteisiin nähden melko poikkeuksellinen, ja onnettomuus sai huomiota myös ulkomailla. Lehtiuutisissa onnettomuutta ilmennettiin runsailla kieli-kuvallisuuksilla, joiden kautta tapahtuneesta muodostettiin koko kansaa koskenut suru.

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan kolmen sanomalehden julkaisemia lehtikertomuksia Lapuan patruunatehtaan onnettomuudesta. Tutkimuksen kohteena ovat erityisesti aineiston sanomalehtien käyttämät metaforiset ilmaukset, ja siten tutkielman tavoite on metaforatutkimuksen kautta tarkastella niitä erilaisia keinoja, joiden kautta sanomalehdissä on pyritty tarjoamaan jonkinlainen todellisuuskuva tapahtuneesta onnettomuudesta. Tutkimuksen teoriana käytetään kognitiivisen kielitieteen mukaista metaforakäsitystä.

Tutkielman keskeiseksi tulokseksi muotoutui aineiston eri sanomalehtien ilmentämien metaforisten kuvausten näkökulmaerot toisiinsa nähden. Vaikka aineiston eri sanomalehtien metaforisuuksia verratessa todettiin, että jokainen sanomalehti käyttää kerronnassa hyvin toisiinsa nähden samankaltaisia metaforia, lopulta metaforakerronnan kokonaiskuva muodosti jokaisessa sanomalehdessä hieman erilaisen näkökulman. Metaforilla pyritään aineistossa ilmentämään muun muassa onnettomuuden kaikkivoimaisuutta ja kuoleman raakuutta. Muina oleellisina havaintoina voi mainita metaforin kuvatun surun ilmentämän yllötyksen ihmisestä sekä elämän arvaamattomuuden. Näiden näkökulmien kautta Lapuan patruunatehtaan onnettomuus on kuvattu lukijoille muun muassa tunteisiin vetoavana, informatiivisena, mutta myös kaupallisena kertomuksena.

AVAINSANAT: Lapuan patruunatehtaan onnettomuus, metafora, lehtitekstit

1 JOHDANTO

Tuossa se oli Ylimäen Yllin työpaikka, siinä näin hänet aamulla. Oli iloisella mielellä, kuten aina, leikkiäkin laskettiin hän sanoi osoittaen erästä ruhjoutunutta konetta, jonka äärestä pitkä aikainen työntekijä oli temmattu pois. (*Ilkka* 14.4.1976)

Tiistiaamuna 13. huhtikuuta vuonna 1976 Lapualla hakeuduttiin pitäjän keskustan kupeessa sijaitsevaan patruunatehtaaseen aloittamaan työpäivä niin kuin aina ennenkin. Töihin tullessaan yksikään ei aavistanut, että vähän ennen kahdeksaa aamulla se samainen työpäivä olisi jo ohitse, eikä vain niiden osalta, jotka passitettaisiin kotiin mitä pikimmiten, vaan myös niiden osalta, joiden koko elämä olisi sen aamun mukana päättyvä.

Nykyisin Lapuan vanha patruunatehdas sijaitsee edelleen vanhalla paikallaan keskustan kupeessa Lapuanjoen rannalla. Huhtikuussa 1976 Lapuan patruunatehtaan onnettomuus aiheutti 40 työntekijän kuoleman, ja uhreista suurin osa oli nuoria perheellisiä äitejä. Onnettomuudessa kuolleiden muistoksi järjestettiin Lapuan tuomiokirkon pihamaalla uhreille yhteinen siunaustilaisuus, johon osallistui tuhansia ihmisiä, ja joiden mukana osanottonsa onnettomuuden uhrien menetyksen vuoksi kävi esittämässä myös tasavallan presidentti Urho Kekkonen.

Lapuan patruunatehtaan räjähdysonnettomuuden on sanottu olleen koko valtakunnan rauhanajan tuhoisin räjähdysonnettomuus, ja huhtikuussa 1976 onnettomuuden kauheus ja suuruus kävi selväksi myös runsaiden onnettomuudesta laadittujen uutisointien ansiosta. Vaikka onnettomuudesta on tähän päivään mennessä kulunut yli kolmekymmentä vuotta, sen tuottama suru ja järkytys ei ole hiipunut paikallisten ajatuksissa. Lapuan patruunatehtaan onnettomuudessa kuolleiden sukulaiset ja tuttavat sekä työtoverit muistavat päivän yhä ihan kuin se olisi tapahtunut vasta eilen.

1.1 Tutkimuksen aihevalinta ja tavoite

Ajatus tämän tutkimustyön toteuttamiseen syntyi useiden seikkojen ansiosta. Kenties vahvimmin tutkimuksen aihevalintaan on kuitenkin vaikuttanut vahva lapualainen identiteettini sekä Lapualle sijoittuva lapsuus- ja nuoruusaika, jonka ansiosta opin jo varhain tuntemaan tarinan patruunatehtaan onnettomuudesta. Koska Lapuan patruunatehtaan räjähdysonnettomuus kuuluu maamme tuhoisimpien räjähdysonnettomuuksien joukkoon, on sitä ja siihen johtaneita syitä luonnollisesti tieteellisesti tutkittu ja spekuloitu. Onnettomuudesta on lisäksi uutisoitu myös vuoden 1976 jälkeen, ja parisen vuotta ennen tämän tutkimustyön valmistumista onnettomuudesta julkaistiin myös dokumentti, joka otti kantaa onnettomuuden uutisoinnin luonteeseen verraten sitä nykyajan onnettomuus-uutisointeihin ja erityisesti vuoden 2004 tsunamista kertoviin uutisiin.

Uutisointiin liittyen tämän tutkimustyön tavoite on tarkastella Lapuan patruunatehtaan räjähdysonnettomuudesta laadittuja sanomalehti uutisia. Tutkimusaineistoksi on valittu kolme erilaista sanomalehteä, jotka esitellään luvussa 1.2. Tavoitteen tarkastelukohteena on erityisesti patruunatehtaan onnettomuuden lehti uutisoinnin metaforisuus, jonka myötä otan huomioon lehtitekstien kirjoittajan ja haastateltavana olleen henkilön käyttämien metaforisuuksien mahdollisen eron. Olen tietoinen siitä tosiasiasta, että välttämättä haastatellun henkilön kommentit eivät lehtiteksteissä ole milloinkaan täysin haastatellun sanomia, mutta tavoitteeni ei tässä tutkimuksessa ole perehtyä tekstien kertojien todelliseen identiteettiin, vaan kartoittaa tekstien metaforista kerrontaa sekä huomioida se seikka, että tekstissä toisinaan esiintyy kirjoittajan rinnalla myös toinen kertoja.

Lehti uutisoinnissa käytettyjä metaforia tutkimalla tavoitteeni on tarkastella kokonaiskuvaa siitä, miten metaforisia ilmaisukeinoja hyödynnetään onnettomuudesta kerrottaessa. Miten metaforien kautta kuvataan kuolemaa, surua sekä onnettomuutta tai elämän taipumusta päättävyyteen? Toisaalta tavoitteisiin kuuluu myös tarkastella, miten selkeitä kertomusta kuvaavat metaforat ovat aineistoni lehtiteksteissä. Toisin sanoen otan tutkielmassani huomioon sen, että joidenkin kielikuvien kohdalla ei välttämättä voi tehdä selkeää rajausta metaforaan, vaan on pohdittava ilmauksen muita ominaisuuksia. Näi-

den tavoitteiden kautta pyrin muodostamaan kokonaiskuvan siitä, millaisia kuolemaan, onnettomuuteen, elämän päättävyyteen sekä muun muassa suruun liittyviä metaforia aineiston lehtiteksteissä ylipäättään ilmenee, millaiset metaforat muodostavat tutkielman metaforakerronnan keskeisen osa ja onko yhden kategorian metaforien välillä havaittavissa selkeitä eroja.

Tarkoitukseni ei ole tämän tutkimuksen kautta pyrkiä antamaan kokonaiskuvaa siitä, miten onnettomuuden lehti uutisoinnissa ylipäättään hyödynnetään metaforia. Koska tutkimukseni kohteena on yksittäinen yli kolmekymmentä vuotta sitten tapahtunut onnettomuus, tavoitteeni keskittyvät pikemminkin tapauskohtaiseen tarkasteluun kuin yleistämiseen. Tutkijana minua kiinnostaa nimenomaan se, miten Lapuan patruunatehtaan onnettomuudesta uutisoidessa on hyödynnetty metaforia. Tämän kiinnostuksen kohteen vuoksi joudun luonnollisesti ottamaan huomioon myös metaforisuutensa suhteen kieli-kuvalliset rajatapaukset.

Tässä tutkimuksessa tavoitteeni on tuoda esiin niitä metaforisia keinoja ja ilmiöitä, joiden kautta onnettomuudesta on muodostettu tietty kuva tapahtuman todellisuudesta. Tutkielman kuluessa pohdin, eroaako tämä esitetty todellisuuskuva eri lähteitä vertaillessa ja jos eroaa, voiko ajatella, että toiset lähteet olisivat kenties pyrkineet tuomaan onnettomuutta lähelle kaikkia suomalaisia? Tutkielmani hypoteesi on, että mitä kauemmas aineistossa mennään onnettomuuden maantieteellisestä läheisyydestä, sitä enemmän lähteissä korostetaan onnettomuuden oletettua kauheutta ja kuoleman suuruutta metaforien keinoin. Siten oletan, että maantieteellisesti onnettomuuden lähellä vaikuttaneet aineistolähteet saattavat käyttää metaforia vähemmän kuin kaukaisemmat vertailukohteensa. Todistaakseni hypoteesin oletuksen todellisen laidan keskityn tässä tutkielmassa tarkastelemaan ja pohtimaan tutkimuksen kohteena olevan onnettomuuden kautta sitä, miten vaikeita asioita kuvataan tiedotusvälineissä ja miten nämä kuvaukset kenties ilmentävät ihmisen ajatuksia todellisuudesta ja toisaalta suhtautumista Lapuan patruunatehtaan onnettomuuteen.

1.2 Aineisto

Tutkimuksen aineisto muodostuu kolmen erilaisen sanomalehden lehtiteksteistä, jotka kertovat Lapuan patruunatehtaan räjähdysonnettomuuden kertomuksen aina räjähdysketkestä pari viikkoa myöhemmin pidettyyn onnettomuuden uhrien siunaustilaisuuteen saakka. Aineistoni sanomalehdet ovat *Lapuan Sanomat*, *Ilkka* sekä *Helsingin Sanomat*.

Lapuan Sanomat on Lapuan kaupungin alueella kahdesti viikossa ilmestyvä riippumaton paikallislehti, jota on julkaistu vuodesta 1932 lähtien. *Lapuan Sanomien* nykyinen levikki kattaa noin 6700 tilausta. Lehden lukijakunta koostuu pääasiassa lapualaisista, mutta kaupunkilaisten rinnalla *Lapuan Sanomia* tilataan satoja vuosikertoja myös muualle Suomeen sekä ulkomaille. *Lapuan Sanomien* julkaisijana toimii Lapua Säätiö. Yli 75-vuotisen historiansa aikana *Lapuan Sanomien* sisältö ja myös ulkomuoto ovat muuttuneet, mutta kuitenkin yhden seikan sanotaan edelleen olevan ennallaan, sillä *Lapuan Sanomia* pidetään yhä lapualaisten sekä oman kaupungin vankkana puolestapuhujana ja pää-äänenkantajana. (Lapuan Sanomat 2010.)

Ilkka on vuonna 1906 perustettu eteläpohjalainen maakuntalehti, joka ilmestyy seitsemänä päivänä viikossa. *Ilkan* pääasiallista ilmestymisaluetta on Etelä-Pohjanmaan maakunnan alue, ja lehden nykyinen levikki on yli 54 000, kun taas lukijakunta ylittää 129 000 henkeen. *Ilkan* julkaisijana toimii Ilkka-Yhtymä Oyj, jonka muihin tuotteisiin kuuluu muun muassa maakuntalehti *Ilkan* rinnalla ilmestyvä toinen maakuntalehti Pohjalainen, jonka pääasiallista ilmestymisaluetta on Pohjanmaa. (Ilkka-Yhtymä 2010.)

Helsingin Sanomat on Pohjoismaiden suurin päivälehti sekä Suomen johtava valtakunnallinen sanomalehti, jonka lukijakunta ylittää päivittäin lähes miljoonaan suomalaiseen. *Helsingin Sanomien* keskimääräinen levikki vuonna 2008 oli yli 410 000 kappaletta ja sunnuntailevikki sitä vastoin lähes 470 000 kappaletta. *Helsingin Sanomat* perustettiin vuonna 1904 jatkamaan edeltäjänsä Päivälehdessä (1889 – 1904) työtä. Päivittäisen sanomalehden lisäksi *Helsingin Sanomiin* kuuluvat myös kuukausittain ilmestyvä Kuu-

kausiliite ja perjantaisin ilmestyvä viikkoliite NYT. *Helsingin Sanomien* julkaisijana toimii Sanoma News. (Sanoma News 2010.)

Aineiston kolme sanomalehteä edustavat kukin omanlaistaan ja toisistaan poikkeavaa identiteettiä sekä alueellisen- ja levikkierojen vuoksi osaltaan myös omanlaistaan näkökulmaa. Katsoin tarpeelliseksi valita aineistooni kolme täysin erilaista sanomalehteä, koska tässä tutkimuksessa minua kiinnostaa myös aineistoni sanomalehtien metaforien käytön mahdollinen toisistaan eroaminen. Jokaisen sanomalehden lehtitekstit kertovat Lapuan patruunatehtaan räjähdysonnettomuuden kertomuksen käytännössä alusta loppuun saakka. *Lapuan Sanomien* lehtitekstejä on aineistossani yhteensä 7 kappaletta. *Ilkan* lehtitekstejä on yhteensä 13 kappaletta, ja *Helsingin Sanomien* lehtitekstejä on vastaavasti 12 kappaletta.

1.3 Tutkimuksen menetelmä, tausta ja merkitys

Tutkimukseni menetelmä on kvalitatiivinen tekstintutkimus, jossa hyödynnän kognitiivista metafora-ajattelua. Vaikka tutkimukseni sisältää runsaasti metaforamäärien esittelyjä ja vertailuja, tarkoitukseni ei ole keskittyä kvantitatiiviseen arvottamiseen, vaan pikemminkin laadulliseen metaforien tutkimukseen. Lisäksi tutkimukseni on osaltaan vertailevaa tekstintutkimusta, koska hyödynnän aineistoni mahdollistamaa vertailuasetelmaa verratessani eri sanomalehtien metaforisuuksia toisiinsa.

Iina Hellstenin (1998: 69) mukaan ”journalististen tekstien metaforatutkimus on lähellä erityisesti kriittistä diskurssianalyysia ja yleensäkin kriittistä kielitiedettä”. Hellstenin mukaan niin journalistisen metaforatutkimuksen kuin kriittisen diskurssianalyysinkin lähtökohtana on näkemys kielestä todellisuuden rakentajana. Aineistovalintani myötä pelkistetty onnettomuuskertomusten metaforinen tarkastelu saa eräänlaisen lisävivahteen kertomusten journalistisuuden ansiosta. Koska myös tämän tutkimuksen eräänä lähtökohtana on oletus kielestä todellisuuden muodostajana, katson tutkimukseni olevan nimenomaan kriittisen kielitieteen osa-alueille sijoittuvaa tekstintutkimusta. Näiden

menetelmäkeinojen kautta pyrin osoittamaan ja havainnollistamaan, millä keinoin eri sanomalehdissä halki valtakunnan on ilmennetty Lapuan patruunatehtaan onnettomuuden tapahtumia metaforien kautta.

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys muotoutuu 1900-luvun loppupuolella muodostuneen metafora-ajattelun pohjalle, jonka mukaan metafora on olennainen osa jokapäiväistä kielenkäyttöä. Metaforatutkimuksen itsessään voi ajatella olevan jo historiallista; Aristoteleen retoriikasta lähtenyt metaforatutkimus on ollut osa alkuun niin kirjallisuuden kuin myöhemmin myös arkikielen tutkimusta jo pitkään. Siten tutkimuksen merkitys ja tarkoitus ei ole tarjota uutta näkökulmaa tai keinoa metaforatutkimukseen, vaan pikemminkin keskittyä metaforatutkimuksen mahdollistamin keinoin yhden tutkimuskohteeksi valitun tapahtuman tapauskohtaiseen tarkasteluun. Vaikka Lapuan patruunatehtaan onnettomuutta pidetään yhä yhtenä valtakuntamme rauhanajan tuhoisimmista onnettomuuksista, ja sen tapahtumista on kulunut aikaa yli 30 vuotta, onnettomuuden tapahtumiin ja kertomuksiin ei ole kiinnitetty huomiota kielellisin keinoin tietääkseni koskaan aiemmin.

Media sinänsä on informaatiolähteenä tärkeä osa jokaisen ihmisen arkielämää ja siten myös median tutkiminen on ymmärrettävästi saanut huomiota osakseen. Esa Väliiverroisen (1998: 13) mukaan mediatutkimuksen vaikutteina on viime vuosikymmeninä ollut niin kielitiede kuin kirjallisuustiede sekä semiotiikka, retoriikka ja diskurssianalyysi. Mediatutkimuksen työhön on vaikuttanut esimerkiksi myös sosiologia, sosiaalipsykologia, kulttuurin- ja poliittinen tutkimus. Mielenkiinnon kohteena on tavallisesti ollut median moninaiset tavat ja keinot ilmentää tai rakentaa todellisuutta, ja yleisesti ottaen mediaa pidetäänkin usein rikkaana varantona ammentaa erilaisia malleja ilmentää esimerkiksi kulttuuria tai todellista elämää.

Mediatutkimuksen saralla metaforien tutkiminen on usein keskeinen keino tarkastella uutisoinnin ilmentämää todellisuuskuvaa elämästä. Hellstenin (1998: 70) mukaan ”metaforatutkimus soveltuu journalismin tutkimukseen paitsi metaforien arkijärjellisyys ja vakiintuneisuuden vuoksi myös siksi, että se tarjoaa tutkijalle käytännöllisiä erotteluja

valta- ja ideologia-analyysin pohjaksi”. Metaforat sinänsä eivät tarjoa siis uudenlaista menetelmää journalismin tutkimukseen, eikä se tässä tutkimuksessa jo todetusti ole edes tarkoitus. Tämän tutkimuksen merkitys rakentuu pikemminkin tutkimuksen tavoitteista.

2 METAFORATUTKIMUS JA KOGNITIIVINEN METAFORATEORIA

Metafora on kielikuva eli trooppi, jossa jotain seikkaa tai käsitettä verrataan toiseen mielekkäällä tavalla. Siten metafora on jonkin seikan kuvaannollisesti tulkittava ilmaus, jossa seikan kuvaannollisuutta ei kuitenkaan ilmaista kuin-sanalla, kuten vertauksessa. (Anna Idström 2009: 52.)

Tavallisesti metaforan on ymmärretty kuuluvan runollisen mielikuvituksen ja retoriikan kielenkäyttöön sen kuvaannollisuuden vuoksi (Lakoff & Johnson 1980: 3). On ajateltu, että metafora kielikuvallisen luonteensa vuoksi ei ole osa tavallista kielenkäyttöä, vaan pikemminkin epätavallista, poeettista ja kielikuvallisuuksia tietoisesti hyödyntävää kieltä. Sen rinnalla metafora on käsitetty myös nimenomaan kielelle ominaiseksi piirteeksi, eikä metaforaa ole siten ajateltu osaksi ihmisten jokapäiväistä kognitiivista eli tiedollista ajattelua ja toimintaa.

Metafora mahdollistaa sen, että tavanomaisina tunnettuja mielikuvituksen tai aistihaivannon muodostamia kirjaimellisia käsitteitä voidaan käyttää omakohtaisen kokemuksen ilmaisemiseen. Tällä tarkoitetaan sitä, että jonkin kirjaimellisen seikan ilmaisemiseen voi yhtä hyvin käyttää jonkin täysin toisen kirjaimellisen seikan ilmaisukeinoja ja termejä, jolloin kyseessä on uudesta käyttökohteesta ilmaistu metafora. (George Lakoff & Mark Johnson 1999: 45.)

2.1 Aristoteleen käsitys metaforasta

Metafora käsitteenä ja kielellisenä ilmiönä juontaa alun perin Aristoteleen kielellisistä töistä. Aristoteles (1997: 181) määrittelee metaforan ilmiöksi, jota hyödynnettäessä jotakin tiettyä asiaa tarkoittavaa sanaa käytetään tarkoittamaan jotakin toista asiaa. Paul Ricoeurin (1978: 13) mukaan Aristoteleen metaforan määritelmän voi ilmaista myös lausumalla, että metaforaa käytetään, kun jollekin tietylle seikalle annetaan tedellisyydessä jo jollekin toiselle kuuluva nimi. Siten metaforassa on Aristoteleen (1997: 181)

mukaan kyse merkityksen siirrosta; siirto voi tapahtua suvusta lajiin, lajista sukuun tai lajista lajiin. Merkityksen siirron ymmärtämiseksi Aristoteleen määrittelemiä käsitteitä suku ja laji voi ajatella yleisenä ja yksittäisenä. Esimerkkejä merkityksen erilaisista siirtymisistä ovat seuraavat virkkeet selityksineen:

- (1) Veneeni seisoo tässä. Selitys: Seisominen (yleinen) on ankkurissa olemista (yksittäinen).
- (2) Odysseus on tehnyt tuhansia matkoja. Selitys: Tuhansia (yksittäinen) merkitsee sanaa paljon (yleinen).
- (3) Minä sammuin kymmeneltä, ja Matti nukahti jo aiemmin. Selitys: sammua (yksittäinen) merkitsee samaa kuin nukahtaa (yksittäinen) ja toisin päin.

Aristoteleen metaforakäsitys muotoutui ajan kuluessa länsimaiselle ajattelulle ominaiseksi metaforakäsitykseksi. Tämän *perinteiseksi metaforateoriaksi* kutsutun käsityksen mukaan metaforan määritelmän voi George Lakoffin ja Mark Johnsonin (1999: 118–122) mukaan jakaa viiteen osaan. Näistä viidestä osasta ensimmäisen mukaan metafora on osa kielenkäyttöä, ei ajattelua. Siten metaforan käyttö perustuu tilanteisiin, joissa jotakin sanaa käytetään tarkoittamaan jotakin muuta kuin mitä se kirjaimellisesti tarkoittaa.

Perinteisen metaforateorian määritelmäjaon ensimmäisen osan voi huomata muodostuvan hyvin samalla tavalla kuin Aristoteleen esittämä perusmääritelmä metaforasta muodostuu. Lakoffin ja Johnsonin (1999: 118–122) esittämän viisijaon mukaan perinteisen käsityksen mukaisen jaon toinen osa painottaa, että metaforinen kieli ei kuulu tavallisen jokapäiväisen kielenkäytön osaksi, vaan se on pikemminkin tyypillinen osa runollista ja retorista kieltä. Jaon kolmannen osan mukaan metaforinen kieli määritellään poikkeukselliseksi. Siten metaforassa sanoja ei määritelmän mukaan käytetä niiden oikeassa käyttötarkoituksessa, vaan tarkoitus sanojen käytölle on poikkeuksellinen.

Neljännän määritelmän mukaan jokapäiväisessä kielenkäytössä ilmenevät metaforisudet ovat todellisuudessa kuolleita metaforia. Tämä tarkoittaa, että ennen metaforisina ilmauksina tunnetut ilmaukset ovat kielenkäytössä muuttuneet kirjaimellisiksi ilmauksiksi, eikä niitä siksi voi kutsua metaforiksi. Lopulta viidennen määritelmän mukaan

metaforat ilmentävät vertauksia tai samankaltaisuuksia. Siten perinteisen metaforateorian mukaan jonkin tietyn sanan kirjaimellisen ja metaforisen ilmauksen välillä on olemassa eräänlainen jo olemassa oleva samankaltaisuus, minkä ansiosta metafora luonnollisesti ilmentää siis vertausta ja samankaltaisuutta metaforan kuvauskohteeseen nähden. (Lakoff & Johnson 1999: 118–122.)

2.2 Metaforatutkimuksen tausta

Aristoteleen metaforakäsityksestä alkunsa saanut perinteinen metaforateoria säilyi länsimaisen metafora-ajattelun perustana yli kahden vuosituhannen ajan. Kuitenkin 1900-luvulle tultaessa metaforatutkimuksen eräänlaisen uuden suunnan näytti 1930-luvulla vaikuttanut I. A. Richards, jonka käsitys ajattelusta metaforisena toimintona on sittemmin vaikuttanut muun muassa George Lakoffin ja Mark Johnsonin kehittämän kognitiivisen eli ajatuksissa tiedollisen metaforakäsityksen syntyyn.

Richardsin teoria metaforasta kahden erilaisen maailman välisenä vuorovaikutuksena asettui perinteisen metaforakäsityksen ajatuksia vastaan. Kun Aristoteleen metaforakäsitykseen kuului ajatus metaforasta välineenä, jota käyttämällä jollekin seikalle annetaan todellisuudessa toiselle kuuluva nimi, Richardsin ajatuksien mukaan metaforan tehtävä ei suinkaan ole nimetä vaan pikemminkin kuvata jotakin seikkaa, jolla on jo nimi (Ricoeur 1978: 13, 57). Siten metafora toimii Richardsin mukaan kuvaajana jollekin sellaiselle asialle, jonka oma nimi ei ole kuvaustilanteessa tunnettu. Richardsin käsitykseen kahden maailman välisestä vuorovaikutuksesta liittyy kaksi käsitettä *tenor* ja *vehicle*, joita Lakoffin ja Johnsonin metaforakäsityksen ansiosta kutsutaan nykyisin nimityksillä *lähde-* ja *kohdedomeeni*. Richardsin käsitteistä aiempi ilmentää jonkin tietyn seikan kirjaimellista ilmausta ja jälkimmäinen sen sijaan metaforisen merkityksen siirtymää eli tietyn kyseessä olevan seikan kuvausta (Ricoeur 1978: 57–58). Aiemmin mainittuihin käsitteisiin lähde- ja kohdedomeeni palataan teoriaosuudessa myöhemmin.

Ennen Lakoffin ja Johnsonin aikaa Richardsin teoriaa metaforasta kahden erilaisen maailman välisenä vuorovaikutuksena vei kuitenkin eteenpäin muun muassa Max Black, joka näkemyksellään oli osaltaan luomassa Richardsin kehittämistä ajatuksista yhtenäistä *vuorovaikutusteoriaksi* kutsuttua metaforatutkimuksen alaa. Vuorovaikutusteoreettisen näkemyksen mukaan metaforan merkitys on tulos kahden ajatuksen vuorovaikutuksesta. Tämän mukaan metafora ei ole kirjaimellisen ilmauksen korvaamista kuvallisella ilmauksella, vaan kahden kontekstin välistä kanssakäymistä.

Max Blackin vuorovaikutusteorian ansiosta ja myös sen jälkeen kielen ajattelemisen ei-kirjaimellisena ja pikemminkin kuvailevana prosessina on lisääntynyt, ja metaforan tutkimista on alettu laajentaa perinteisen metaforateorian ajatuksista poiketen myös tavalliseen kielenkäyttöön. Metaforan tutkimisesta tavallisen kielenkäytön ilmiönä on yhä olemassa useita erilaisia mielipiteitä, mutta metaforatutkimuksen kehittäjistä yhdeksi tunnustetuimmista ovat nousseet I. A. Richardsin näkemyksiä ja Blackin vuorovaikutusteoriaa hyödyntäneet George Lakoff ja Mark Johnson. Tässä tutkimuksessa hyödynnän ensisijaisesti heidän kehittämiään kognitiivista teoriaa metaforan luonteesta.

Lakoff ja Johnson (1980: 3) uskovat, että metafora liittyy erottamattomasti nimenomaan jokapäiväiseen elämään, eikä ainoastaan kielenkäyttöön vaan myös ajatuksiin ja tekoihin. Siten Lakoff ja Johnson määrittävät metaforan tarkoittamaan yksinkertaisimmillaan sellaista toimintaa, jolloin jokin tietty asia kuvataan jonkin toisen tietynlaisen asian termin. Tätä Lakoffin ja Johnsonin kehittämää kognitiivista metaforatutkimuksen mallia kutsutaan *metaforateoriaksi*. Jatkossa viitataan Lakoffin ja Johnsonin teoriaan nimityksellä metaforateoria ja käsitellessäni muita teorioita tai metaforan tutkimusta ylipäätään käytän nimitystä metaforatutkimus. Aristoteleen ajatuksista alkanutta perinteistä metaforateoriaa kutsun sen omalla nimellä myös jatkossa. On kuitenkin hyvä huomata, että perinteinen metaforateoria sekä metaforateoria ovat kaksi eri asiaa.

2.3 Metaforateoria kritisoi perinteistä metaforan määritelmää

Luvussa 2.1 esiteltiin Aristoteleen metaforakäsitykseen perustuvan perinteisen metaforateorian määritelmiä metaforasta. Luvussa metaforan määritelmä jaettiin viiteen osaan, jonka kautta muodostuu perinteisen metaforateorian perimmäinen käsitys metaforasta; sama käsitys perustuu jo mainitusti alunperin metaforatutkimuksen isänä pidetyn Aristoteleen käsityksiin.

Nykyisin laajalti hyväksytyn Lakoffin ja Johnsonin kehittämän metaforateorian mukaan perinteinen metaforatutkimus on epäonnistunut metaforan määrittelemisessä monessa suhteessa. Lakoff ja Johnson (1999: 123–129) kritisoivat perinteisen metaforateorian antamia määritelmiä ja tarjoavat selityksen siihen, miksi ne ovat epäonnistuneet määrittelemään metaforan todellisen luonteen. Seuraavaksi tarkastellaan perinteisen metaforateorian luvussa 2.1 esiteltyä viisijakoa Lakoffin ja Johnsonin vastaesitysten kautta. Jaon jokainen osa käydään läpi yksitellen.

Perinteisen metaforateorian ensimmäinen määritelmä metaforalle on seuraava: metafora on kielenkäytön osa, ei ajattelun. Lakoff ja Johnson (1999: 123) esittävät, että perinteinen metaforateoria erehtyy tässä määrittelyssä siksi, että määrittelyn mukaan jokaisen erilaisen kielellisen ilmaisun kuuluisi sen mukaan olla erilainen metafora. Otetaan esimerkiksi virke ”Parisuhde on matka”. Lakoffin ja Johnsonin teorian mukaan edellä esitellyn virkkeen ajatusta määrittävät virkkeet kuvaavat kaikki samaa metaforaa: PARISUHDE ON MATKA. Tämän metaforan mukaisia virkkeitä ovat esimerkiksi ilmaisut ”Parisuhteemme on ajautunut umpikujaan” tai ”Katso, minne olemme yhdessä päätyneet.” Jos perinteisen metaforateorian määrittelyä on uskominen, nämä kaksi esiteltyä ilmaisua eivät mitenkään liittyisi toisiinsa, vaan olisivat täysin toisistaan irrallisia metaforia.

Metafora on ensisijaisesti ajattelulle keskeinen seikka, ja siten metaforinen kieli toissijaisena seikkana on metaforisen ajattelun reflektoituma. Metafora muodostuu ensisijaisesti ajattelussa, ja kieli on väline, jonka kautta metaforinen ajattelu ilmaistaan. (Lakoff

& Johnson 1999: 123.) Kun perinteisen metaforateorian viidestä metaforan määritelmätavasta toisessa väitetään, että metaforinen kieli ei kuulu osaksi tavallista jokapäiväistä kielenkäyttöä, Lakoff ja Johnson vastaavat tähän esittämällä erilaisia konventionaalisia ilmauksia, jotka kuitenkin ovat myös metaforisia. Tutkijakaksikon (1999: 123–124) mukaan jo Aristoteles oli väärässä väittäessään, että metafora kuuluisi ainoastaan retoriikan ja poetiikan kieleen. Esimerkiksi aiemmin mainitut esimerkit metaforasta PARISUHDE ON MATKA kuuluvat konventionaalisina arkiseen kielenkäyttöön ja sisältävät siitä huolimatta metaforan. Tämän vuoksi viisijaon toinen määritelmä ei voi pitää paikkaansa.

Jaon kolmannessa kohdassa väitetään, että metafora on poikkeuksellinen. Lakoff ja Johnson (1999: 124) vastaavat tähän vastaväitteellä: metafora ja metaforinen ajattelu on tavanomaista, ei poikkeuksellista. Neljännessä kohdassa perinteinen metaforateoria esittää, että konventionaaliset metaforiset ilmaukset, jotka esiintyvät jokapäiväisessä kielenkäytössä, ovat itse asiassa kuolleita metaforia. Lakoff ja Johnson (Emt.) ovat samaa mieltä siitä, että on olemassa niin kutsuttuja kuolleita metaforia, mutta he kuitenkin painottavat, että konventionaaliset metaforat eivät kuulu tähän joukkoon. Perinteisen metaforateorian käsityksestä poiketen he esittävät, että esimerkiksi sellaiset konventionaaliset metaforat, kuten *olla umpikujassa* ovat hyvinkin elossa ja todellisia, vaikka ne usein tavallisuutensa vuoksi sekoitetaan kuolleisiin metaforiin.

Käsitteellä kuollut metafora tarkoitetaan jotakin kielellistä ilmaisua, joka on tullut osaksi kielenkäyttöä jonkin tietyn kerran eläneen käsitteellisen metaforan kautta. Ajan kanssa tämä käsitteellinen metafora on hävinnyt kielenkäytöstä, ja sen mukana ilmaisusta on jäänyt jäljelle enää metaforan kohdedomeeni eli *target domain*. (Lakoff & Johnson 1999: 124–125.) Metaforassa on kyse merkityksen muutoksesta, ja metafora koostuu kahdesta domeenista, jotka ovat lähde- (*source domain*) ja kohdedomeeni. Lähdedomeeniksi kutsutaan kohdetta, johon sanan tai ilmauksen peruseritys viittaa. Kohdedomeeniksi sen sijaan kutsutaan sitä kohdetta, johon ilmauksen metaforisella merkityksellä viitataan. (Idström 2009: 52.)

Lakoff ja Johnson (1999: 124) esittävät kuolleesta metaforasta esimerkiksi englannin kielessä käytetyn sanan *pedigree*, jonka alkuperäinen muoto on ranskan sanassa *ped de gris* tarkoittaen linnun jalkaa (foot of a grouse). Linnun jalan visuaalinen mielikuva toi mieleen kuvan sukupuusta, minkä kautta *ped de gris* tuli englannin kielessä sukupuuta tarkoittavaan käyttöön. Samalla ranskalainen muoto väännettiin kielenkäytössä muotoon *pedigree*. Nykyisin sanan lähdedomeeni on hävinnyt käytöstä, ja jäljellä on enää sanan kohdedomeeni; puhutaan kuolleesta metaforasta.

Lopulta perinteisen metaforateorian viisijaon viides määritelmä kuuluu sanoin ”metaforat ilmentävät vertauksia tai samankaltaisuuksia”. Tätä agrumenttia vastaan Lakoff ja Johnson (1999: 126–127) esittävät neljä perustelua. Niistä ensimmäisen mukaan metafora ei voi ilmentää vertauksia tai samankaltaisuutta, koska lähde- ja kohdedomeenin välillä ei yksinkertaisesti ole olemassa perinteisen metaforateorian olettaa jo olemassa olevaa samankaltaisuutta. Tästä esimerkkinä voi mainita jälleen metaforan PARISUHDE ON MATKA. Lakoffin ja Johnsonin (Emt.) mukaan on mahdotonta olettaa, että seikkojen parisuhde ja matka välillä olisi kyseessä samankaltaisuus.

Toisen perusteen kautta Lakoff ja Johnson (1999:126) ovat perinteisen metaforateorian kanssa samaa mieltä siitä, että metaforassa lähde- ja kohdedomeeni tavallisesti jakavat keskenään jotakin yhteistä, mutta kaksikko painottaa, että kyseessä ei siitä huolimatta ole vertaus tai samankaltaisuus. Sen sijaan yhteinen seikka lähde- ja kohdedomeenien välillä voi olla esimerkiksi yhteinen konsepti, kuten esimerkklauseessa ”*Nähdäkseni tämä asia on nyt selvitetty*”. Metaforan lähdedomeenina toimii ajatus visuaalisesta kokemuksesta, kun taas kohdedomeeni muodostuu näkemisen merkityksestä lauseessa; voisi yhtä hyvin sanoa *ymmärtääkseni*, koska metaforassa on tässä kyse ymmärtämisestä. Joka tapauksessa esimerkissä domeenit jakavat saman konseptin ymmärtämisestä.

Lakoffin ja Johnsonin (1999: 126) kolmas perustelu kritiikille on, että samankaltaisuus on symmetrinen ilmaisu. Jos metaforissa olisi kyse vertauksista tai samankaltaisuuksista, niiden tulisi olla symmetrisiä. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa, koska vaikka

parisuhdetta voi verrata matkaan, autoa ei voi verrata parisuhteeseen. Siten metafora ei toimi molempiin suuntiin, joten se ei ole symmetrinen.

Neljännän ja viimeisen perustelun Lakoff ja Johnson (1999: 127) perustavat esittämällä, että käsitteellinen metafora voi ilmetä ainoastaan yhdessä paikassa kerrallaan. Tästä esimerkkinä kaksikko mainitsee kaksi länsimaiselle kulttuurille ominaista kuvausta avioliitosta; sen voi kulttuurissamme käsittää esimerkiksi työsuhteeksi ja äiti-lapsisuhteeksi. Työsuhteena kuvattuna parisuhde olisi tasavertainen, kun taas äiti-lapsisuhteena se olisi eriarvoinen. Molemmat käsitykset ovat mahdollisia, mutta eivät samaan aikaan. Se, mikä tämän perustelun kautta tekee samankaltaisuuden mahdottomaksi liittyy kohdassa yksi mainittuun taustaoletukseen jo olemassa olevasta samankaltaisuudesta domeenien välillä. Jos kyse olisi samankaltaisuudesta tai vertauksesta, aiemmin mainituista käsityksistä toimisi vain toinen. Mutta koska molemmat metaforat ovat kulttuurissamme olemassa olevia ilmauksia, vertaus tai samankaltaisuus ei toimi. Avioliittoa ei voi verrata samaan aikaan työsuhteeseen ja äiti-lapsisuhteeseen.

2.4 Käsitteellinen metafora

George Lakoff ja Mark Johnson (1980: 3) uskovat, että metafora on rakentava osa jokaisen ihmisen tavallista arkista elämää, eikä ainoastaan kielellisesti ajateltuna, vaan myös ajatusten ja toiminnan kautta. Tämän argumentin Lakoff ja Johnson perustelevat ihmisen luonnollisen toiminnan ja olemisen kautta; ihminen elää tietynlaisessa käsitteellisessä systeemissä, käsitejärjestelmässä, jossa hänen ajatuksensa eivät ole vain tajunnan tulosta, vaan ne ilmentävät myös toimintaa. Siten ihmisen käsitejärjestelmä ikään kuin rakentaa kaiken sen, mitä me havaitsemme, ja samalla määrittelee meidän jokapäiväistä elämää. Käsitejärjestelmä on luonnollisesti metaforinen, koska meidän tapamme ymmärtää asioita on metaforinen. Siten Lakoff ja Johnson ymmärtävät metaforan liittyvän ihmisen koko elämään sen pienimpiä yksityiskohtia myöden.

Useimmilla abstrakteilla tilanteilla tai seikoilla on metaforinen lähtökohta (Lakoff & Johnson 1980: 7–9.) Erottaakseen abstraktikeskeiset seikat muunlaisista seikoista Lakoff ja Johnson esittelevät *käsittemetaforan* tai toisin sanoen *käsitteellisen metaforan* (*conceptual metaphor*), jolla he tarkoittavat jotakin tiettyä metaforista käsittekontekstia, jonka kautta monet yksittäiset metaforat ovat koostuneet. Käsitteellisen metaforan esimerkiksi voi esittää argumentin AIKA ON RAHAA. Argumentti toimii tässä kohdin käsitteellisenä metaforana, josta voi johtaa useita erilaisia alametforia, kuten ”*Hetket kansasi ovat minulle kalliita*” tai ”*Tuhlasin vuosia sinuun*”.

Geoffrey Sampson (1980: 76) uskoo, että jokainen ihminen on taipuvainen hyödyntämään kielenkäytössään jatkuvasti jossain määrin metaforisuutta. Jokapäiväisen kielenkäytön ja runojen figuratiivisuuden ero on ainoastaan se, että runoilija vie kielen metaforisuuden usein pidemmälle kuin monet muut. Pentti Leino (1983: 107) tarkentaa ajatusta toteamalla, että kuvakielen käyttö ei suinkaan rajaudu pelkän tarkoituksenmukaisen käytön varaan, vaan päinvastoin metaforat ovat läsnä jokapäiväisessä kielenkäytössä esimerkiksi lasten leikeissä alusta alkaen. Pentti Leinon (1983: 108) mukaan Lakoffin ja Johnsonin metaforateorian lähtökohta rakentuu kahdesta seikasta: ensinnäkin metafora on ihmisen käsitejärjestelmään ja ajatteluun kuuluva ilmiö, ja toisaalta käsite- ja kielijärjestelmä sekä ajattelu ja kielenkäyttökin kuuluvat yhteen.

Kielellisen metaforan ilmaisema lähde- ja kohdedomeenin vertaaminen tapahtuu jo kognitiossa, ajattelun tasolla eli tavoilla, joiden avulla ihmiset muodostavat käsitteitä (Idström 2009: 61). Voidaan ajatella, että jos kielessä ilmenevät metaforien lähde- ja kohdedomeenit tiivistetään yhdeksi metaforaksi, saadaan aikaan käsitteellinen metafora. Käsitteellinen metafora on ilmiö, joka ei välttämättä tule lukijalle esiin tavallisessa kielenkäytössä, mutta sen voi havaita tarkastelemalla samaan aihepiiriin kuuluvien ilmausten toistuvuutta erilaisissa kielenkäytön tilanteissa ja koettamalla osoittaa se piirre, joka toistuu niissä kaikissa. Aiemmin tässä luvussa esiteltiin käsitteellisen metaforan esimerkkinä argumentti AIKA ON RAHAA. Käsitteellisten metaforien mukaisia metaforisia ilmauksia voi havaita missä tahansa tilanteessa, ja myös tämän tutkielman aineistossa

on runsaasti käsitteellisen metaforan kautta muotoutuneita metaforia, joilla kaikilla on sama metaforinen toistuva piirre.

Zoltán Kövecsesin (2002: 4–33) mukaan käsitteellisen metaforan rakenne koostuu yhtälöstä *A on B*. Tämän yhtälön kautta kognitiivisen lingvistiikan mukaan metafora merkitsee jonkin tietyn käsitteellisen seikan ymmärtämistä toisen seikan avulla. Toisin sanoen yhtälössä *A* merkitsee eräänlaista lähdedomeenia, joka ymmärretään *B:n* eli kohdedomeenin avulla. Yllä mainitusta käsittemetaforasta *AIKA ON RAHAA* voidaan tämän mallin perusteella erottaa kaksi domeenia, joista *aika* edustaa lähdedomeenia ja *raha* kohdetta. Kuitenkin, jos käsitteellisen metaforan jaon domeeneihin ymmärtää kaavan *A on B* kautta, määrite ei ole sama kuin Lakoffin ja Johnsonin esittämä käsitys domeenijaosta. Heidän mukaansa lähdedomeenin tarkoitus on kuvata sanan kirjaimellista merkitystä ja kohdedomeenin sen sijaan sanan metaforista merkitystä. Kövecsesin mallissa lähdedomeeni yksinkertaisesti katsotaan kohdedomeenin kanssa samankaltaiseksi. Jo ajatuksellaan samankaltaisuudesta Kövecsesin malli eroaa Lakoffin ja Johnsonin käsityksestä.

2.5 Metaforateorian kolmijako

Metaforan perusluonne on, että ymmärrämme jonkin asian toisen asian avulla, mutta metafora ei olekaan käytetyissä sanoissa sinänsä, vaan niiden takana olevissa merkityksissä. Kuitenkin, kun ymmärrämme jonkin asian toisen asian avulla, keskitymme vain niihin puheenaiheena olleen käsitteen puoliin, joita metafora korostaa. (Leino 1983: 108.) Käyttäessämme metaforia emme siis havaitse sellaisia käsitteen puolia, jotka ovat eriäviä metaforan kanssa (Lakoff & Johnson 1980: 10.) Tätä perusluonnetta Lakoff ja Johnson (1980: 14) kutsuvat *struktuuralliseksi* eli *rakenteelliseksi* metaforaksi.

George Lakoff ja Mark Johnson (1980) jakavat käsitteelliset metaforat kolmeen kategoriaan jo mainittuihin strukturaalisiin sekä *orientoiviin* ja *ontologisiin metaforiin*. Kolmi-

jaosta strukturaaliset metaforat ovat Lakoffin ja Johnsonin (1980: 4) mukaan ymmärrettävissä yksinkertaisen argumentin kautta; voimme esimerkiksi asettaa argumentiksi käsittemetaforan VÄITTELY ON SOTAA tai jo mainitun AIKA ON RAHAA ja käsitellä kielenkäyttöämme tarkastellen argumenteissa esiintyviä sotaan tai ajan määritelmiin liittyviä käsitteitä. Esimerkkejä voivat olla Lakoffin ja Johnson (1980: 4) esittämät lauseet, joiden suomennokset esitän seuraavaksi. Suomennoksista olen *kursivoinut* kohdat, jotka liittyvät argumenttiin VÄITTELY ON SOTAA:

- (4) Hän *hyökkäsi* väitteeni jokaista heikkoa kohtaa vastaan.
- (5) Minä *murskasin* hänen argumenttinsa.

Lakoffin ja Johnsonin strukturaalisen metaforan voi periaatteessa ymmärtää myös edellisessä luvussa kuvatun Kövecsesin esittämän A on B -yhtälön avulla, jolloin selvennyksenä strukturaalisen metaforan kuvauksen voisi ymmärtää jonkin tietyn seikan kuvauksena toisen seikan kautta. Aiemmin esitetyssä argumentissa eli käsittemetaforassa on kuitenkin kyse eräänlaisesta ylämetaforasta, jonka alametforia ovat siitä johdetut lauseet, kuten esimerkit (4) ja (5) esittävät. VÄITTELY ON SOTAA -käsittemetaforan alametforat eivät kuitenkaan jo yllä todetusti muotoudu suoraan Kövecsesin esittämän A on B -yhtälön varaan, joten sinänsä yhtälö ei kokonaisuudessaan vastaa Lakoffin ja Johnsonin ajatusta. Kuitenkin myös Kövecses (2002: 33–36) jakaa käsitteellisen metaforan Lakoffin ja Johnsonin tapaan kolmeen jo mainittuun käsitteeseen, joista Kövecses mainitsee strukturaaliseen metaforan sopivan läheisimmin käsitteellisen metaforan perusmääritelmään A on B. Siten yhtälö voi toimia strukturaalisen metaforan yksinkertaisena muistisääntönä, vaikka yhtälöä ei kuitenkaan pidä sekoittaa Lakoffin ja Johnsonin metaforateoriaan.

Lakoff ja Johnson (1980: 14–21) määrittävät orientoivan metaforan merkitsevän *spatialista* eli avaruudellista suuntautumista, jolloin orientoivan metaforan tehtävä on antaa jollekin tietylle seikalle avaruudellinen yleistävä määrite. Orientoiva metafora ei kuitenkaan tyydy pelkän yksittäisen seikan kuvaamiseen, vaan pyrkii määrittämään kokonaisuutta käsitejärjestelmää. Tästä esimerkkinä Lakoff ja Johnson esittelevät yksinkertaisen muistisäännön, joka perustuu ajatukseen seikkojen perustumisesta joko ylös tai alas eli

toisin sanoen joko esimerkiksi positiiseen tai negatiiviseen suuntaan tai hyvään tai pahaan tai paljon tai vähäiseen. Esimerkkinä ylös-alas -mallista esitän seuraavaksi muuttaman yksinkertaisen metaforan. Argumentti on käsittemetafora ONNELLISUUS SUUNTAUTUU YLÖS (HAPPY IS UP).

- (6) Masentuneena olen *allapäin*.
- (7) Hyvänä päivänä hän *kulkee aina pää pystyssä*.
- (8) *Tunnelma on ihan katossa juuri nyt*.

Yksinkertaistettuna orientoiva metarofa merkitsee jonkin tietyn koodin kuvaamista spataalisen suunnan mukaan. Orientoivan metarofan voi ilmaista siten joko ylöspäin suuntautuneena tai päin vastoin alaspäin suuntautuneena, kuitenkin mahdollisia kuvaavia suuntia on vain kaksi – joko tai.

Kolmas jakoperuste Lakoffin ja Johnsonin (1980: 25–34) metaforateoriassa on ontologinen metafora. Ontologisen metaforan kautta omat kokemukset ymmärretään elollisina seikkoina, joihin voi viitata ja perustaa kokemuksiaan ihan kuin niitä pukisi eräänlaiseen uniformuun. Yksinkertaistettuna ontologinen metafora perustuu *personifikaatiolle* eli elottoman asian tai seikan elollistamiselle. Ontologisen metaforan kautta voimme siten ymmärtää kokemuksiamme ihan kuin ne olisivat toimivia ja olemassaolevia kokonaisuuksia tai substansseja; voimme rinnastaa itsemme niihin ja kokea ne järjellisemmäksi käsittää. Yksi Lakoffin ja Johnsonin (1980: 26) mukaan tavanomainen tapa ilmentää ontologista metaforaa on kuvata jokin eloton seikka toimijana, entiteettinä. Voimme siten muodostaa esimerkiksi argumentin INFLAATIO ON ENTITEETTI, jonka perusteella voimme käsittää metaforina sellaiset ilmaukset, kuten ”Inflaatio *laskee* elämäntilauamme” tai ”Inflaatio *työntää* meidät nurkkaan”. Muina esimerkkeinä ontologisesta metaforasta Lakoff ja Johnson (1980: 27) esittävät muutamia esimerkkilauseita, joiden suomennokset esitän seuraavaksi. Argumentti esimerkkeihin liittyen on käsittemetafora MIELI ON KONE. Olen merkinnyt *kursiivilla* esimerkkien ontologiset seikat.

- (9) Minun mieleni vain ei *operoi* tänään.
- (10) Voi pojat, *pyörät pyörivät* taas!

Lakoffin ja Johnsonin (1980: 87–96) mukaan metaforan rakentumisessa on ensisijaisesti kyse siitä, että metafora korostaa ilmauksen jotakin tiettyä ominaisuutta jättäen muut ominaisuudet huomioimatta. Aineistossani esiintyy joitakin kuolleisiin viittaavia ilmauksia, joista toistuu usein nimitys ”uhri”. Lakoffin ja Johnsonin metaforateorian mukaan nimitys on kuolleeseen henkilöön viittaava metafora, jossa otetaan huomioon juuri ilmauksen yksi ominaisuus. Kuollutta pidetään tämän metaforan mukaan kuoleman uhriena, ja siten kuolleeseen ei viitata siten, että tämän kuoleminen olisi jotenkin seurausta ihmisten teoista. Sen sijaan metaforalla *uhri* viitataan samalla jonkin suuremman syyn olemassaoloon, joka on ihmisestä riippumaton. *Uhri*-metaforan käsittelyyn palataan tarkemmin analyysiosuudessa.

Yksi käsitteellinen tilanne voi toisinaan muotoutua kuitenkin myös enemmän kuin yhdestä metaforisesta ominaisuudesta (Lakoff & Johnson 1980: 87–96). Siten, vaikka metafora tavallisesti muotoutuu ilmauksen yhden ominaisuuden varaan, voi se toisinaan sisältää samassa tilanteessa useamman ominaisuuden. Aineistossani esimerkkinä tällaisesta tilanteesta on kuolemaan liittyvä ilmaus ”surmansa saaneet uhrin”. Ilmauksessa kuolemaan viitataan jo mainitulla nimityksellä ”uhrit” sekä ilmauksella ”surmansa saaneet”. Ensimmäinen ilmaus todettiin metaforaksi jo aiemmin, mutta myös jälkimmäinen ilmaus ”surmansa saaneet” on metaforinen. Lisäksi molemmissa nimityksissä hyödynnetään jälleen nimityksen tarjoamista ominaisuuksista ainoastaan jotakin tiettyä ominaisuutta, jolloin muut ominaisuudet jäävät metaforisten ilmausten tarkoitteiden ulkopuolelle. Joka tapauksessa metaforinen konsepti voi siis toisinaan käsittää myös useamman samaa asiaa määrittävän ilmauksen eri metaforan samanaikaisesti. Myös ilmauksen ”surmansa saaneet” metaforisuutta käsitellään tarkemmin analyysiosuudessa.

2.5 Metaforan ja metonymian ero

Tutkielman aineistossa on ilmauksia, joiden rajaaminen metaforiin ei ole itsestään selvää. Hyvin metaforan kaltainen käsite on metonymia, joka metaforan tavoin on myös kielikuvallinen, mutta kuitenkin metaforasta erillinen itsenäinen ilmaus. Koska olen

tutkielman aineiston analyysissä joutunut ottamaan huomioon metaforan ja metonymian eron, katson tarpeelliseksi selventää eroavaisuutta myös tässä.

Metafora ja metonymia ovat kaksi toisistaan poikkeavaa tapaa laajentaa merkityksen kielikuvallisuutta, mutta niiden raja ei kuitenkaan ole aina itsestään selvä. Metonymiaa käytettäessä jokin referenttiin liittyvä ominaisuus valitaan referentin nimeksi, jolloin muut ominaisuudet jäävät mainitsematta. Metafora sen sijaan vertaa yhtä referenttiä toiseen, jolloin on ensin valittava käyttöön se referentin ominaisuus, jonka perusteella vertaus tehdään. (Idström 2009: 52–54.) Molemmissa on kyse referentin jonkin ominaisuuden korostamisesta muiden ominaisuuksien jäädessä varjoon. Metaforassa on kuitenkin kyse referentin laajemmasta merkityksestä kuin metonymiassa.

Metaforan ja metonymian luonne on kiellisesti hyvin samankaltainen. Molemmat toimivat kielikuvallisina ilmauksina ja kuuluvat erottamattomasti osaksi jokapäiväistä kielenkäyttöä. Käytössä metaforan ja metonymian erottaa toisistaan niiden referoinnin kohde; kun metaforassa on kyse yhden seikan kuvaamisesta toisen seikan kautta, metonymiassa yhtä seikkaa käytetään viittaamaan toiseen seikkaan, joka jo valmiiksi liittyy käytettyyn entiteettiin. (Lakoff & Johnson 1980: 35–40.) Personifikaatiometaforia hyödyntävät tilanteet ovat usein sellaisia, joissa metaforan ja metonymian käyttö kohtaavat toisensa. Metonymian yksi hyvä esimerkki on ihmiseen viitatessa käytetty ilmaus ”*juustohampurilainen* odottelee yhä tiskillä”. Tässä ilmauksessa juustohampurilaisella viitataan tiskillä odottelevaan ihmiseen, joka on tilannut juustohampurilaisen. Kyseessä ei ole siis elottoman asian elollistamiseen käytetty metafora, vaan jonkin kokonaisuuden edustaminen toisella siihen liittyvällä kokonaisuudella, metonymia.

2.6 Ajatuksia vuorovaikutusteoriasta

Max Blackin vuorovaikutusteoria sisältää samansuuntaisia ajatuksia vuorovaikutusteoriaa seuranneen Lakoffin ja Johnsonin metaforateorian kanssa. Jo nimensä mukaisesti Blackin vuorovaikutusteorian mukaan metaforan katsotaan muodostuvan kahden erilai-

sen maailman vuorovaikutuksen tuloksena, ja näitä kahta toisistaan poikkeavaa maailmaa voi ajatella kahtena erilaisena subjektina, joiden välillä siirrytään merkityksestä toiseen. Vaikka Blackin vuorovaikutusteoria ei ole tämän tutkielman keskeinen teoria, katson aiheelliseksi tarkastella hieman niitä keskeisiä ajatuksia, jotka ovat vuorovaikutusteoriassa samankaltaisia metaforateorian ajatuksiin verraten. On huomaamisen arvoista, että Lakoffin ja Johnsonin kehittämä metaforateoria pohjautuu perusajatuksiinsa paljolti Blackin kehittämän vuorovaikutusteorian varaan.

Vuorovaikutusteoreettisen metaforakäsityksen kehittänyt Max Black (1962) jakaa klassisen retoriikan ajatuksista nousevan perinteisen metaforateorian *korvaamisteoriaksi* (substitution view) ja *vertaamisteoriaksi* (comparison view). Näistä korvaamisteoria pohjautuu Aristoteleelta perittyyn metaforan määritelmään, jonka mukaan ”metafora syntyy, kun asialle annetaan nimi, joka varsinaisesti kuuluu jollekin muulle” (1967: 48.) Tämän teorian mukaan metaforaa tarvitaan toisinaan korvaamaan puuttuva sana, täyttämään leksikossa ilmenevä aukko; nimettömän seikan nimellistänyt metafora voisi olla esimerkiksi nimitys *pöydän jalka*. Korvaavana käytettynä metaforan katsotaan määritelmän mukaan kuitenkin kuolevan ja muuttuvan osaksi kirjaimellista kielenkäyttöä varsinkin silloin, kun sitä käytetään paikkaamaan jokin sanastossa ollut aukko.

Vertaamisteorian Black (1993: 30–31) ymmärtää korvaamisteorian erityistapauksena. Teorian mukaan metafora on lyhennetty vertaus, josta kuin-sana on jätetty pois. Teoria korostaa metaforan toimivan kuvattavan ja kuvallisen aineksen samankaltaisuuden kautta; siten metafora ymmärretään vertauksena, mutta yhtä hyvin saman voisi sanoa myös kirjaimellisesti. Lopulta yhteistä korvaamis- ja vertaamisteorioille on se, että kummasakaan metaforan ei katsota sisältävän uutta merkitystä tai informaatiota. Metafora on teorioiden mukaan siten tekstin osa, jonka on milloin tahansa mahdollista korvata kirjaimellisella vastineellaan.

Klassisen retoriikan määritelmiin perustuvan perinteisen metaforateorian ajatuksista poiketen Max Black määrittelee I. A. Richardsin ajatuksista kehittämänsä vuorovaiku-

tusteorian. Määritellensä vuorovaikutusteoriaa Black (1993: 27–28) jakaa metaforanäkemyksensä viiteen perusväittämään:

- 1) Metaforisella lausumalla on kaksi erillistä subjektia: primääri ja sekundaari (*Sinä olet ikkuna*) vrt. käsitteet lähde- ja kohdedomeeni
- 2) Sekundaari tulee ymmärtää mielummin systeeminä kuin yksittäisenä seikkana (*Sinä olet ikkuna; sinä olet tie tulevaisuuteen*) vrt. kohdedomeeni
- 3) Metaforinen lausuma toimii siten, että se heijastaa primääriin subjektiin tietyn valikoiman mielteitä, jotka muodostuvat sekundaarin subjektin ilmentämässä systeemissä (primäärin mielle kulminoituu sekundaarissa)
- 4) Metaforisen lausuman tekijä valikoi, painottaa ja järjestää primäärin subjektin piirteitä soveltamalla siihen lausumia, jotka ovat samanmuotoisia sekundaarisen systeemin osien kanssa
- 5) Jonkin tietyn metaforisen lausuman kontekstissa nämä subjektit ovat vuorovaikutuksessa keskenään seuraavin tavoin: a. primääri subjekti saa vastaanottajan valitsemaan joitakin sekundaarisen systeemin osia, b. saa vastaanottajan muodostamaan oman rinnakkaisen sekundaarisen systeeminsä, joka sopii primääriin subjektiin, ja c. aiheuttaa rinnakkaisia muutoksia sekundaariin subjektiin.

Näiden väittämien kautta Black pyrkii osoittamaan, että vuorovaikutusteoreettinen metaforanäkemyksessä korostaa metaforan ja vertauksen eroa. Metafora on Blackin mukaan vertausta kokonaisvaltaisempi; metafora on tiiviimpi ja intensiivisempi kuin vertaus, eikä metaforaa voi muuttaa vertaukseksi lisäämällä lausumaan kuin-sanan tai vertausta metaforaksi ottamalla sen lausumasta pois. Blackin primäärin ja sekundaarin subjektin voi samaistaa Lakoffin ja Johnsonin esittelemiin lähde- ja kohdedomeeniin, joita käsiteltiin luvussa 2.3. Lähdedomeenin tehtävähän on määrittää jonkin kohteen perusmerkitystä, jonka metaforista merkitystä kohdedomeeni sitten määrittää. Saman perusperiaatteen kautta voi ymmärtää myös primäärin ja sekundaarin subjektin luonteen. Kyse ei ole vertauksesta, vaan pikemminkin merkityksen muutoksesta, joka on jotakin paljon enemmän kuin vertaus.

Esitellessäni Blackin väittämäjaon lisäsin muutamaan kohtaan itsekeksimäni esimerkin selventämään väittämän sisältöä. Seuraavin esimerkein ilmaistuna esitän tässä kaksi toisistaan poikkeavaa lausumaa, joista toinen on metafora ja toinen vertaus:

- (11) Sinähän olet kultavaivos!
 (12) Olet minulle kuin kultakaivos.

Molemmat lausumat perustuvat samankaltaisuuteen, mutta aiempaa niistä käytetään metaforana ja taas jälkimmäinen on selvä vertaus. Blackin tavoite on osoittaa, että metaforaa ei tule pitää pelkästään vertauksen toisin ilmaistuna muotona, koska (1993: 31) verratessamme jotakin seikkaa toiseen uhraamme metaforan omaperäisyyden ja tehokkuuden. Black katsoo, että metaforan tehokkuus on sen primäärin subjektin määräävässä asemassa. Jos kuitenkin käytämme vertausta, primäärin subjektin määräävä asema sekundaariin nähden katoaa, ja samalla katoaa myös lausuman viitteellisyys eli metaforinen aines. Niin kauan kuin on kyse metaforasta eikä vertauksesta, subjektien kuten domeenienkin välillä toimii tietynlainen siirtymä yhdestä toiseen ikään kuin askeltaisi merkityksestä uuteen merkitykseen.

2.7 Ajatuksia muista metaforakäsityksistä

Tähän mennessä on luvussa 2 tutustuttu metaforatutkimuksen taustaan, kehitykseen sekä tämän tutkielman osalta keskeiseen metaforateoriaan, joka toimii tutkielman hallitsevana metaforateoreettisena ajatusmallina. Tässä alaluvussa tarkastellaan yleisesti joitakin muita metaforakäsityksiä, joiden ajatuksista on pyritty muodostamaan yhtenäinen käsitysten välistä vuorovaikutusta ilmaiseva kokonaisuus. Luvun tarkoitus ei ole tarjota kuvausta eri tutkijoiden koko metaforateoreettisesta käsityksestä, vaan pikemminkin herättää Lakoffin ja Johnsonin teoriaan nähden myös hieman erilaisia käsityksiä siitä, mitä metafora on.

Metafora ei ole millään tavalla ainoastaan kielellisen kaunistelemisen muodostamiskeino. Sen sijaan metafora toimii keskeisessä roolissa ihmisen jokapäiväisissä keskustelu-

rutiineissa sekä muodostamassa niitä keinoja, miten ihminen ajattelee. (Cristina Cacciari 1998: 120.) Cacciarin (Emt.) mukaan kuitenkin vielä myös nykyisin on tutkijoiden keskuudessa tavallista pohtia ja arvottaa sitä tosiasiaa, miksi ihminen millaisessa keskustelussa tahansa valitsisi kirjaimellisen ilmauksen sijasta metaforisen ilmauksen käyttämisen. Cacciari (Emt.) uskoo, että tätä valintaa ei kuitenkaan voi tulkita sen mukaan, että puhuja olisi tehnyt sen silkasta mieltymyksestään metaforisiin ilmauksiin. Metafora ei siten toimi mitenkään koristeellisena keinona sanoa jotakin, jonka olisi voinut sanoa myös kirjaimellisesti.

Kielikuvien eli trooppien teorian perimmäinen ajatus muodostuu siitä tosiasiasta, että ideat sinällään ovat objekteja, jotka mieleemme pystyy näkemään (Paul Ricoeur 1978: 48–49). Ideat ovat visuaalisia havaintoja, jotka muodostavat ajatuksia päässämme ja joiden avulla voimme ilmaista kokemaamme. Siten kaikki, mitä pystymme sanomaan ja ilmaisemaan, on tulosta ideoiden yhteistyöstä ilmaisukyvyn eli puhumisen kanssa. Ricoeurin (Emt.) mukaan voi jopa ajatella, että puhuessamme ideoista ja sanoista, puhumme oikeastaan kahdesti nimenomaan ideoista; ensin puhumme ideoista sellaisenaan ja sen jälkeen puhumme ideoista sanojen esittämässä muodossa. Samanlainen käsitys ideoista objekteina on vaikuttanut myös Lakoffin ja Johnsonin metaforateorian syntyyn (1980, 1999).

Tiina Onikin (1992: 35) mukaan Lakoffin ja Johnsonin metaforateorian mukaisen laajan metaforakäsityksen ongelmana on se ilmiö, että kun periaatteessa teorian mukaan jokseenkin kaikki voidaan nähdä metaforisena, on tällöin mahdollista, että metafora uhkaa menettää käytössä merkityksensä. Onikki uskoo, että väljän metaforakäsityksen turvin on liian helppo kehittää monenlaisia motiiveja metaforisuuksien muodostamiseen, ja tämän välttämiseksi olisi tarpeellista määritellä metaforan muodostamiselle jonkinlainen ohjenuora, jonka avulla motiivit pysyisivät sopivissa rajoissa. Onikin (Emt.) mukaan voidaan toki ajatella, että Lakoffin ja Johnsonin metaforateoria muodostaa jo sellaisenaan ohjenuoria metaforien muodostumiselle, eikä teoria sinänsä ole väljä, vaan pikemminkin Lakoffin ja Johnsonin koko metafora-ajattelu noudattaa uskomusta metaforien mahdollisuudesta ilmetä kaikkialla.

John R. Searle (1993: 84) kuvaa metaforisuutta esittäen ajatuksen, jonka mukaan aina silloin, kun puhutaan sanojen, lauseiden tai ilmaisujen metaforisesta tarkoituksesta, puhutaan juuri siitä, mitä metaforisia ilmaisuja käyttänyt puhuja on koettanut kertoa. Metaforan erottamisessa kirjaimellisesta käsityksestä on tärkeä huomata, että juuri tämä puhujan koetus toimii metaforan ja kirjaimellisen käsityksen erottajana. Searle (1993: 90) katsoo myös, että vaikka metaforinen lausuma eroaa väittämättä kirjaimellisesta käsityksestä, syy eroon ei ole se, että ilmaisun sanallisissa merkityksissä olisi tapahtunut muutos, vaan että puhuja tietoisesti tarkoittaa ilmaisullaan jotakin kirjaimellisesta poikkeavaa.

Urpo Nikanne (1992: 63) toteaa Lakoffin ja Johnsonin metaforateorian kiinnostavaksi ajatukseksi sen, että metaforan kohteena olevaan käsitteeseen siirretään sen lähteenä olevasta käsitteestä vaivihkaa sellaisia uusia ominaisuuksia, jotka eivät luonnostaan kuulu metaforan kohteena olevalle seikalle. Tämän ilmiön Nikanne uskoo vaikuttavan kulttuurisesti siihen, miten elämässä ylipäättään syntyy uusia metaforia ja miten metaforat pysyvät osana kielellistä keinoamme ilmentää maailmaa. Nikanne tarkentaa uskomustaan toteamalla, että kun yksi ihminen omaksuu jonkin metaforisen ilmauksen ja käyttää sitä kuvaamaan jotakin mielestään soveliaista kohdetta, tapahtuma vaikuttaa tavalla tai toisella niihin käsitteisiin, joita metaforan kuulleet ihmiset myöhemmin käyttävät. Siten Nikanteen mukaan syntyvät metaforat, joiden mukaan me elämme, vaikka me periaatteessa voisimme elää myös toisella tavalla, jos olisimme omaksuneet toisenlaiset metaforat.

Metaforan voi tavallaan ajatella hyödyntävän jonkin tietyn ilmauksen uutta tai jopa laajennettua merkitystä (Davidson 1979: 32). Siten voisi ajatella, että metaforassa olisi yksinkertaisesti kyse jonkin tietyn ilmauksen laajemmasta merkityksestä. Davidson (Emt.) mukaan voi siten olettaa, jos ajatteleme metaforaa tällä tavalla jonkin tietyn ilmauksen laajempaan tai uutena merkityksenä, voimme todeta, että lopulta metaforalla ei ole mitään eroa jonkin uuden kirjaimellisen sanan kanssa, joka on juuri keksitty. Jonkin tietyn seikan merkitys erityisessä eli kirjaimellisesta poikkeavassa kontekstissa on siten lopulta identtinen sen saman seikan merkityksen kanssa, joka ilmaistaan tavallises-

sa eli kirjaimellisessa kontekstissa (Davidson 1979: 34). Tällaisena ymmärrettynä metafora olisi ikään kuin pelkästään uusien sanojen keksimistä, jolloin ajatus metaforasta Lakoffin ja Johnsonin metaforateorian mukaisena ilmiönä ei pitäisi paikkaansa.

Mac Cormac (1985: 9) toteaa, että ilman metaforia kielenkäytössä ilmenevät selitykset olisivat vaikeita tai kenties jopa mahdottomia tuottaa. Cormac uskoo, että jos tahdomme selventää vastaanottajalle jotakin meille tuntematonta asiaa, meidän täytyy luonnollisesti kuvata seikkaa jonkin tuntemamme ja ymmärtämämme pohjalta. Tämän seikan Cormac uskoo olevan metaforan perimmäinen tarkoitus. Cormac (1985: 3) uskoo myös, että muuttuessaan kielenkäytössä tavanomaisiksi ja jokapäiväisiksi metaforat yleensä kuolevat tai katoavat ja tällä tavoin käyttäytyessään ne samalla myös muuttavat kieltä. Lisäksi, koska metaforat muuttavat kieltä, ne kuuluvat tiiviisti puhujiensa kulttuuriin. Lopulta, koska kieli vaikuttaa puhujiensa käyttäytymiseen ja elämään, voidaan Cormacin mukaan jopa sanoa, että osaltaan metaforat vaikuttavat myös puhujiensa biologiseen evoluutioon.

Mac Cormac (1985: 58–59) uskoo, että kun metafora kuolee tai katoaa, se siirtyy osaksi kirjaimellista kielenkäyttöä ja käsitteistöä. Tämä ajatus on hyvin samankaltainen sen kuolleen metaforan määritelmän kanssa, jota perinteinen metaforateoria noudattaa. Omasta määritelmästä poiketen Cormac mainitsee kuitenkin George Lakoffin ja Mark Johnsonin ajatuksen, jonka mukaan jopa sellaisissa tilanteissa, joissa metafora jostain syystä muuttuisi kuolleeksi ja siirtyisi osaksi tavallista kirjaimellista kielenkäyttöä, se yhä säilyttäisi metaforisen statuksensa. Perinteisen metaforateorian ajatuksia omaksunut Cormacin määritelmä kuolleelle metaforalle eroaa näin Lakoffin ja Johnsonin vastavasta määritelmästä.

Metaforat eivät kuitenkaan ole metaforia kaikissa yhteyksissä. Tähän liittyen Lakoff ja Johnson (1980: 22–24) määrittävät metaforisuuden liittyvän läheisesti käyttäjänsä kulttuuriin. Jos metafora ymmärretään kuvakielenä, joka perustuu puhujan kokemuksiin ja ajatuksiin, on otettava huomioon myös puhujan elinympäristö ja se, miten elinympäristö eroaa muihin ihmisiin verratessa. Lakoff ja Johnson toteavatkin, että puhujan arvoma-

ilman on siten luonnollisesti muodostettava yhteys siihen metaforiseen todellisuuteen, jossa puhuja elää. Osaltaan puhujan arvot nousevat toki henkilökohtaisesta kokemuksesta, mutta paljon myös ympäröivästä kulttuurista, minkä vuoksi johonkin toiseen kulttuuriin verraten samat metaforiset ilmaisut eivät välttämättä toimi, jos ne irrottaa ja koettaa liittää toiseen kulttuuriin.

Pohtiessaan kysymystä metaforien toimivuudesta käytännössä Searle (1993: 102) esittää kaksi seikkaa, jotka määrittävät jonkin ilmaisun olevan joko metaforinen tai ei. Nämä seikat ovat rajattuus ja systemaattisuus, ja Searle uskookin, että metafora on niistä molempia – sekä rajattu että systemaattinen. Rajattu metafora on siinä mielessä, että yksi metafora jossain tietyssä kontekstissa ei voi olla metafora kaikissa konteksteissa. Siten metafora on kontekstisidonnainen, rajattu. Systemaattinen metafora on taas siinä mielessä, että metaforalla on oltava yhteys sekä puhujan että vastaanottajan ajatuksiin niin, että molemmat osapuolet ymmärtävät, mistä puhutaan. Siten vain, jos jokin ilmaisu on rajattu ja systemaattinen eli molempien osapuolten sisäistettävissä, on ilmaisu metaforinen.

Donald Davidson (1979: 30–31) hylkää ajatuksen metaforasta toimimasta ensisijaisesti jonkin ajatuksen välineenä (vehicle) tai välittäjänä. Samoin Davidson kritisoi perinteistä ajatusta metaforasta jonakin sellaisena kielen ilmiönä, jolla olisi erityinen merkitys. Davidson kuitenkin hyväksyy yleisen ajatuksen siitä, että metafora on kielen aines, josta ei voi muodostaa kiertoilmausta, mutta tämän Davidson ei katso johtuvan siitä, että metafora olisi jotenkin liian runollinen kirjaimelliseen muotoon verrattuna, vaan pikemminkin siitä, että metaforassa ei ole mitään, mistä voisi enää muodostaa parafraasia. Kielenkäytön taipumus on metaforan avulla koettaa sanoa jokin asia toisella tavalla. Davidson (Emt.) kuitenkin uskoo, että vaikka metaforan avulla jokin seikka ilmaistaan toisella tavalla, metafora ei siitä huolimatta tarjoa mitään kirjaimellisen ilmaisun ylittävää kielellistä kokemusta.

Davidson (1979: 40–45) vie teoriansa metaforan luonteesta vielä aiempaa pidemmälle esittämällä väitteen, jonka mukaan mitään metaforista totuutta ei oikeastaan ole edes

olemassa. Ei ole olemassa toista merkitystä, jonka metafora täyttäisi sen lisäksi, että se täyttää kirjaimellisen merkityksen ihan kuin mikä tahansa muu tavallinen ilmaus (Emt.). Yksikään teoria metaforisesta merkityksestä tai totuudesta ei pysty selittämään, miten metafora toimii. Lopulta metafora noudattaa kuitenkin täysin samoja ja tuttuja kielellisiä säännönmukaisuuksia kuin myös tavalliset ilmaukset noudattavat; tämän voi todeta jo vertaamalla metaforan luonnetta vertaukseen. (Davidson 1979: 41.)

Max Black (1979: 190) asettuu kuitenkin Davidsonin esitystä vastaan kommentoimalla, että Davidsonin näkökulma metaforista ei ota huomioon eikä myöskään selitä sitä, miten vahvasti metaforat toimivat ilmentäen ja tukien erilaisia oivalluksia. Lakoff ja Johnson (1980: 147–155) sen sijaan kommentoivat ajatukseen metaforan vertauskuvallisuudesta esittäen, että metafora toki ilmentää domeenien välisiä samankaltaisuuksia eli vertauksia, mutta metafora on samalla enemmän kuin pelkkä vertaus; se on kuin uudenlainen vertaus. Tämän esityksen Lakoff ja Johnson (Emt.) perustelevat siten, että metaforisen ilmauksen kahden domeenin välillä oleva vertaus ei voi olla olemassa ilman metaforista kontekstia. Mikäli domeenien välillä ei ole kyse metaforisesta siirtymästä, vertaus ei toimi eikä ole ymmärrettävä. Siten ymmärtääkseen samankaltaisuuden olemassaolon on lukijan ymmärrettävä myös metaforan olemassaolo. Tavallinen vertaus ilman metaforaa toimii luonnollisesti kuin-sanan kautta, jolloin kyseessä ei missään tapauksessa ole metafora.

Luvussa 2.7 on tähän mennessä käyty läpi joidenkin tutkijoiden metaforakäsityksiä, joista useimmissa metaforan käsite määritellään hyvin samanlaisena kuin George Lakoffin ja Mark Johnsonin metaforateoriassa. Luvussa on kuitenkin esitelty myös joitakin muihin nähden erimielisiä metaforakäsityksiä. Ennen kuin tutkimuksessa siirrytään analyysiosuuteen, lienee tarpeellista esitellä vielä yksi metaforatutkimukseen liittyvä teoria. Seuraavan teorian avulla Lakoffin ja Johnsonin teoriaa metaforan ilmenemisestä kielen lisäksi myös kognitiossa on kehitetty edelleen.

Joseph Grady ja Christopher Johnson (2003: 533–551) esittävät Lakoffin ja Johnsonin kehittämien käsitetaforien taustalla olevan toisia, yksinkertaisempia käsitetaforia.

Näitä yksinkertaisempia käsittemetaphoria Grady ja Johnson kutsuvat *primääreiksi metaforiksi*. Primäärin metaforan tehtävä voidaan havainnollistaa esimerkillä. Grady ja Johnson hyödyntävät havainnollistamisessa käsittemetaphora TEORIAT OVAT RAKENNUKSIA. Kyseisestä metaforasta voi johtaa metaforisia ilmauksia, kuten ”Tuoreet havainnot ovat *horjuttaneet teorian perustuksia*” tai ”Lopulta *teoria romahti*”. On kuitenkin olemassa myös sellaisia metaforisia ilmauksia, jotka eivät vastaa domeenien teoria ja rakennus vuorovaikutukseen. Tämän ratkaisemiseksi käsittemetaphoran katsotaan olevan johdettu joukosta yksinkertaisempia primäärejä metaforia. Primäärien metaforien tehtävä on toisin sanoen osoittaa, että domeenit teoria ja rakennus eivät sellaisenaan muodosta keskenään minkäänlaista kognitiivista assosiaatiota, vaan vasta primäärit metaforat analysoimalla voimme havaita samankaltaisuuksiin perustuvien ajatusten metaforisen toimivuuden.

Myös Lakoff ja Johnson (1999: 45–59) mainitsevat myöhemmässä tuotannossaan primäärin metaforan, jonka määritelmä vastaa aiemmin esiteltyä Grady ja Johnsonin ajatusta primääristä metaforasta. Tämän primäärin metaforan Lakoff ja Johnson katsovat olevan eräänlainen yksinkertainen osa monimutkaisempaa metaforista rakennemuodotumaa, jolloin primäärit metaforat ovat oikeastaan ajatteluumme ja ymmärrykseemme nähden hyvin automaattisia ja tiedostamattomia osia käsitejärjestelmäämme. Primäärin metaforan tehtävä on periaatteessa paikata niitä merkityksellisiä aukkoja, joiden paikkaamiseen käsittemetaphora ei ole tarpeeksi yksinkertainen.

3 KOLME KUVAUSTA ERÄÄSTÄ HUHTIKUISESTA AAMUSTA

Tässä luvussa tarkastelen ja havainnoin esimerkein analysoimiani sanomalehtiaineistoja ja erityisesti niistä erittelemiäni metaforia. Olen jakanut metaforat Lakoffin ja Johnsonin metaforateorian mallin mukaisesti kolmeen osaan strukturaalisiin, orientoiiviin ja ontologisiin metaforiin. Toinen jakoperuste erittelemilleni metaforille on se, mitä ne kuvaavat. Siten olen jakanut metaforat viiteen erilaiseen kategoriaan, jotka ovat kuolema ja kuollut, elämä, tapahtuma, tapahtumapaikka sekä suru. Näiden kategorioiden lisäksi erotan myös kuudennen kategorian, johon kuuluvat muut eli ne metaforat, jotka ovat olennaisia tutkimukseen nähden, mutta eivät sovellu yhteenkään aiemmin mainituista kategorioista. Analyysissä otan myös huomioon lehtiteksteissä esiintyvät eri kertojat. Tekstien pääkertojaa kutsun *kirjoittajaksi* ja *haastatelluksi* kutsun sitä henkilöä, joka ilmaisee kertomusten suoran kerronnan osat. Otan huomioon kertojat siitä syystä, että he käyttävät tekstissä erilaisia metaforia.

Analyysiosuudessa on esimerkkejä, jotka on sisennetty ja numeroitu jouksevasti. Tarkastelen jokaisen kolmen sanomalehden lehtitekstejä erikseen omien otsikkojen alla, mutta siitä huolimatta analyysissä ei jokaisen sanomalehden kohdalla aloiteta esimerkkien numerointia alusta, vaan uuden esimerkin numero määräytyy edellisen esimerkin numeroinnin mukaan. Numerointia ei myöskään aloiteta alusta analyysiosuuden ensimmäisen esimerkin kohdalla, vaan numerointi jatkuu teoriaosuudessa alkaneen numeroinnin mukaan. Mikäli tutkimuksessa ilmenee kohtia, joissa aineiston eri sanomalehtien numeroituja esimerkkejä verrataan toisiinsa, käytän esimerkkien jäljessä sanomalehtiä kuvaavia lyhenteitä I (*Ilkka*), HS (*Helsingin Sanomat*) ja LS (*Lapuan Sanomat*). Muuten kautta koko tutkielman eri sanomalehtiin viitataan niiden kokonaisilla nimillä.

3.1 Maakuntalehden kuvaus ”Lapuan piinaviikosta”

Maakuntalehti *Ilkka* julkaisi keväällä 1976 suuren joukon uutisia ja artikkeleita, jotka käsittelevät Lapuan patruunatehtaan räjähdysuonnettomuutta. Tutkimuksessani analysoin

13 *Ilkan* lehtitekstiä, joista yksi on enemmänkin kansisivun tietopaketti kuin artikkeli. Kaikista kolmestatoista lehtitekstistä erittelen analyysissä yhteensä 116 metaforaa, joista osa toistuu lehtitekstistä toiseen. Analyysissä käytän kaikista analysoimistani kirjoituksista yhteistä nimitystä lehtiteksti. Tämä koskee jokaisen aineistoni sanomalehden kirjoituksia.

Selvennykseksi *Ilkan* lehtitekstien metaforista esittelen tässä luvussa analysoimani metaforat taulukon avulla niin, että metaforien jaosta ja käytöstä *Ilkan* lehtiteksteissä voi saada yleiskuvan. Olen jakanut niin *Ilkan*, *Helsingin Sanomien* kuin *Lapuan Sanomienkin* lehtiteksteistä erittelemäni metaforat niiden kuvauksien mukaan kuuteen jo mainittuun kategoriaan. Seuraavaksi esittelen maakuntalehti *Ilkan* lehtiteksteistä erittelemistäni metaforista laatimani taulukon. Taulukossa näkyvät kirjaimet K ja H tarkoittavat kirjoittajaa ja haastateltua. Oikeassa reunassa on kunkin kuvauksen yhteenlaskettu metaforamäärä, ja taulukkoa tarkemmin tarkastellessa voi huomata, miten metaforien käyttö *Ilkan* lehtiteksteissä jakaantuu. Tutkimuksen tarkoitus ei ole korostaa lukuja tai määriä, mutta kokonais kuvan hahmottamiseksi taulukko lienee kuitenkin parasta esittää.

Taulukko 1. *Ilkan* lehtitekstien metaforajaoittelu

	Strukturaalinen		Orientoiva		Ontologinen		Yht.
	K	H	K	H	K	H	
Kuolema	25	5		3	2	1	36
Elämä	8	1					9
Tapahtuma	14	3			21	14	52
Paikka					1	1	2
Suru	1	2			1	4	8
Muut	2	3			4		9
Kaikki							116

Taulukon jaon mukaisesti voi havaita, että selkeästi eniten metaforisia ilmauksia on *Ilkan* lehtiteksteissä käytetty tapahtumasta kerrottaessa. Erikoisen jako on myös siinä, että tapahtumaa kuvattaessa metaforisia ilmauksia on käyttänyt enemmän kirjoittaja kuin haastateltu henkilö, vaikka oikeastaan voisi kuvitella jaon kallistuneen juuri toisin päin. Selkeästi haastateltua enemmän metaforia kirjoittaja on käyttänyt kuolemaan liittyvissä kertomuksissa. Käytännössä metaforisia ilmauksia kirjoittajaa enemmän on haastateltu käyttänyt vain surua kuvaavien strukturaalisten ja ontologisten metaforien kohdalla sekä strukturaalisten muiden metaforien kohdalla.

Kirjoittajan ja haastatellun metaforien käyttöä verratessa on otettava kuitenkin huomioon se tosiasia, että kirjoittajan osa tekstien kerronnasta on luonnollisesti haastatellun määrää suurempi. Haastatellun metaforien määrää vähentää myös se, että haastatellun kertomus koostuu usein paljolti runsasadjektiivisestä kuvauksesta, mutta ei välttämättä sisällä lopulta juurikaan suoranaista metaforaa. Haastateltan metaforia tutkiessani koin hankalaksi tehdä rajausta metaforan ja kuvauksen välillä, koska toisinaan niiden ero tekstissä näyttää olevan hyvinkin hienoinen. Usein kävi myös niin, että kuvaus itsessään osoittautui monen metaforan kokonaisuudeksi, mikä teki metaforien erottamisesta monimutkaista.

3.1.1 Surmansa saaneita ja henkensä menettäneitä uhreja

Kuten jo aiemmin mainitsin, kirjoittaja käyttää kuolemasta ja kuolleista kertovia metaforisia ilmauksia haastateltua runsaammin *Ilkan* lehtiteksteissä. Kirjoittajan käyttämät metaforat ovat sinänsä melko tavanomaisia, ja joistakin niistä voisi jopa väittää, että ne ovat kuolleita metaforia sen vuoksi, että niiden käyttö on muuttunut jokapäiväiseksi. Tässä tutkimuksessa ymmärrän kuolleen metaforan määritelmän kuitenkin Lakoffin ja Johnsonin metaforateoriassa esitetyn määritelmän mukaan, jolloin aineiston konventionaalistuneet metaforat eivät ole kuolleita metaforia. Kuolleen metaforan tarkka määritelmä käsiteltiin aiemmin teoriaosuuden luvussa 2.3.

Kirjoittaja käyttää maakuntalehden lehtiteksteissä muun muassa seuraavia kuolleisiin viittaavia metaforia: *surmansa saanut*, *kuolonuhri*, *henkensä menettänyt* sekä *uhri*. Viimeiseksi mainittu metafora mainitaan tekstissä toisinaan myös tarkentavan ilmaisun kera, kuten *onnettomuuden uhri*, *räjähdyksen uhri* tai jopa *Lapuan uhri*. Edellisistä *Lapuan uhri* -metafora on erikoinen siitä syystä, että se kirjaimellisesti ymmärrettynä viittaisi uhrin kuoleman syyksi kokonaista pitäjää; tavallaan metafora yleistää patruunatehtaan onnettomuuden käsittämään jonkilaisen kokonaisen kauppalan räjähdystä, vaikka sellainen on liioiteltu ilmaus.

Kirjoittajan käyttämistä kuolleita kuvaavista käsitteistä toistuu useasti *uhri*-metafora ja vainaja-sana sekä sen erilaiset variaatiot. Vainaja-sanan variaationa toimii esimerkiksi kirjoittajan eräässä lehtitekstin otsikkoa seuraavassa tietopaketissa käyttämä silpoutuneita vainajia -ilmaus. Vaikka vainaja-sana variaatioineen on maakuntalehden lehtiteksteissä hyvin yleinen kuollutta kuvaava ilmaus, ei se kuitenkaan ole metafora. Vainaja-sana on synonyymisessä asemassa kuollut-sanaan nähden, eikä se siten voi toimia metaforana kuvaamassa yhtä asiaa toisen asian keinoin.

Sen sijaan *uhri*-käsite on kuollutta kuvaava metafora, koska sen sisältämän merkityksen vuoksi *uhri*-käsitettä ei voisi käyttää kuolleen synonyyminä. Koska *uhri*-käsitteellä on pelkkää kuolemista laajempi merkitys, käsite on toimiva räjähdysonnettomuusaiheesta

puhuttaessa. *Uhri*-metafora tavallaan kuvaa kuolleen lisäksi myös kuolemaa riistäjänä. *Uhri*-metafora on kuitenkin myös lähellä metonymian käsitettä. Luvussa 2.5 käsiteltiin metaforan ja metonymian eroja, ja metonymia määriteltiin kielikuvalliseksi ilmaukseksi, jossa jokin referenttiin liittyvä ominaisuus valitaan referentin nimeksi samalla, kun referentin muut ominaisuudet jäävät nimen varjoon. Tämän määritelmän perusteella *uhri*-metafora olisi luokiteltavissa metonymiaksi. Seikkaa on kuitenkin varmuuden saamiseksi tarkasteltava myös toiselta kannalta; kuten luvussa 2.5 todettiin, Idström (2009: 52–54) määrittelee metaforan ilmaukseksi, joka vertaa yhtä referenttiä toiseen valiten vertauksen perustaksi referentin yhden ominaisuuden. Lisäksi Lakoff ja Johnson (1980) määrittelevät metaforan ilmaukseksi, jossa yhdestä seikasta puhutaan toisen seikan termein. Yhteistä on se, että myös metaforan kohdalla referentin muut valitsematta jääneet ominaisuudet jäävät varjoon.

Vaikka *uhri*-metafora on kieltämättä vaakalaudalla metaforan ja metonymian käsitteiden välillä, on kyseessä siitä huolimatta metafora. Ensinnäkin metaforassa onnettomuudessa kuollutta henkilöä verrataan *uhriin*; vertaukseksi valitaan onnettomuudessa kuolleen ihmisen yksi ominaisuus. Toisin sanoen metafora implikoi, että ihmisen kuoleman syy ei ole ollut kenenkään ihmisen aiheuttama, vaan onnettomuudesta aiheutunut ihmisestä riippumaton seikka. Tällä tavalla metaforassa käytetyksi vertausominaisuudeksi on valittu uhrimaisuus. Toiseksi sana *uhri* kontekstista irrallaan voi merkitä myös muuta kuin kuollutta ihmistä. Perinteisesti *uhrilla* viitataan johonkin uhrattavaan asiaan, joka voi olla jumalille uhrattu lammas tai vaikka kori hedelmiä. Tämän *uhria* koskevan laajan merkityksen ansiosta voi olettaa, että *uhri*-metaforassa on kyse yhden seikan ilmentämisestä toisen seikan termein.

Kaikki tässä luvussa edellä mainitut ilmaukset ovat strukturaalisia metaforia. Kaikkien ilmausten metaforisuus ei ole välttämättä ensi tarkastelussa selvä, ja siitä syystä tarkastelemme mainittuja ilmauksia hieman tarkemmin. *Uhri*-metafora on tässä luvussa jo käsitelty, joten nyt keskitytään tarkastelemaan ilmausten *surmansa saanut* ja *henkensä menettänyt* metaforisuutta, minkä jälkeen siirrytään kahden myöhemmin esimerkkien kautta esiteltävän kielikuvan tarkasteluun.

Strukturaalisen metaforan tehtävä on kuvata asiaa jonkin toisen termein. Otetaan malliksi tässä tutkimuksessa jo aiemmin mainittu käsittemetafa AIKA ON RAHAA. Tämä käsittemetafa on toisin sanoen strukturaalinen metafaora, jonka alametaforina toimivat ilmaukset, kuten ”*tuhlasin* sinuun vuosia” tai ”aika kanssasi on minulle *kallis*”. Tämän mallin mukaisesti voidaan muodostaa myös ilmauksen *surmansa saanut* metaforinen agrumentti. Kyseisenä argumenttina toimii käsittemetafa KUOLEMA ON SAAMISTA. Tämä käsittemetafa osoittautuu strukturaaliseksi metaforaksi, jos se rinnastetaan ilmauksiin, kuten ”onnettomuudessa *surmansa saaneet* saatetaan haudan lepoon” tai ”40 ihmistä *sai surmansa* Lapualla sattuneessa räjähdysonnettomuudessa”. Ilmauksen *henkensä menettänyt* argumentti on sen sijaan käsittemetafa KUOLEMA ON MENETTÄMISTÄ. Saman käsittemetaforan mukaan metaforiksi voi laskea myös *Ilkan* aineistossa ilmenneet ilmaukset, kuten ”moni lapsi *menetti* onnettomuudessa isänsä tai äitinsä” tai ”vanhempiensa *menettäneet* lapset”.

Aiemmin mainitut metaforat ovat molemmat *Ilkan* lehtiteksteissä melko yleisiä kuolleisiin viittaavia kuolemametaforia, mutta niistä metafaora *surmansa saanut* on jälkimmäistä erikoisempi. Koska metaforan argumentti on käsittemetafa KUOLEMA ON SAAMISTA, metaforan käyttö tuntuu melko erikoiselta aineistossa, jossa käsitellään onnettomuuden aiheuttamaa kuolemaa. Ilmauksen metaforinen kuvaus on muutenkin poikkeavanlainen, kun sitä vertaa esimerkiksi aiemmin mainittuun toiseen *Ilkan* lehtiteksteissä melko yleiseen metaforaan *henkensä menettänyt*. Koska tämän metaforan argumentti on saamisesta poikkeava KUOLEMA ON MENETTÄMISTÄ, argumenttina toimivan käsittemetaforan ilmentämä kuvaus kuolemasta on selkeämmin surullisen luonteista kuin kuolema saamisena tuntuu olevan. Natiivin kielitajun mukaan lienee kuitenkin tavallista ymmärtää saaminen jollain tavoin positiivisena toimintona sen sijaan, että se olisi negatiivista tai surullisen luonteista niin kuin esimerkiksi menettäminen on.

Aiemmin mainittujen metaforien rinnalla kirjoittaja kuvaa kuolleita myös seuraavasti:

- (13) [...] hiljaisia määräyksiä annetaan, muutamat miehet tulevat raunioiden luota kantaen *jotakin huopiin käärittynä*.
- (14) Kukaan ei vain kysy mitään. Pian tulee pakettiauto ja vie miesten tuoman *huopakäärön* pois.

Esimerkkien (13) ja (14) ilmaukset *jotakin huopiin käärittynä* ja *huopakäärö* ovat kielikuvallisuudeltaan erikoisempia kuin kaksi aiempaa. Myös niissä on kyse strukturaalisesta kielikuvallisuudesta, jonka argumentin voisi määritellä olevan käsittemetafora KUOLLUT IHMINEN ON HUOPAKÄÄRÖ. Tämän käsittemetaforan voi periaatteessa katsoa vastaavan molempien ilmausten kielikuvallisuuteen, mutta siitä huolimatta ilmauksia on syytä tarkastella hieman enemmän. Otetaan alkuun esimerkki arkielämästä. Kuvitellaan auton alle jäänyt koira, jota kannetaan muovisäkissä tienreunalta kotipihaan. Katsoja voi visuaalisesta kokemuksesta ymmärtää, että kyseessä on ruumis, jota tuodaan pois tienreunasta. Vaikka katsoja näkee vain muovisäkin, hän ei ajattele, että kantaja kantaa muovisäkkiä, vaan ruumista. Tilanne muuttuu kielikuvalliseksi silloin, kun joku sanoo ääneen kantavansa muovisäkin autotallin taakse haudattavaksi. Edelleen puhuja ja myös katsoja tietävät, että puheenaiheena on kuollut lemmikki, mutta sitä ei sanota suoraan, vaan sen sijaan puhutaan muovisäkistä.

Esimerkissä (13) on kyseessä *jokin huopiin kääritty*. Viittaus osoittautuu kuolleeseen työntekijään, mutta sitä ei mainita kuvauksessa suoraan. Sen sijaan puhutaan *jostakin huopiin kääritystä*. Tässä kohdin on syytä huomata, että esimerkit (13) ja (14) eroavat toisistaan tarkan viittaustapansa vuoksi. Esimerkissä (14) kuolleeseen viitataan ilmauksella *huopakäärö*, kun taas esimerkissä (13) kuolleeseen viittaava ilmauksen tarkka osa on sana *jotakin*. Voimme edelleen katsoa, että käsittemetafora KUOLLUT ON HUOPAKÄÄRÖ on ymmärrettävissä, kun ajattelee tilanteeseen elävän ihmisen. Elävän ihmisen kantamista ei kuvattaisi *jonakin huopiin käärittynä* tai *huopakäärönä*; elävän ihmisen olemusta ei lisäksi tällä tavalla etäännytetäisi visuaaliseksi näyksi, kuten kuollut ihminen on näissä metaforissa etäännytetty. Kielikuvallisuuden luonteen varmistamiseksi ilmausten tilalle voidaan koettaa ilmaista ”kuollut ihminen”. Tällöin saadaan kaksi kirjaimellista ilmausta: ” Muutamia miehiä tulevat raunioiden luota kantaen kuollutta ihmistä.” ”Pian tulee pakettiauto ja vie miesten tuoman kuolleen ihmisen pois.

Vaikka aiemmin mainittujen ilmausten metaforisuudella on paljon aiemmin esiteltyjä todisteita, on lopulta vaikea määrittää rajaa metonymian ja metaforan välillä. Ei ole epäilystäkään siitä etteikö kyseessä kuitenkin olisi yksi tai useampi käsittemetafora tai -

metonymia, joista käsitellyt ilmaukset on johdettu. Mikäli esimerkkien (13) ja (14) kielikuvat ymmärretään aiemmin esitellyn arkielämän esimerkin kautta, on kyseessä metonyminen kielikuva, mikä johtuu siitä, että siinä johonkin kohteeseen viitataan jonkin toisen kohteen tavanomaisella toiminnolla. Toisin sanoen siis pois kannettava huopakäärö on oikeastaan kuollut ihminen.

Teoriaosuuden luvussa 2.5 metonymian määrittä käsiteltiin juustohampurilaisen elollistamisen kautta. Tämä esimerkki juustohampurilaisesta toimii samalla tavalla kuin arkielämään sijoittuva aiemmin mainittu esimerkki, ja myös juustohampurilaisesta esimerkin perusteella kyseessä olisi metonymia. Kuitenkin mikäli esimerkkien (13) ja (14) kielikuvia tarkastellaan niiden ilmentämällä merkitystasolla ja mikäli niiden olemukseen kiinnitetään erityistä huomiota, on ainakin esimerkin (13) kielikuva ymmärrettävä myös hyvin metaforisena. Tämä ero esimerkin (14) kielikuvaan nähden johtuu siitä, että aiemmassa kielikuvassa tarkka kohdetta määrittävä ilmaus on *jotakin huopiin käärittynä*. Tällöin kyseessä ei olisi kuolleeseen viittaava suoranainen huopakäärömäisyys, vaan oikeastaan ilmauksessa sanavalintojen kautta viitattaisiin kuoleman huopakäärömäisyyteen.

Kyseistä argumenttia lienee tarpeellista tarkastella hieman lähemmin. Olemme jo todenneet, että esimerkissä (13) sana *jotakin* viittaa kuolleeseen ihmiseen, mutta on kuitenkin huomion arvoista, että esimerkin tarkennus *huopiin käärittynä* toimii lukijalle esitettyä viittauksena tämän *jonkin* henkilön kuolemasta. Tämän oletuksen mahdollistaa käsityksemme siitä, että tavallisesti eläviä ei kanneta onnettomuusalueelta kahden miehen voimin ulos huopiin käärittynä ja siirretä sitten pakettiauton perälle vietäväksi pois. Tämän ymmärryksen mukaan voidaan todeta, että esimerkin (13) ilmaus on metaforinen, mutta se ei suinkaan muodostu käsitelmetaforasta KUOLLUT ON HUOPAKÄÄRÖ, vaan toisenlaisesta käsitelmetaforasta KUOLEMA ON HUOPIIN KÄÄRIMISTÄ.

Olisiko siis ymmärrettävä, että kun esimerkin (13) kielikuvassa on kyse metaforasta, esimerkin (14) kielikuva on sen sijaan metonymia? Aiemmin toteutetun tarkastelun perusteella asia näyttäisi olevan niin. Siitä huolimatta voimme todeta, että vaikka esimer-

kissä (14) näyttää olevan kyseessä metonymia, sen muodostama käsittemetonymia on silti samanlainen kuin aiemmin esitelty käsittemetafora KUOLLUT ON HUOPAKÄÄRÖ. Lopputuloksena voidaan siten todeta, että alkuun mainittu käsitteellinen määritelmä pitää paikkansa esimerkin (14) kohdalla, vaikka kyseessä onkin metaforan sijaan metonymia. Esimerkki (13) sen sijaan sisältää metaforan.

Haastateltu kuvaa kuolleita *Ilkan* lehtiteksteissä muutamaa otteeseen *työtoveriksi*. Samaa ilmausta käyttää toisinaan myös kirjoittaja – tavallisesti loukkaantuneiden tai muiden työntekijöiden kokemuksia kuvaillessa. Kutsuessaan kuollutta ihmistä *työtoveriksi* kertoja on ikään kuin etäännyttänyt itsensä tapahtumien kirjaimellisuudesta; sama etäännytyks on havaittavissa esimerkiksi näytteiden (15) ja (16) metaforissa, mutta niissä *työtoveri*-ilmaus eroaa aiemmista siten, että etäännytyks ei ole visuaalisen kokemuksen tulosta. Ilman kontekstia ilmaus *työtoveri* olisi ymmärrettävissä kirjaimelliseksi, mutta kontekstiin sidottuna ilmaus on selvästi kuvakielinen. Seuraavaksi esittelen kolme *Ilkan* aineistossa ilmennyttä esimerkkiä, jossa ilmausta *työtoveri* käytetään kielikuvallisesti.

- (15) Ei enää ikinä patruunatehtaaseen töihin, vakuutti moni Lapualla, kun *työtovereita* kaivettiin raunioista.
- (16) En käsitä vieläkään, miksi menin juuri tänä aamuna ja tuona hetkenä kellariin. Ellen olisi mennyt, *olisin tuolla työtovereitteni joukossa*.
- (17) Ajatus taisi vielä takerrella. Kenties sekin järkytti, kun hänet haettiin ehtimiseen tunnistamaan silpoutuneita vainajia – *työtovereitaan*.

Kaikissa yllä esitellyissä esimerkeissä (15), (16) ja (17) konteksti on erityisessä asemassa ilmauksen *työtoveri* ymmärtämiseksi niin kuin kertoja on sen tarkoittanut. Vaikka ilmaus on kontekstiin liitettyä selvästi kielikuvallinen, sen metaforisuus ei ole itsestään selvää, koska periaatteessa yhtä hyvin se voisi olla myös metonymia. Tämän luvun alussa metonymian käsitettä käsiteltiin *uhri*-metaforan yhteydessä. *Työtoveri*-ilmauksen metaforisuudella voi ajatella olevan samanlaisia perusteluja kuin *uhri*-metaforalla; sillä on laajempi merkitys kuin vain kuolleesta ihmisestä valittu ominaisuus. Ilmauksella kertoja kuvailee jollekin läheistä ihmistä, ja konteksti liittyy ihmiseen kuolleen määritelmän. Ilmaus *työtoveri* ei kuitenkaan merkitse tässä pelkkää läheisyyttä tai ystävyyttä jonkin toisen kenties onnettomuudesta selvinneen ihmisen kanssa, vaan ilmaus kuvaa myös sitä, että onnettomuudessa osa kuoli ja osa jäi kaipaamaan. Ilmaus *työtoveri* ei

siten tunnu kuuluvan metonymioiden joukkoon, koska kontekstissaan ilmauksella on täysin metaforinen merkitys. Siten *työtoveri* olisi strukturaalinen metafora.

3.1.2 Elollistettu kuolema

Edellisessä luvussa 3.1.1 esiteltiin jo kolme kuolemaa kuvaavaa metaforaa. Nämä edellä mainitut metaforat ovat kuolemametaforia, vaikka niiden viittaus kontekstissa suuntautuu kuolleisiin ihmisiin. Kuolemasta ja kuolleista kertovia metaforia on *Ilkan* lehtiteksteissä toiseksi eniten heti tapahtumametaforien jälkeen, mutta se, mikä tekee tästä ryhmästä erikoisen on, että ainoastaan kuolemaa kuvattaessa on *Ilkan* lehtiteksteissä käytetty orientoivia metaforia. Lisäksi orientoivia metaforia ei käytä kirjoittaja, vaan haastateltu.

Viimeksi mainituista esimerkeistä (16) esimerkin kontekstissa on *työtoveri*-metaforan lisäksi myös orientoiva kuolemametafora. Tämä metafora sisältyy esimerkin loppuosaan *ellen olisi mennyt, olisin tuolla työtovereitteni joukossa*. Metaforan käsittemetaforinen ilmaus kuuluu ELÄMÄ TÄSSÄ – KUOLEMA TUOLLA (TAI POISSA). Kaksi muuta *Ilkan* lehtitekstien orientoivaa kuolemametaforaa ovat käsittemetaforiselta määritelmältään aiemman kuolemametaforan kanssa samanlaisia ja kontekstinsa kanssa ne ovat seuraavanlaisia:

- (18) Meitä oli kolme miestä tuolla uuden tehtaan kellarissa maalaamassa. Yläkerta oli jo valmis, ja siirryimme alas. Onneksi olimme siellä, sillä *muuten ei kyllä oltaisi tässä*.
- (19) Niin ja Valde Varppula. Tietysti hänkin on nyt *pois*.

Konteksteja tarkastellassa voi huomata, että kaikki kolme esimerkeissä (16), (18) ja (19) esiteltyä orientoivaa metaforaa hyödyntävät omalla tavallaan vastakohtien tässä-tuolla tai läsnä-poissa keinoja. Näissä metaforissa kuolema kuvataan läsnäolevasta elämästä poikkeavana ja erillään olevana, jopa osaltaan erillisenä paikkana, joka on *tuolla poissa* kaukana jossakin. Hyödyntäen vastakohta-asetelmaa orientoiva metafora etäännyttää näissä esimerkeissä käyttäjänsä kuvailtavasta käsitteestä; vaikka puhuja olisi nähnyt

työtovereidensa kuolleet ruumiit, puhuja kuvaa työtovereiden olevan silti kaukana josakin, ei enää tässä todellisuudessa.

Samankaltaista yhdestä todellisuudesta tai paikasta erottavaa keinoa käytetään *Ilkan* lehtiteksteissä esiintyvissä ontologisissa kuolemametaforissa. Kuusi näistä metaforista on kirjoittajan käyttämiä ja kolmea on käyttänyt haastateltu henkilö. Ontologisen metaforan tehtävä näissä kuvauksissa on elollistaa eloton asia, kuolema. Metaforat kuvaavat kuoleman jonakin, jolla on valta tehdä asioita, kuten viedä joku ihminen pois. Seuraavaksi esittelen muutaman ontologisen kuolemametaforan, jotka olen eritellyt maakuntalehden aineistosta.

- (20) Tuossa se oli Ylimäen Yllin työpaikka, siinä näin hänet aamulla. Oli iloisella mielellä, kuten aina. Leikkiäkin laskettiin hän sanoi osoittaen erästä ruhjoutunutta konetta, jonka äärestä pitkäaikainen työntekijä *olitemmattu pois*.
- (21) Syttymisen lopullista syytä ei voida varmuudella sanoa, koska *ne, jotka olivat lataamossa töissä eivät voi enää sitä kertoa*.

Esimerkit (20) ja (21) kuvaavat kuoleman elollisena voimana, joka voi yllättäen viedä tai *tempaista* pois ihmisen elävien joukosta. Esimerkissä (20) oleva metafora kuvastaa verbivalinnalla kuoleman äkkinäisyyttä; kuinka yhdessä hetkessä mies on siinä työpisteensä ääressä, ja seuraavassa hetkessä hänet on jo *temmattu pois*. Orientoivista metaforista esimerkin (19) metafora kuvaa myös kirjaimellisesti äkkinäistä poismenoa käyttämällä esimerkin (20) tavoin paikanilmausta *pois*. Metaforien ero on kuitenkin siinä, että esimerkissä (20) kuolema elollistetaan toimijaksi, kun taas esimerkin (19) metaforassa keskitytään kuvaamaan sitä, miten henkilö siirtyy kuolemassa jonnekin sellaiseen paikkaan, joka ei ole siellä, missä elävät ovat.

Esimerkin (20) metafora on helpompi ymmärtää metaforiksi, kun sitä ajattelee alametaforana käsittemetaforalle KUOLEMA VIE POIS (IHMISEN). Tällöin käsittemetaforan mukaisen metaforan voi erilaisia konteksteja tarkastellessa huomata muodostuvan useina erilaisina variaatioina, mikä oikeastaan on Lakoffin ja Johnsonin metaforateorian ajatus. Heidän teoriansa mukaan alkuasetelmaksi muodostetaan käsittemetaforinen argumentti,

joka kuvaa haettua metaforaa. Alkuasetelman jälkeen voidaan tarkastella erilaisia ilmauksia ja jäsentää niiden metaforisuutta asetetun käsittemetaforan mukaan.

Palataan yllä esitetyistä esimerkeistä (21) esimerkkiin. Tämän esimerkin metafora poikkeaa aiemmasta esimerkistä (20) monimutkaisemmalla kuvauksellaan, mutta myös sen merkitys kuvaa kuoleman toimijana, jolla on valta viedä ihminen pois tästä maailmasta, pois elävien ulottumattomista. Tässä esimerkissä taustalla oleva käsittemetafora ei kuitenkaan ole yhtä selvä. Esimerkille voi esittää selvennykseksi vastakysymyksen ”miksi?”. ”Miksi he eivät voi sitä enää kertoa?” Tähän vastaus olisi ”siksi, että he ovat kuolleet”. Tämän deduktiivisen päättelyn jatkaminen saattaisi ohjata umpikujaan, mutta pieni tutkiskelu auttaa kuitenkin ymmärtämään, miksi esimerkin metafora on juuri ontologinen ja kuolemaa kuvaava.

Esimerkin (21) metaforassa sanotaan, että ne ihmiset, joilla voisi olla vastaus onnettomuuden todelliseen syyhyn, eivät pysty sitä enää kertomaan. Metaforan lopun sanavalinta on mielenkiintoinen: *eivät voi sitä enää kertoa*. Tämä sanavalinta kuvaa sitä, että päätös kykenemättömyydestä ei ole ollut ihmisten itse tekemä, vaan heistä riippumaton. Ontologisen metaforan tehtävä elottoman asian elollistajana kuvautuu hyvin juuri tässä metaforassa. Koska päätös on ollut ihmisestä riippumaton, on kuolemasta tehty toimija, jolla on valta viedä ihminen pois ja aiheuttaa myös se tosiasia, että lataamossa työskennelleet nyt kuolleet ihmiset eivät voi enää vastata esitettyihin kysymyksiin. He eivät ole enää tässä maailmassa.

Esimerkin (21) metaforan taustalla vaikuttava käsittemetafora on muihin jo esiteltyihin nähden melko erikoinen käsittemetafora KUOLLEET EIVÄT VASTAA. Lisäksi kyseessä ei ole tässä tilanteessa niinkään elollistettu kuolema, vaan kuollutta kuvaava metafora. Ilmaus on metaforisuudeltaan kyseenalainen, mikä johtunee ilmauksen lopputulokseen kiertävästä kerrontatavasta. Ilmauksen kohdalla on kuitenkin syytä päätyä metaforaan, koska ilmauksessa selkeästi koetetaan kuvata kuollutta jotenkin muuten kuin suoralla tai kirjaimellisella ilmauksella. Tällöin metaforan tehtävä ilmauksessa on oikeutettu.

3.1.3 Lentävä lataamo ja muita tapahtumametaforia

Tapahtumaa eli onnettomuutta kuvaavia metaforia on *Ilkan* lehtiteksteissä kaikista eniten, 52. Näistä sekä strukturaalisia että ontologisia metaforia on haastateltua enemmän käyttänyt kirjoittaja. Kuitenkin verratessa kirjoittajan käyttämien strukturaalisten ja ontologisten metaforien määriä toisiinsa voi havaita, että ero ontologisten metaforien kohdalla ei ole kovin suuri toisin kuin strukturaalisten metaforien kohdalla on.

Tapahtumametaforista kenties monipuolisimpia ovat ontologiset metaforat, joiden tehtävä myös tässä kuvauksessa on elollistaa eloton asia, tässä tapauksessa tapahtuma siinänsä. *Ilkan* lehtiteksteissä tapahtumaa kuvattaessa räjähdys on usein esitetty toimijaksi, joka tekee jotakin tuhoisaa, kuten *sytytti tulipalon*, *vavahdutti Lapuaa* ja *surmasi työntekijöitä*. Tällaiset metaforat esiintyvät *Ilkan* lehtiteksteissä usein kuvauksen rinnalla, ja kyse onkin usein yhden kuvauksen kohdalla ilmenneistä useista metaforista, mistä mainitsin jo luvun 3.1 loppupuolella. Seuraavaksi esittelen numeroitujen esimerkkien avulla lähemmin ontologisia tapahtumametaforia, joissa onnettomuus on kuvattu ikään kuin hirviömäisenä pysäyttämättömänä voimana. Olen koettanut esittää esimerkit kontekstiansa kanssa niin, että niistä ilmenee myös mainitsemani kuvaus:

- (22) Tuhoisin räjähdysonnettomuus *vaati* 41 kuolonuhria Lapualla.
- (23) Lapuan patruunatehtaan lataamon räjähdys ja sitä seurannut paineaalto *hajotti* lataamon täysin, *nostatti* ilmaan rakenteiden kappaleita, *särki* lähellä olevia rakennuksia sekä ikkunoita ainakin kilometrin päässä.

Ontologisissa tapahtumametaforissa on runsaasti myös sellaisia metaforia, joissa onnettomuuden voima kuvataan yksityiskohtaisten esineiden elollistamisena, kuten seuraavat esimerkit havainnollistavat. Kaikki alla esitetyt esimerkit ovat haastateltujen henkilöiden kertomia.

- (24) Monet osastomme työntekijöistä saivat vammoja ja ruhjeita. *Niitä aiheuttivat lasinsirut ja muut lentelevät esineet*, osa sai ruhjeita ilman paineen paiskattua heidät nurin.
- (25) Tulimme välittömästi ylös sieltä ja *yläkerrassa oli kaikki paikat täynnä savua ja tomua*. Rautaovet ja kestolasiset ikkunat olivat kaikki si-

sällä ja uuden tehtaan kaikki neljä kelloa olivat pysähtyneet viittä vaille kahdeksan.

- (26) Kurkistus ikkunasta todisti kuitenkin, että *lataamo oli lentänyt ilmaan*.
 (27) *Lataamon katto lensi kymmenien metrien korkeuteen*.

Esimerkeissä (22) ja (23) on kuvattu räjähdysen voimaa elollistettuna toimijana. Vaikka esimerkeissä hyödynnetään räjähdysen erilaisia oletettuja toimintakeinoja, on esimerkkien metaforinen muotorakene silti hyvin toisiinsa verraten samankaltainen ja myös metaforisuudeltaan selkeä. Esimerkissä (22) räjähdysnettomuus kuvataan *vaativana* voimana, joka toiminnallaan *vaati* 40 kuolonuhria. Sen sijaan esimerkissä (23) räjähdys *hajotti* lataamon, *nostatti* ilmaan rakenteiden kappaleita ja *särki* lähellä olevia rakennuksia ja ikkunoita. Esimerkin (23) argumentiksi sopii käsittemetafora RÄJÄHDYS ON ENTITEETTI. Kyseinen argumentti vastaa jokaisen esimerkissä ilmenneen ontologisen metaforan kuvausvaatimukseen; voidaan siis toisin sanoen ajatella, että niin *hajottaminen*, rakenteiden kappaleiden ilmaan *nostattaminen* sekä rakennusten *särkeminen* kuvaa räjähdystä entiteettinä eli toimijana, tuhoavana voimana.

Esimerkin (22) ontologinen metafora ei sen sijaan vastaa aiemmin esitellyn esimerkin (23) ajatusta. Räjähdys *vaativana* voimana sisältää toki saman ajatuksen räjähdyksestä entiteettinä eli toimijana, mutta se ei merkitse ajatusta räjähdyksestä tuhoavana voimana, miksi esimerkin (22) metaforalle on määriteltävä omanlaisensa räjähdysen toiminnan muotoa tarkentava argumentti. Tällaiseksi argumentiksi sopii käsittemetafora ONNETTOMUUS VAATII IHMISHENKIÄ. Voidaan ajatella, että vaikka esimerkit (22) ja (23) vastaavat periaatteessa samanlaista ajatusta räjähdyksestä toimijana, on perusteltua määrittellä niiden ilmentämille metaforille omanlaisensa toisistaan poikkeava argumentti siitä syystä, että myös metaforien ilmentämä räjähdysen ontologisuus on toisistaan poikkeavanlainen.

Yleisesti erityisesti esimerkeistä (23) - (25) voi huomata, että haastatellut henkilöt käyttävät kuvausta metaforisena keinona runsaasti. Esimerkit ovat lyhyitä katkelmia pitkistä kertomuksista, joissa kerronta koostuu kuvailusta ja suuresta määrästä erilaisten elottomien seikkojen ja käsitteiden elollistamista. Sen sijaan esimerkkien (26) ja (27) sekä jo

analysoidun esimerkin (22) metaforat muodostuvat aiempia esimerkkejä tiiviimmän kuvauksen pohjalta, mutta kokonaisuudessaan myös nämä esimerkit ovat osa suurempaa kuvauksellista kokonaisuutta. Tarkastellaan seuraavaksi lähemmin esimerkkien (24) ja (25) metaforia.

Esimerkkien (24) ja (25) metaforat voi ymmärtää monella tavalla hyvin kyseenalaisiksi metaforiksi nimenomaan siitä syystä, että ne sisältävät paljon kuvauksellista kerrontaa. Kerronnan tasolla esimerkeissä pyritään kuvaamaan räjähdystä tuhoavana voimana, mutta metaforisuudeltaan ilmausten argumentti ei ole yhtä selkeä kuin kerronnan kuvauskohde on. Vaikka esimerkeissä kuvataan siis räjähdystä tuhoavana voimana, ilmauksen kaltainen käsittemetafora RÄJÄHDYS ON TUHOAVA VOIMA ei toimi esimerkkien argumenttina. Kyseisten esimerkkien argumentiksi ei kelpaa edes aiemmin mainittu käsittemetafora RÄJÄHDYS ON ENTITEETTI, koska kummassakaan esimerkissä ei viitata suoraan räjähdysten ontologisuuteen.

Esimerkissä (24) kuvataan, miten *lasinsirut ja muut lentelevät esineet aiheuttivat* työntekijöille vammoja ja ruhjeita. Esimerkin metaforisuutta tarkastellessa voi huomata, että siinä metaforan kuvaama toiminta ei liity suoranaisesti räjähdykseen, vaan johonkin räjähdysten aiheuttamaan seikkaan, joka metaforassa itsessään *aiheuttaa* vammoja ja ruhjeita työntekijöille. Esimerkin (24) argumenttina toimii täten kyseistä esimerkkiä kuvaava käsittemetafora LENTELEVÄT ESINEET SATUTTAVAT. Siten voidaan huomata, että aiemmin mainittu käsittemetafora olisi tämän metaforan argumentiksi liian kaukaa haettu nimenomaan siitä syystä, että esimerkin toimija ei ole räjähdys.

Sen sijaan esimerkin (25) kuvaus kertoo, että yläkerrassa *kaikki paikat olivat täynnä savua ja tomua*. Kuvauksessa painotetaan sanavalinnoilla sitä tosiasiaa, kuinka savu ja tomu olivat täyttäneet kaikki paikat yläkerrassa. Tämän kuvauksen kohdalla on kuitenkin pysähdyttävä miettimään sen tarkoitusta ja laatua tarkemmin, koska tässä kohdin kyseessä ei lopulta ole edes ontologinen tapahtumametafora. Ilmaus *kaikki paikat olivat täynnä savua ja tomua* viittaa hieman ontologista metaforaa erikoisempaan metaforailmiöön, joka on ominaisuuksiltaan strukturaalinen. Metaforaa voi kutsua *astiametaforo-*

raksi, koska siinä jotakin tiettyä seikkaa kuvataan ihan kuin kyseessä olisi astia, joka täyttyy nyt savusta ja tomusta.

Astiametafora (container metaphor) on Lakoffin ja Johnsonin (1980: 29–32) käyttämä käsite sellaiselle ilmaukselle, jossa jotakin seikkaa kuvataan astiamaisin ominaisuuksin. Vaikka Lakoffin ja Johnsonin mukaan voidaan puhua täyttyvästä astiasta, voidaan astiametafora muodostaa yhtä hyvin myös sellaisesta kuvauksesta, jossa astia on periaatteessa jo täyttynyt. Lakoffin ja Johnsonin mukaan on kyseessä siis astiametafora, kun sanotaan esimerkiksi, että Kansasissa on paljon maata. Ilmauksen astiamaisuus ilmenee Lakoffin ja Johnsonin mukaan paikallissijavalinnassa, jolloin esimerkin mukaan nimenomaan Kansasissa, siis jollain tavoin astiamaisesti Kansasin sisässä on paljon maata. Siten Lakoffin ja Johnsonin mukaan esimerkin (25) ilmauksessa *yläkerrassa oli kaikki paikat täynnä savua ja tomua* on kyseessä astiametafora, argumenttina toimii käsittemetafora YLÄKERTA ON ASTIA. Metaforan erikoisuutta kuvaa se, miten metafora ilmentää kuvauksen kohteeksi valittua seikkaa astianomaisena, vaikka astiamaisuus ei kyseisen seikan ominaisuuksiin kuulukaan.

Lakoff ja Johnson (1980: 25–26) toteavat, että ontologiset metaforat toimivat useissa tarkoituksissa ja siten ontologisia metaforia voi olla myös useanlaisia. Ontologiset metaforat voivat rakentua strukturaalisen metaforan argumenttia muistuttavalle argumentille. Voimme siis esittää ontologisen metaforan argumentiksi aiemmin mainitun käsittemetaforan RÄJÄHDYS ON ENTITEETTI, vaikka se rakenteeltaan vastaakin strukturaalisen metaforan perusargumentin rakennetta. Idea on, että ontologinen metafora voi muodostua periaatteessa minkä tahansa verbin rinnalle; toisin sanoen siis jonkin ontologisen metaforailmaisun käsittemetafora voi olla myös strukturaalinen käsittemetafora, jossa verbinä toimii samankaltaisuutta kuvaava olla-verbi. Se, mikä ontologisen metaforan erottaa strukturaalisesta, on metaforan toimijaksi esitetty asia tai seikka. Strukturaalisessa metaforassa toimijana on inhimillinen ja elollinen olento, jolloin seikan metaforisuus ei liity elollistamiseen. Ontologisessa metaforassa toimija on sen sijaan eloton seikka. Tämän perusteella voi todeta, että myöskään ontologisen metaforan argumentin ei tarvitse vält-

tämättä rakentua toimintaa kuvaavan verbin rinnalle, vaan oleellista ontologisuudessa on metaforan kautta toteutettu elollistaminen.

Ontologisten tapahtumametaforien lisäksi *Ilkan* lehtiteksteissä on runsaasti myös strukturaalisia tapahtumametaforia. Strukturaaliset metaforat jakaantuvat maakuntalehdessä runsaammin kirjoittajan kuin haastatellun käyttämiksi ja myös metaforien kuvauskeinoissa on vaihtelua. En ole katsonut aiheellisesksi laskea tapahtumametaforiin sellaisia tapahtumaa kuvaavia ilmaisuja, jotka on jollain tavalla ymmärretty tapahtuman kirjaimelliseksi ilmaisuksi. Tällaisia ilmaisuja ovat onnettomuus ja räjähdys tai räjähdysonnettomuus, ja näitä mainittuja ilmaisuja en ole ottanut huomioon. Esimerkiksi muutama otteeseen kirjoittajan tai jonkin korkea-arvoisen haastateltavana olleen henkilön sanomana käytetty *suuronnettomuus* on ilmaisu, jota en ole laskenut metaforaksi. Mikäli määritelmä korkea-arvoinen henkilö kuulostaa kummalliselta, mainitsen selvennykseksi, että viitataan määritelmällä esimerkiksi tasavallan presidenttiin tai ministeristön henkilöihin, jotka kommentoivat tapahtunutta *Ilkan* lehtiteksteissä.

Lapuan patruunatehtaan onnettomuuteen viitataan *Ilkan* lehtiteksteissä useilla erilaisilla strukturaalisilla metaforilla, kuten *tuho*, *katastrofi* tai *maailmanloppu*. Kaikki mainitut metaforat ovat kirjoittajan käyttämiä. Kirjoittaja käyttää strukturaalisia metaforia myös otsikoinnissa, joista esimerkkinä on seuraava: *Kaksoistytöjen karkea herätys*. Tämän ilmauksen metaforassa tavanomaista herätys-ilmausta käytetään metaforisena ilmauksena adjektiivin *karkea* kanssa. Metaforan voima piilee adjektiivin käytössä, ja siten se kuvaa myös kaksoistytöjen kokemusta siitä, mitä aamulla tapahtui. Metafora on erikoinen, koska se kuvaa epäilemättä tapahtunutta, mutta naamioituu sanavalinnoilla kaksosten näkökulmaksi. Ilmaus on strukturaalinen tapahtumametafora, koska sen tehtävä on selvästi kuvata tapahtunutta jopa siitä huolimatta, että tapahtunut tai toisin sanoen räjähdys ei suoraan ilmene otsikon kontekstissa. Koska kyseessä on kuitenkin otsikko, voidaan katsoa, että otsikon kuvausta ilmentää myös sitä seuraava informaatio. Metaforan argumenttina toimii käsittemetafora RÄJÄHDYS ON KARMEA HERÄTYS.

3.1.4 Miten näkymän kuvaus eroaa sen metaforisuudesta?

Tapahtumapaikkametaforia on *Ilkan* lehtiteksteissä ainoastaan kaksi. Nämä metaforat ovat ontologisia metaforia, joista toista on käyttänyt kirjoittaja ja toista haastateltu henkilö. Koska tapahtumapaikkaa kuvaavia metaforia on lehtiteksteissä näin selkeästi muita metaforia vähemmän, katson tarpeelliseksi käsitellä tapahtumapaikka-aihetta vähän tarkemmin.

Usein tapahtumapaikkaa kuvataan maakuntalehden lehtiteksteissä raunioiksi. Tämä käsite toistuu tekstissä useaan otteeseen ja sen merkitys näyttää muodostuvan kirjoittajan visuaalisesta kokemuksesta; kirjoittaja kuvaa näkemäänsä siten kuin hän sen näkee, raunoina. Raunio-sana on kyseenalainen metaforisuudeltaan, sillä se vaikuttaa hyvin paljon synonyymiltä jollekin räjähdyspaikkailmaisulle. Vaikka olen katsonut tapahtumapaikan kirjaimellisiksi ilmaisuiksi sellaiset käsitteet, kuten onnettomuuspaikka tai räjähdysalue, myös raunio on lopulta liian lähellä kirjaimellista ilmaisua siitäkin huolimatta, että raunio-käsite on visuaalisen kokemuksen tulos. Kirjaimellisen luonteensa rinnalla raunio-käsite on myös hyvin lähellä metonymiaa, mutta metafora se ei kuitenkaan ole.

Muita tapahtumapaikkaa kuvaavia ilmaisuja ovat esimerkiksi *hävityksen kauhistus* ja *röykkiöt*. Nämä mainitut ilmaisut olen laskenut metaforiksi, koska ne eivät toimisi tapahtumapaikan synonyymeinä tai välttämättä edes metonymioina. Lähellä metonymiaa ilmauksista on jälkimmäinen, mutta kontekstiin liitettynä sen metaforisuus on kuitenkin yllättäen paljon selvempää kuin erikseen ilmaistuna. Seuraavaksi esittelen kaksi tapahtumapaikkaa kuvaavaa ilmausta esimerkkilauseen avulla:

- (28) Loukkaantuneita kaivetaan *vääntyneiden terästen ja kivistä* seasta.

Esimerkin (28) molemmat esiteltyt ilmaukset kuvaavat kiistatta tapahtumapaikkaa. Syy siihen, miksi ne eivät ole tapahtumapaikkametaforia, johtuu kuitenkin siitä, että niiden metaforinen aines liittyy paikan sijaan tapahtumakuvaukseen. Tarkastellaan lähemmin

esimerkkiä (28). Kuvauksessa *ihmisiä kaivetaan vääntyneiden terästen ja kiviröykkiöiden seasta*, mikä sinänsä on selkeää paikkakuvausta, mutta kertoo kuitenkin pikemmin tapahtuneesta. Ilmauksen metaforisuus on kyseenalainen, koska mikäli tarkasteluun otetaan ainoastaan esimerkin tarjoama kyseinen kontekstin osa, voidaan kysyä, mitä oikeastaan voidaan sanoa ilmauksen metaforisuudesta. Kun *ihmisiä kaivetaan vääntyneiden terästen ja kiviröykkiöiden seasta*, voidaan todeta, että mikään ilmauksessa ei viittaa suoraan räjähdykseen. Sen sijaan jokin muu seikka muodostaa ilmauksen metaforisuuden, mutta sen selvittämiseksi on tarkasteltava, mitä kuvaus *vääntyneet teräkset ja kiviröykkiöt* paljastavat meille kuvauskohteesta.

Esimerkin (28) argumenttina toimii käsittemetafora KAAOS HAUTAA ALLEEN, ja kyseessä on ontologinen tapahtunutta kuvaava metafora. Metaforan kohdalla voi miettiä myös, miksi ilmauksen toimijana ei yhtä hyvin olisi voinut olla loukkaantuneet ihmiset. Tämä vaihtoehto lienee kuitenkin ontuva, koska arkielämän kokemuksesta voimme todeta, että loukkaantuneet eivät kaivaudu kaaoksen alle tai konkreettisemmin kiviröykkiöihin. Kaiken tämän päätteeksi voidaan siten todeta, että toisinaan selkeänkin tuntuksen ilmauksen taustalla voi olla metaforisuus, jonka kohdalla joutuu kuitenkin pohtimaan ilmauksen informaatiota ja sitä, mitä sillä koetetaan kuvata. Esimerkin (28) tapahtumaan liittyvä metafora kuvaa lopulta tapahtunutta itseään eli räjähdystä ja sen voimaa, mutta metaforan argumentti ei voi muodostua sellaisesta oletuksesta, koska argumenttina se olisi kaukaa haettua ja siten myös epäluotettavaa. Yllä esitelty käsittemetafora sen sijaan vastaa metaforan argumentin ajatukseen. Metaforassa kaaosta kuvataan *vääntyneiden terästen ja kiviröykkiöiden* kautta.

Luvussa 3.1.3 tapahtumametaforia käsiteltäessä todettiin, että ne rakentuvat *Ilkan* lehtiteksteissä melko usein kuvauksen pohjalta. Siitä syystä myös paikkakuvausten esimerkkejä käsitellessä on huomattu, että moni ilmaus, joka sellaisenaan kuvaa tapahtumapaikkaa, on lopulta kuitenkin osoittautunut tapahtumaa kuvaavaksi metaforaksi. Siitä syystä on ymmärrettävää myös se, että paikkametaforia lehtiteksteissä on huomattavasti tapahtumametaforia vähemmän. Kuitenkin yksi ominaisimpia piirteitä tapahtumakuvausten rinnalla näyttää *Ilkan* lehtiteksteissä olevan nimenomaan tapahtumapaikan runsas

kuvaus. Erityisesti kertojat, joiden kohdalla paikkakuvaus on usein hyvin runsasta, kuvaavat näkemäänsä tavalla, joka mahdollistaa helposti tapahtumametaforan olemassaolon. Seuraavien katkelmien kerronta on kuitenkin poikkeus. Näistä katkelman esimerkeistä ensimmäisessä kertojana on haastateltu henkilö, joka kuvaa tapahtumapaikan ontologisesti elollistaen elottomia asioita. Esimerkissä (30) kertojana on kirjoittaja.

- (29) Räjähdyksen tapahduttua *oli edessä valtava kilinä ja kolina* Esineiden törmäillessä taloon ja ikkunaruuutujen helähdellessä palasiksi.
- (30) Maan tasalle räjähtäneen lataamorakennuksen vieressä *kertoivat ikkunapielet, katon repeytyneet jäänteet, [...] sekä rakennuksen ikkunoista sisään pursuava lasin, puun ja kiven palasten röykkiö talosta tulleen entisen asuintalon.*

Visuaalinen havainto on *Ilkan* lehtitekstien kuvauksessa runsasta. Visuaalisen kokemuksen mahdollistama kuvaus on myös kuvauksen sisällä olevien metaforien pohjustava ajatus. Esimerkin (29) metaforassa paikkakuvaus toteutuu totutusti aistihavaintojen perusteella, mutta ensimmäistä kertaa *Ilkan* lehtitekstien metaforissa käytetään visuaalisen havainnon rinnalla kuulohavaintoa. Metafora elollistaa elottomia asioita, mutta metaforan erikoisuus on lopulta puhujan kohtaamassa *kilinässä ja kolinassa*, jolla hän viittaa räjähdysten jälkeiseen kaaokseen. Esimerkin metaforassa *kilinä ja kolina* voisi yksin muodostaa strukturaalisen metaforan, mutta koska kuulohavainto on liitetty esimerkin näköhavaintoon *taloon törmäävistä esineistä ja ikkunaruuuduista helähdellessä palasiksi*, en ole erottanut niitä toisistaan. Esimerkin (29) argumentti on käsittemetafora RÄJÄHDYS AIHEUTTAA ÄÄNTÄ. Tämän käsittemetaforan kautta esimerkissä kuvataan visuaalista havaintoa hyödyntämällä sitä, millainen sekamelskainen ääni räjähdyksestä aiheutuu.

Esimerkissä (30) *ikkunapielet, katon repeytyneet jäänteet ja rakennuksen ikkunoista sisään pursuava palasten röykkiö kertovat*, että talosta on tullut entinen. Myös tässä metaforassa elottomat asiat kuvataan toimijoina, jotka kertovat tapahtuneesta. Esimerkissä on myös toinen elollistettu osa, joka kuvaa *sisään pursuavia* palasten röykkiöitä. Metafora viestittää, että tulijan ei tarvitse kysyä, mitä on tapahtunut, koska kaikki tämä rauniomaisuus kertoo sen muutenkin. Toisaalta kaikki *sisään pursuava* viestittää verbi-valinnalla, miten paljon räjähdyksestä on kuitunut tuhoa. Kuvauksessa on ontologinen

paikkametafora, koska siinä keinona on elollistaminen. Metaforan argumenttina toimii käsittemetafora TAPAHTUMAPAIKKA KERTOO TUHOSTA.

3.1.5 Kun suru on raskasta kantaa

Surumetaforat muodostavat *Ilkan* lehtiteksteissä ainoan metaforakokonaisuuden, jossa haastateltujen henkilöiden metaforia on kokonaisuudessa enemmän kuin kirjoittajan. Surua kuvaavia metaforia on yhteensä 8 ja niistä suurempi osa on ontologisia metaforia. Strukturaalisesti surua tai surullisuutta kuvataan maakuntalehdessä metaforilla *murheen raskas taakka, tämä koettelemuksen hetki ja kuorma*. Näissä metaforissa argumentteina ovat käsittemetaforat SURU ON TAAKKA, SURU ON TESTI ja SURU ON KUORMA. Metaforista kaksi jälkimmäistä ovat haastatellut ilmaisemia. Haastateltujen sanomana surua kuvataan myös seuraavasti:

- (31) Minä olen *lyöty mies*.
- (32) Tämä ei ole *ihmisjärjen hallittavissa*.
- (33) Kevätsade tulee ja *routa alkaa sulaa* teidän sydämessänne.

Sekä kirjoittajan että haastatellun surumetaforat ovat hyvin samankaltaisia, koska ne kaikki kuvaavat omalla tavallaan surun raskaaksi asiaksi, jolla on yliote ihmisestä. Suru voi olla testi, kuten *koettelemuksen hetki* kuvaa. Se voi olla jotakin, joka täytyy kantaa, kuten *raskas taakka* tai *kuorma*. Suru voi olla lyömätön tai hallitsematon, kuten esimerkiksi (31) kuvataan. Kyseissä esimerkissä ilmaisu *lyöty mies* kuvaa jonkinlaista surun hallitsemattomuutta ja samalla tavallaan myös kohteensa voimattomuutta taistella surua vastaan. Esimerkin kautta voisi myös ajatella, että kyseessä on metafora, jonka kautta suru koetaan konkreettisesti ihmistä lyövästä elollistettuna voimana, mutta itse käsitän ilmauksen enemmänkin surun voimaa kuvaavaksi kuvainnolliseksi sanavalinnaksi. Sitä esimerkissä (31) *lyöty mies* muodostuu argumentista, jonka käsittemetafora on KUOLEMA ON LYÖMÄTÖN (TAI VOITTAMATON). Tämän mukaan voidaan todeta, että esimerkissä *lyöty mies* ymmärretään voitettuna miehenä, eikä niinkään hakattuna miehenä.

Ilkan lehtiteksteissä surua kuvataan myös tuntena tai konkreettisenä reaktiona, kuten esimerkissä (32). Kyseisessä esimerkissä suru kuvataan yksinkertaisesti järjellä hallitsemattomaksi voimaksi, jolloin metaforan argumentti on käsittemetafora SURU ON JÄRJETÖN. Sen sijaan esimerkin (33) konteksti eroaa muiden surumetaforien kontekstista siten, että siinä kuvataan myös lohdutusta ja toivoa. Esimerkissä *routa* kuvaa surua, mutta vaikka metaforan voisi ajatella olevan strukturaalinen, se kuitenkin on ontologinen. Metaforan määritelmän voi ilmaista käsittemetaforalla SURU JÄÄDYTTÄÄ IHMISEN. Tällöin ilmaus *routa alkaa sulaa teidän sydämestänne* kuvaa surua, joka pikkuhiljaa alkaa hälvetä.

3.1.6 Elämä ja hieman muuta

Elämää kuvaavia metaforia on *Ilkan* lehtiteksteissä yhdeksän kappaletta. Kaikki elämämetaforat ovat lisäksi strukturaalisia metaforia, ja suurinta osaa niistä on käyttänyt kirjoittaja. Seuraavaksi esittelen numeroituilla esimerkeillä muutaman otteen, jossa ilmenee elämää kuvaava metaforan. Olen *kursivoinut* otteista ne kielenaineokset, joista ilmenee elämän metaforisuus:

- (34) Lataamossa työskennelleistä lähes 60 henkilöstä vain vajaat parikymmentä *selvisivät räjähdyksestä hengissä*.
- (35) Iloista aamutervehdystä *seuras*i suru ja kyyneleet.
- (36) Salomon Portin, Lapuan patruunatehtaan työntekijä *oli elänyt elämänsä kriittisimmät hetket*.

Esimerkissä (34) elämää kuvataan sanoilla *selvitä räjähdyksestä hengissä*. Selviämisen sinällään voisi ajatella merkitsevän jonkin koettelemuksen voittamista, jolloin hengissä selviäminen olisi luonnollisesti kuoleman voittamista. Kuolema tässä tapauksessa merkitsisi sen sijaan koettelemusta. Metaforan argumenttina toimii yksinkertaisesti käsittemetafora ELÄMÄ ON KOETTELEMUS.

Toisenlaisen näkökulman elämään mahdollistavat esimerkit (35) ja (36). Näistä aiemmassa esimerkissä elämää kuvataan prosessina, jossa jokin asia *seuraa* toista. Jälkimmäisessä sen sijaan elämä kuvataan sarjana *hetkiä*, jotka esimerkin mukaan voivat olla

myös kriittisiä. Molempien kuvausten metaforan argumenttina toimii käsittemetafora ELÄMÄ ON ARVAAMATON MATKA. Argumentissa oleva adjektiivi arvaamaton on toisaalta samantekevä, mutta mikäli argumentiksi valittaisiin laaja-alaisempi käsittemetafora ELÄMÄ ON MATKA, kuvausten dramaattiset piirteet, kuten yhtäkkinen siirtyminen ilosta suruun tai jonkin hetken kuvaaminen elämän kriittisimpänä, eivät vastaisi täysin metaforan argumentin ajatukseen.

Muut-kategoriaan liittyviä metaforia on *Ilkan* lehtiteksteissä yhdeksän kappaletta. Näistä metaforista suurin osa jakaantuu strukturaalisiin metaforiin, kun taas neljä metaforista ovat ontologisia. Tämän lisäksi ontologisia metaforia käyttää ainoastaan kirjoittaja, kun taas strukturaalisia metaforia käyttää kirjoittajaa enemmän haastateltu, vaikka vain yhden metaforan verran. Muut metaforat eivät ole tutkimuksen keskeisin aihe, eikä niissä kaikkien aineiston sanomalehtien kohdalla ole välttämättä sen kummemmin sanottavaa. Katson kuitenkin tarpeelliseksi esitellä muutamana *Ilkan* lehtiteksteissä ilmenneen muunlaisen metaforan, koska niiden merkitys on jokatapauksessa melko keskeistä tekstien sisältöön nähden. Seuraavaksi esittelen numeroiduilla esimerkeillä kaksi otetta, joissa ilmenee muihin metaforiin lukeutuva metafora. Esimerkkien ilmentämät metaforat ovat erilaisia, ja jälkimmäistä niistä on käyttänyt haastateltu henkilö.

- (37) Kenties sekin järkytti, kun hänet haettiin ehtimiseen tunnistamaan *silpoutuneita vainajia – työtovereitaan*.
- (38) Vasta tällä hekellä totesin mitä kaikkea oli tapahtunut. *Olimme kaikki huumautuneina* ja meidät kuljetettiin sairaalaan sidottaviksi.

Esimerkin (37) metafora on strukturaalinen ja sen argumentti on käsittemetafora IHMINEN ON RIKKOUTUVA ESINE. Kyseessä on kuvaus, kenties visuaalinen kokemus, jossa hyödynnetään karua totuutta ihmiskehon heikkoudesta kuoleman edessä. Otteesta olisi hyvin voinut jättää määritteen *silpoutuneita* pois eikä otteen informaatio olisi poisjätöstä suuremmin heikentynyt. Määrite toimii otteessa kuitenkin tehokeinona, jolloin se mahdollistaa myös otteen metaforisuuden, mikä ei poisjätön jälkeen olisi enää ollut mahdollinen.

Esimerkissä (38) räjähdysten jälkeistä tunnelmaa kuvataan *huumautuneisuuden* kautta. Otteen kertoja on juuri vapautettu muutaman työtoverinsa kanssa kellarista, johon he olivat jääneet loukkoon räjähdysten sorrettua rakennuksen muun rakenteen kellarin uloskulun päälle. Otteen alkaessa kertoja kertoo ensimmäisiä tuntemuksiaan tapahtuneesta. Omaa ja työtoveriansa mielentilaa hän kuvaa erikoisella sanavalinnalla, joka mahdollistaa otteen metaforisuuden. Tämän otteen metafora on ontologinen. Metaforassa elollistetaan räjähdys, vaikka se ei suoraan otteessa luekaan. Metaforan argumentti on käsittemetafora RÄJÄHDYS SEKOITTAÄ IHMISMIELEN. Tämä ajatus on se, mitä kertoja kuvaa otteessa; hän on päästään sekaisin, hämmentynyt, *huumautunut*, koska on juuri pelästynyt onnettomuudesta, joka on tuhonnut lähes kaiken ympärillä olevan.

Ennen kuin analyysissä siirrytään *Lapuan Sanomien* metaforahavaintojen tarkastelemiseen lienee syytä esitellä vielä yksi metafora, joka poikkeaa koko aineiston muista metaforista viittauskohteensa vuoksi. Metaforan konteksti on seuraava: ”Toivon valtiovallan ja yksityisten järjestöjen ja henkilöiden tulevan loukkaantuneiden ja *jälkeen jääneiden* perheiden avuksi.” Metafora muistuttaa omalla tavallaan ontologista kuolemametaforaa, jonka käsittemetafora on omanlaisensa KUOLEMA JÄTTÄÄ ELÄVÄT (JÄLKEENSÄ). Tämä metafora on kuitenkin kaikista aiemmista poikkeava ja jopa ongelmallinen, koska metaforan voi sen viittauskohteen vuoksi ymmärtää myös omaisia kuvaavaksi. Se, miksi metaforan kuolemaan liittyminen ontuu ajatuksena, johtuu siitä, että metaforassa ei mikään lauseenosa viittaa kuolemaan toimijana. Metaforassa ei toisin sanoen anneta minäänlaista syytä sille, miksi kuolema olisi siinä jokin entiteetti. Siksi metafora ei ole ontologinen kuolemametafora, vaan muut-kategoriaan kuuluva aineistossa ainutlaatuisen metafora, jonka argumentti on käsittemetafora ELÄVÄT JÄÄVÄT JÄLKEEN.

3.2 Paikallislehden kertomus surusta

Maakuntalehden yli 100 metaforan jälkeen tarkastellaan *Lapuan Sanomien* lehtitekstien metaforia. Paikallislehden käyttämät metaforat ovat verraten harvemmassa, mutta on toki otettava myös huomioon, että *Lapuan Sanomien* lehtitekstejä on tarkastelussa seit-

semän, kun *Ilkan* kirjoitelmia on kolmetoista. Samoin kuin maakuntalehden lehtiteksteissä on yksi kansisivun tietopaketti, on myös *Lapuan Sanomien* seitsemästä tekstistä yksi enemmän tietopaketti kuin kokonainen artikkeli. Olen eritellyt 66 metaforaa, joista osa toistuu teksteissä muutamaa otteeseen. Ennen kuin selvitän paikallislehden metaforien analyysiä sen enempää esitän metaforista laatimani taulukon, joka käsittää jaottelun *Lapuan Sanomien* metaforista. Taulukko on rakenteeltaan samanlainen kuin aiemmin esitetty *Ilkan* lehtitekstien metaforista laadittu taulukko.

Taulukko 2. *Lapuan Sanomien* lehtitekstien metaforajaottelu

	Strukturaalinen		Orientoiva		Ontologinen		Yht.
	K	H	K	H	K	H	
Kuolema	22				13		35
Elämä	3						3
Tapahtuma	6				5		11
Paikka							
Suru	10				2		12
Muut	3	2					5
Kaikki							66

Lapuan Sanomien lehtiteksteissä ilmenneiden metaforien suurin ero *Ilkan* kirjoitelmien metaforiin lienee, että paikallislehden metaforissa ei ole ainuttakaan orientoivaa metaforaa. *Ilkan* metaforissa orientoivia on ainoastaan kolme, mutta jo se määrä on paljon verrattuna siihen, että paikallislehdessä niitä ei yksinkertaisesti ole. Toinen iso ero maakunta- ja paikallislehden metaforien jakautuman välillä on se, että paikallislehden metaforat painottuvat kirjoittajan kertomiksi. Ainoastaan muihin metaforiin lukeutuvat kuvaukset sisältävät kirjoittajan metaforien lisäksi haastatellun käyttämiä metaforia. Meta-

foria on paikallislehden teksteissä yhteensä kaksi ja ne sisältyvät seuraavaan esimerkkiin:

- (39) Meillä ei missään vaiheessa päässyt *syntymään* mitään vaikeata *pullonkaulaa*.

Esimerkin (39) kaksi metaforaa ovat strukturaalinen ongelmaa kuvaava *pullonkaula* ja ontologinen *pullonkaulan* eli ongelman elollistava ilmaus *ei päässyt syntymään*. Strukturaalisen metaforan argumentti on yksinkertaisesti käsittemetafora ONGELMA ON PULLONKAULA, kun taas ontologisen metaforan argumenttina toimii käsittemetafora ONGELMAT SYNTYVÄT. Strukturaalinen ONGELMA ON PULLONKAULA -käsittemetafora on käytössä melko tavallinen ja luultavasti monet voivat huomata kuulleensa sen ennenkin.

Haastatellun metaforien vähäisyyttä tarkastellessa on otettava huomioon se tosiasia, että *Lapuan Sanomien* lehtiteksteissä suurin osa palstatilasta on kirjoittajan käytössä, joten koska haastateltu ei juuri edes esiinny paikallislehden onnettomuusteksteissä, ei hänen lausumia metaforiakaan voi silloin paljon olla. Seuraavaksi *Lapuan Sanomien* metaforia käydään läpi alalukujen avulla. Paikallislehden metafora-analyysissä on myös jonkin verran samoja metaforia kuin *Ilkan* aineistossa. Tällaisissa tilanteissa olen katsonut riittäväksi mainita metaforan samankaltaisuuden niihin metaforiin nähden, jotka on analysoitu jo *Ilkan* aineiston analyysissä luvussa 3.1. *Lapuan Sanomien* metafora-analyysissä keskitytään siten tarkastelemaan niitä poikkeavuuksia, joita aineiston metaforissa on maakuntalehden aineistoon nähden.

3.2.1 Mitä kaikkea on kuolema?

Kuolemasta kertovia metaforia on *Lapuan Sanomissa* sekä strukturaalisia että ontologisia, joista aiemmin mainittuja on kuitenkin lähes kaksi kertaa enemmän. Kuten jo luvussa 3.2 todettiin, kaikki *Lapuan Sanomien* metaforat, lukuun ottamatta muutamaa muutkategoriaan kuuluvaa metaforaa, ovat kirjoittajan kertomia. Siten myös kaikki kuolemametaforat ovat kirjoittajan käyttämiä.

Paikallislehdessä käytetään maakuntalehteen nähden joitakin samoja metaforia, kuten strukturaalisia kuolemametaforaa *surmansa saanut* tai kuolleeseen viittaavaa metaforaa *uhri* erilaisine variaatioineen. Yksi metafora, jota *Ilkassa* ei käytetä, on kuitenkin *Lapuan Sanomien* kuolleita kuvaavista metaforista keskeisessä asemassa. Tämä metafora on *poismennyt*. Metafora on melko helppo sekoittaa *Ilkassa* ilmenneisiin orientoiviin kuolemametaforiin, jotka perustuvat vastakohta-asetelmalle läsnä-poissa tai tässä-tuolla. Metafora *poismennyt* on kuitenkin ongelmallinen orientoivana metaforana siksi, että ilmaisu *poismennyt* sisältää orientoivan aineksen lisäksi merkitystasolla toiminnan, joka on pois menemistä ja siten toisin sanoen lähtemistä. Kyseessä ei ole siten orientoiva metafora, vaan strukturaalinen kuolemaa kuvaava metafora, jonka argumentti on käsite-metafora KUOLEMA ON MENEMISTÄ. Metafora on melko mielenkiintoinen koko tutkielman aineistoon nähden, koska se esiintyy ainoastaan *Lapuan Sanomien* lehtiteksteissä, joissa se kuitenkin on hyvin tavanomainen kuolleeseen viittaava ilmaus.

Lapuan Sanomat käyttää *Ilkasta* poiketen kuolleita kuvatessa myös metaforaa *matkaaja*. Metafora kuvaa kuolleen ihmisen matkaajana, joka aloittaa eräänlaisen matkan kuolemassa. On tavallista, että elämää kuvataan metaforisesti matkana; tämä todettiin jo *Ilkan* lehtitekstejä analysoidessa, ja samankaltaista ELÄMÄ ON MATKA -käsittemetaforaa käytetään myös *Lapuan Sanomien* lehtiteksteissä. *Matkaaja*-metaforan kohdalla kyseessä ei kuitenkaan ole ELÄMÄ ON MATKA -käsittemetafora, vaan tämän tutkimuksen aineistossa harvinaisempi KUOLEMA ON MATKA -käsittemetafora. Tämä käsittemetafora esiintyy *Lapuan Sanomien* lehtiteksteissä ainoastaan kerran, ja *Ilkan* lehtiteksteissä kyseinen käsittemetafora ei esiinny ollenkaan.

Lapuan Sanomien strukturaaliset kuolemametaforat eroavat paljon *Ilkan* vastaavista metaforista. Paikallislehdessä kuolemaa kuvataan esimerkiksi *valtavaksi voimaksi*, *ikuisuuden virraksi* sekä hieman poikkeavasti *ikuiseksi virraksi* ja lopulta *rajaksi* sekä jo mainitusti käsittemetaforan kautta *menemiseksi*. Äsken mainituista ensimmäinen on kuvattu myös ontologisenä kuolemametaforana, jonka konteksti kuuluu seuraavasti: Joku *valtava voima pani* ihmisen vaikenemaan. Metaforat *ikuisuuden virta* ja *raja* mainitaan

sen sijaan yhteisessä kontekstissa, jonka esitän seuraavaksi ilmenevänä esimerkkinä (40):

- (40) Mielikuvat liikkuvat vieläkin siellä menneessä. Ihminen, mies ja nainen, ja lapset, ovat jääneet. *Raja* on tullut väliin. *Ikuisuuden virta* on saanut uusia matkajia.

Esimerkissä (40) kuolema kuvataan metaforan *raja* kautta elävien ja kuolleiden erottajana; metaforan argumenttina toimii yksinkertaisesti käsittemetafora KUOLEMA ON RAJA, koska metaforalla kuvataan nimenomaan sitä rajaa tai estettä, joka on kuolemassa astunut kahden ihmisen väliin. Metafora *ikuisuuden virta* kuvaa myös jo mainitusti kuolemaa, ja voidaan huomata, että metaforan täydentämässä lauseessa on kyse kuolemasta matkana, jonka matkajia kuolleet ihmiset ovat. Sanalla *matkaja* viitataan kontekstissa kuolleisiin ihmisiin, jolloin *ikuisuuden virran* on helppo tunnistaa kuolemaa kuvaavaksi metaforaksi. Tämän metaforan argumentti on käsittemetafora KUOLEMA ON IKUISUUDEN VIRTA.

Kuolleisiin viittaava käsittemetaforan KUOLEMA ON MENEMISTÄ mukainen metaforinen ilmaus *poismennyt* todettiin luvun alussa sellaiseksi kuolemametaforaksi, jota *Ilkan* lehtiteksteissä ei esiinny ollenkaan. *Lapuan Sanomien* lehtiteksteissä esiintyy myös toinen melko erikoinen kuolemametafora, jollaista ei ole *Ilkan* lehtiteksteissä. Tämä metafora on struktuurallinen ja sen todentumia ovat seuraavat esimerkit:

- (41) Omaisenne saivat *ääisyyskutsun*, sananmukaisesti kesken työpäivän, palvelutehtävässään, jota olivat suorittamassa koko yhteiskuntamme hyväksi.
- (42) Mitä *poiskutsutuissa* menetimme, emme vielä tajua emmekä ymmärrä.

Kyseessä on kuolemametafora, jonka argumentti on käsittemetafora KUOLEMA ON KUTSU. *Lapuan Sanomien* lehtiteksteissä metafora esiintyy kahdenlaisena variaationa, ja vaikka voimme esimerkeistä (41) ja (42) huomata, että metaforisten ilmausten kuvaus kohdistuu niissä eri kohteisiin, on kyseessä silti sama kuolemametafora. Tätäkään kyseistä metaforien taustalla vaikuttavaa käsittemetaforaa ei ilmene *Ilkan* lehtiteksteissä.

Ilkan lehtitekstien metaforia tarkastellessa todettiin, että maakuntalehden kuvauksissa kuolleista käytettiin usein sanaa vainaja, jota en kuitenkaan laskenut metaforiin kuuluvaksi sen vuoksi, että käsitteen rooli on enemmän synonyyminen kuin metaforinen. Myös *Lapuan Sanomien* lehtiteksteissä käytetään toisinaan sanaa vainaja, mutta sitä useammin tekstissä toistuu sana menehtynyt, jota en kuitenkaan ole laskenut metaforiin kuuluvaksi samasta syystä kuin vainaja-sanalla todettiin. Sana menehtynyt näyttää kuitenkin toimivan paikallislehden lehtiteksteissä jonkinlaisena kuolleen lieveilmaisuna; myös sanaa kuollut käytetään *Lapuan Sanomien* lehtiteksteissä, mutta menehtynyt on kyseisistä ilmauksista kaikkein yleisin. *Ilkassa* sen sijaan ei hyödynnetä kuollut-sanaa, vaan käytetään jo mainittua sanaa vainaja.

Ennen kuin analyysissä siirrytään surua kuvaaviin metaforiin, lienee oleellista tarkastella lähemmin vielä yhtä kuolemametaforan ilmentymää, jollaista ei esiinny *Ilkan* lehtiteksteissä. Seuraavaksi esiteltävä ote on kuolemaa kuvaavana metaforisena ilmauksena melko poikkeuksellinen, eikä samanlaista kuvausta esiinny *Lapuan Sanomissa* kuin kerran. Esimerkki on ote paikallislehden eräästä tekstistä, jossa kuolemaa kuvataan toimijana kolmenlaisin eri kuvauksin:

- (43) Kannoimme sinne suunnattomasti *särkyneitä suunnitelmia* ja *rauenneita toiveita*; eniten te, surmansa saaneiden lähimmät. Te kannoitte sinne myös *osan itseänne*.

Esimerkissä (43) *kursivoidut* kielenaineokset viittaavat kuolemaan jo mainitusti toimijana. Kontekstissa on kyseessä hautauksen jälkeinen tunnelma, jossa hautaamistilaisuuteen palataan ajatuksissa haikein mielin. Kuten esimerkistä voi huomata, kertoja kuvaa hautaamistilaisuutta hetkenä, jolloin hautaan ei lasketa ainoastaan konkreettista ruumista, vaan myös paljon *särkyneitä suunnitelmia*, *rauenneita toiveita* ja lopulta jopa *osan omasta itsestä*. Kyseessä on ontologinen kuolemametafora, joka esiintyy esimerkissä kolmella eri tavalla *särkijänä*, *rikkojana* ja *viejänä*. Metaforissa *kuolema särkee suunnitelmia*, *rikkoo toiveita* (jolloin jälkeen jäävät vain rauenneet toiveet) ja *vie mukanaan osan* suremaan jäävästä omaisesta.

Esitellyissä esimerkin (43) metaforissa kuolema on entiteetti eli toimija, jolla on valta ja voima viedä myös paljon muuta kuin kuolleen ihmisen ruumiin, ja tavallaan metaforassa siten kuvataan myös sitä, miten paljon rakkaan ihmisen hautaaminen muuttaa suremaan jäävien omaisten elämää. Kyseessä voisi periaatteessa olla yhtä hyvin surua kuvaava ontologinen metafora, mutta lähemmän tarkastelun jälkeen analyysissä on päädytty kuolemametaforaan. Metaforisten ilmausten argumentteina toimivat käsittemetaforat, jotka kuvaavat kaikki omanlaistaan kuoleman toimintaa. Nämä käsittemetaforat ovat seuraavat: KUOLEMA SÄRKEE (SUUNNITELMIA), KUOLEMA RIKKOO (TOIVEITA) ja KUOLEMA VIE OSAN ELÄVÄSTÄ (IHMISESTÄ). Periaatteessa metaforien taustalla voisi toimia myös yksi monipuolinen käsittemetafora, mutta analyysin lopulla päädyin käyttämään yksittäisiä käsittemetaphoria, koska ne ovat yksinkertaisempia ja kohdistuvat siten lähelle jokaista ontologista metaforakuvausta erikseen.

3.2.2 Surun moninaisuus *Lapuan Sanomien* lehtiteksteissä

Surua kuvataan *Lapuan Sanomissa* monella tavalla *Ilkan* lehtiteksteistä poikkeavasti. Paikallislehden teksteissä surumetaphoria käytetään myös runsaammin *Ilkan* lehtiteksteihin nähden. *Lapuan Sanomien* surumetaphorista suurin osa on strukturaalisia metaforia; kahdestatoista surumetaphorasta ainoastaan kaksi on käytössä ontologisia. Seuraavaksi esittelen muutaman otteen *Lapuan Sanomien* lehtiteksteistä, joissa surua kuvataan *Ilkan* artikkeleista poikkeavalla tavalla:

- (44) Me saimme nähdä *vavahduttavana patojen murtumisena* sen yhden ihmisen surun vasta Simpsiön juurella.
- (45) Tuo huhtikuun kolmannentoista päivän aamun tuho ei tuonut kuolemaa vain rakkaillemme eikä *raunioita* vain heidän ja monien teidän arkisen työnne ympäristöön.
- (46) Te lähimmät olette kokeneet *sortumisen* ja *särkymisen* turmion ja tuskan omassa ja kotinne elämässä.

Edellä kuvatut *kursivoidut* kielenaineokset kuvaavat surua strukturaalisten metaforien kautta. Esimerkissä (44) strukturaalisen surumetaphoran argumentti on käsittemetaphora SURU ON MURTUVA PATO, kun taas esimerkissä (45) surua kuvataan *rauniona*. Tämän esimerkin kohdalla voisi ajatella kyseessä olevan myös ontologinen surumetaphora, mutta

kontekstin huomioon ottaen voi havaita, että toimijana ei ole suru, vaan onnettomuus. Esimerkin surumetaforan argumentti on siten yksinkertaisesti käsittemetaphora SURU ON RAUNIO. Esimerkissä (46) suru kuvataan *sortumisena ja särkymisenä*. Myös näiden ilmausten kohdalla voi harkita ontologisen metaforan olemassaoloa, mutta koska kyseessä on verbimuodon substantivoiminen, olen ymmärtänyt ilmaukset strukturaalisina. Metaforien argumenttina toimivat käsittemetaphorat SURU ON SORTUMISTA ja SURU ON SÄRKYMISTÄ.

3.2.3 Tapahtumakokemuksia

Ilkan lehtiteksteissä tapahtumametaphoria esiintyy kaikkiin metaforiin nähden kaikkein eniten, yhteensä 52. *Lapuan Sanomien* lehtiteksteissä tapahtumametaphoria on sen sijaan kaikkiin metaforiin nähden vasta kolmanneksi eniten; enemmän on niin kuolemametaphoria kuin surumetaphoriakin. Paikallislehden teksteissä tapahtumametaphoria esiintyy yhteensä 11 kappaletta. Viisi näistä ovat strukturaalisia ja kuusi ontologisia. Tämän lisäksi valtaosa metaforista on samanlaisia *Ilkan* lehtiteksteissä esiintyvien tapahtumametaphorian kanssa.

Käsittemetaphoran RÄJÄHDYS ON TUHOAVA VOIMA mukaiset metaforat ovat *Lapuan Sanomien* lehtiteksteissä kaikkein yleisimpiä strukturaalisia tapahtumametaphoria. Nämä metaforat esiintyvät usein myös *Ilkan* lehtitekstien strukturaalisissa tapahtumametaphorissa, joten lienee tarpeetonta tarkastella niitä tässä kohdin enää sen tarkemmin. Sen sijaan ontologisia tapahtumametaphoria on syytä tarkastella *Lapuan Sanomien* lehtiteksteissä hieman tarkemmin. Ontologisissa tapahtumametaphorissa on jonkin verran samankaltaisuuksia *Ilkan* lehtitekstien tapahtumametaphoriin nähden, mutta niiden rinnalla esiintyy myös muutama poikkeavuus. *Lapuan Sanomien* lehtitekstien ontologisista tapahtumametaphorista esitän seuraavaksi kaksi esimerkkiä alla olevin ottein:

- (47) Lapuan patruunatehtaan suurikokoisessa lataamorakennuksessa oli tapahtunut räjähdys, jonka johdosta tiili- ja betonirakenteinen tehdashalli hävisi kokonaisuudessaan.

- (48) Raunioiden selvittämisessä oli korvaamattomana apuna kaksi suuriko-koista nosturia joiden avulla *kivikasoihin hautautuneet loukkaantuneet ja kuolleet saatiin irroitettua.*

Esimerkin (47) ontologinen metafora muodostuu käsittemetaforasta RÄJÄHDYS HÄVITTÄÄ KOKONAISIA RAKENNUKSIA. Tämän metaforan ajatus on räjähdysten voimassa tuhota asioita niin suurella voimalla, että ne suorastaan häviävät, katoavat kokonaan. Sen sijaan esimerkin (48) kohdalla on syytä tarkastella *Ilkan* lehtitekstien analyysissä mainitun esimerkin (28) sisältämää metaforaa, joka on monella tavalla hyvin samantyyppinen esimerkin (48) metaforan kanssa. Esimerkissä (28) todettiin, että siinä mikään ei ilmennä räjähdysten olemista prosessin toimijana, jolloin kuvauksen metaforisuus on määriteltävä kuvauksen mahdollistaman informaation kautta. Kyseisessä esimerkissä päädyttiin ilmentämään metaforan argumenttina käsittemetaforaa KAAOS HAUTAA ALLEEN, koska esimerkin informaatio viittaa jonkinlaiseen kaaokseen. Myös esimerkissä (48) argumenttina toimii käsittemetafora KAAOS HAUTAA ALLEEN, jonka viittauksina esimerkissä toimivat ilmaukset raunio sekä kivikasat. Esimerkissä (47) räjähdys kuvataan sellaisena toimijana, jota ei *Ilkan* lehtiteksteissä kuvata; siten esimerkin metafora poikkeaa maakuntalehden ontologisista tapahtumametaforista.

3.2.4 Elämä ja ihminen

Elämää kuvaavia metaforia on *Lapuan Sanomien* lehtiteksteissä ainoastaan kolme. Jokainen niistä on struktuurallinen ja kirjoittajan käyttämä. Metaforista kahden taustalla on *Ilkan* lehtitekstien elämämetaforien kanssa samanlainen tai samankaltainen käsittemetafora, mutta kolmas metafora on *Ilkan* elämämetaforiin nähden erilainen. Kaksi samankaltaista pohjautuvat käsittemetaforista ELÄMÄ ON ARVAAMATON MATKA ja ELÄMÄ ON MATKA. Kolmannen määritelmänä toimii käsittemetafora ELÄMÄ ON PALVELUSTEN SARJA, ja sen toteutus on nähtävissä seuraavassa esimerkissä:

- (49) Kukkasin koristettujen kumpujen alla lepäävät sotien pirstotut sankarit ja tässä meidän edessämme *rauhanajan ihmiset viimeistä palvelustaan odottamassa.*

Luvussa 3.2 esiteltiin esimerkin (39) kautta ne kaksi muut-kategoriaan kuuluvaa metaforaa, jotka ovat samalla ainoat haastatellun käyttämät metaforat *Lapuan Sanomien* lehtiteksteissä. Kirjoittajan käyttämiä muut-kategorian metaforia on sen sijaan yhteensä kolme, joista kaksi kuuluu strukturaalisiin ja yksi on ontologinen. Strukturaaliset muut-kategoriaan kuuluvat *Lapuan Sanomien* metaforat ovat samankaltaisia muutaman *Ilkan* lehtiteksteissä ilmenneen saman kategorian strukturaalisen metaforan kanssa. *Lapuan Sanomien* strukturaalisten muut-kategoriaan kuuluvien metaforien määritelmänä toimivat käsittemetaforat IHMINEN ON RIKKOUTUVA ja IHMINEN ON HAURAS. Käsittemetaforista voi huomata, että ne ovat hyvin samankaltaisia joidenkin *Ilkan* vastaavien metaforien taustalla vaikuttavien käsittemetaforien kanssa. Sen sijaan *Lapuan Sanomien* ainut ontologinen muut-kategoriaan kuuluva metafora on *Ilkan* lehtitekstien vastaaviin metaforiin nähden erilainen. Esimerkissä (50) esiteltävä metafora ei sinänsä ole muun tutkimuksen kannalta kovin merkityksellinen, mutta poikkeuksellisen oleelliseksi kuitenkin esitellä sen. Metaforassa tieto kuvataan elollisena toimijana, jolla on luonnosta lainattuja voimia. Metaforan taustalla vaikuttava käsittemetafora on TIEDOT TULVIVAT.

- (50) *Tietoja* patruunatehtaan onnettomuudesta *tulvi* päivän aikana jatkuvasi radiosta ja televisiosta.

Lapuan Sanomien metaforisesti merkittävin kategoria näyttää olevan kuolemaa kuvaavien metaforien joukko, joita on myös kaikista eniten paikallislehden metaforissa. *Ilkan* lehtitekstien metaforiin verratessa paikallislehden metaforan käyttö on melko harvassa, mutta siitä huolimatta on *Lapuan Sanomien* lehtitekstejä analysoidessa voinut huomata, että niissä on myös jonkin verran *Ilkan* tekstien metaforista täysin poikkeavia metaforia. *Lapuan patruunatehtaan onnettomuudesta* on nyt tarkasteltu maakunta- ja paikallisnäkökulma, minkä jälkeen kolmantena ja viimeisenä tarkasteluun otetaan valtakunnallinen näkökulma. Seuraavaksi käsitellään siten *Helsingin Sanomien* lehtitekstien metaforia *Lapuan patruunatehtaan onnettomuuteen* liittyen.

3.3 Valtakunnallinen näkökulma kauppalan onnettomuudesta

Helsingin Sanomat ilmentää metaforisuudellaan etäännytettyä otetta Lapuan patruunatehtaan räjähdysonnettomuudesta kertovissa lehtiteksteissä. Kuitenkin samaan aikaan, kun *Helsingin Sanomat* etäännytyy onnettomuudesta sen kertojana, lehti myös esittää kertomuksen onnettomuudesta tavalla, joka samaistaa – jos ei koko kansan niin ainakin koko Lapuan pitäjän ja sitä ympäröivän lähiseudun – osaksi onnettomuuden surijoita.

Lapuan patruunatehtaan onnettomuudesta kertovia lehtitekstejä on *Helsingin Sanomissa* yhteensä 12 kappaletta, kun niitä *Ilkassa* on 13 ja *Lapuan Sanomissa* seitsemän. Metaforia *Helsingin Sanomissa* on sen sijaan yhteensä 111, mikä on muutaman metaforan verran vähemmän kuin *Ilkan* lehtiteksteissä. Lisäksi metaforien jakautuneisuus eroaa maakuntalehteen ja myös paikallislehteen verrattuna; metaforajakoa voi tarkastella tarkemmin seuraavaksi esitettävän taulukon avulla.

Taulukko 3. *Helsingin Sanomien* lehtitekstien metaforajaottelu

	Strukturaalinen		Orientoiva		Ontologinen		Yht.
	K	H	K	H	K	H	
Kuolema	34				3		37
Elämä	4	1					5
Tapahtuma	7	4			14	13	38
Paikka							
Suru	3				8		11
Muut	7	6			7		20
Kaikki							111

Taulukkoa tarkastelemalla voi havaita, että samoin kuin *Lapuan Sanomien* lehtiteksteissä ei *Helsingin Sanomien* lehtiteksteissä ole lainkaan orientoivia metaforia. Tämän poikkeavuuden rinnalla toinen selkeä ero erityisesti *Ilkan* lehtitekstien metaforiin liittyen on kuolemametaforien keskittyminen ainoastaan kirjoittajan käyttämiksi. Yleisesti tarkastellen voi todeta, että ylipäätään metaforia käyttää *Helsingin Sanomien* lehtiteksteissä runsaasti haastateltua enemmän kirjoittaja, mikä toki ilmenee jokaisessa aineiston sanomalehdessä. Seuraavaksi tarkastellaan *Helsingin Sanomien* metaforajakoa esimerkianalyysin avulla.

3.3.1 Kuoleman strukturaalisuus sekä muutama toiminto

Helsingin Sanomien lehtiteksteissä toistuu kuolemametaforien osalta samanlaiset ilmenymät kuin *Ilkan* kuolemametaforissa. Valtakunnallisessa lehdessä käytetään muun muassa *uhri*-metaforaa ja sen erilaisia variaatioita sekä metaforaa *surmansa saanut*. Myös *Helsingin Sanomissa* kuolema kuvataan siten strukturaalisena metaforana käsittemetaforien KUOLEMA ON SAAMISTA sekä KUOLEMA ON MENETTÄMISTÄ ja jopa aineiston muista sanomalehdistä poikkeavan käsittemetaforan KUOLEMA ON KOETTELEMUS kautta, mutta näiden rinnalla *Helsingin Sanomien* lehtiteksteissä esiintyy myös toinen aineiston kahden muun sanomalehden metaforista poikkeava strukturaalinen kuolemametafora KUOLEMA ON SAATTO. Tästä metaforasta esitän seuraavaksi esimerkit (51) ja (52), jotka sisältyvät numeroituihin otteisiin *Helsingin Sanomien* lehtiteksteistä.

- (51) Lähimaiset ja viralliset edustajat, runsaat viisi tuhatta henkeä kaikkiaan, *olivat saattamassa omiaan.*
- (52) Omaiset hakeutuivat toisiaan tukien autojen luo odottamaan *vainajiaan saattaakseen heidät kirkkomaan multiin.*

Käsittemetafora KUOLEMA ON SAATTO on tavallaan hyvin lähellä käsittemetaforaa KUOLEMA ON MATKA, joka esiintyy *Lapuan Sanomien* lehtiteksteissä. Oikeastaan kyseessä olisi nimenomaan käsittemetafora KUOLEMA ON MATKA, mikäli kontekstissa kuvattaisiin tapahtumaa esimerkiksi viimeiselle matkalle saattamisena. Kuitenkin, kun kontekstissa kyseessä on saattaminen omanlaisenaan prosessina, on metaforan argumentiksi perusteltua määritellä käsittemetafora KUOLEMA ON SAATTO. Kyseinen käsittemetafora mahdollis-

taa lisäksi kontekstin tilanteen muodostumisen kuollutta ihmistä keskeisemmin suremaan jääneen kannalle. Tällä tavoin saattaminen prosessina on hyvin erilainen kuin käsittemetaforan KUOLEMA ON MATKA mahdollistama toiminto. Esimerkeistä (51) ja (52) voi huomata, että lisäksi metaforien ilmentämä prosessi saattamisesta päättyy kirkkomaan multiin, kun kuoleman ilmentyessä matkana prosessin ei ole määrä päättyä maallisen saaton loppumiseen, vaan pikemminkin alkaa vasta silloin. Siten käsittemetafora KUOLEMA ON MATKA ei lopulta täyttäisi tässä esimerkeissä (51) ja (52) esitellyn metaforan kontekstin ilmentämiä vaatimuksia.

Uhri-metaforan variaatioissa ilmenee *Helsingin Sanomien* lehtiteksteissä variaatio, joka esiintyy kerran myös *Ilkan* lehtiteksteissä. Tämä variaatio on *Lapuan uhrit* -metafora. Kyseisen ilmauksen kohdalla mietin useaan otteeseen metaforan määritelmäksi soveltuvaa ilmausta, mutta päädyin kuitenkin siihen tulokseen, että kyseessä on jo useasti aiemminkin tavattu käsittemetafora KUOLLUT ON UHRI, jota tässä esimerkissä määrittää genetiivimuotoinen määrite *Lapuan*. Kyseessä ei kuitenkaan ole muista *uhri*-metaforista eroava metafora, vaan saman metaforan uudenlainen määritteellinen ilmentymä. Samanlaisella tavalla toimivat myös sellaiset määritteelliset *uhri*-metaforat, kuten *onnettomuuden uhrit*, *räjähdyksen uhrit* tai *kuolonuhri*.

Ontologisia kuolemametaforia on *Helsingin Sanomien* lehtiteksteissä kolme. Kaikki nämä metaforat pohjautuvat käsittemetaforasta KUOLEMA JÄTTÄÄ (ELÄVÄT). Kyseinen käsittemetafora ilmenee myös sekä *Ilkan* että *Lapuan Sanomien* lehtiteksteissä. Seuraavaksi esittelen havainnoksi yhden *Helsingin Sanomien* lehtiteksteissä ilmenneen esimerkin aiemmin mainitusta metaforasta. Esimerkki (53) ilmentää siten käsittemetaforan KUOLEMA JÄTTÄÄ (ELÄVÄT) pohjalta muodostunutta metaforaa.

(53) *Onnettomuudessa jäi kymmeniä lapsia orvoiksi tai puoliorvoiksi.*

Yllä mainitun esimerkin ilmentämä metafora ei kuvaa suoranaisesti sitä prosessia, jossa metaforan mukaan kuolema on toimijana jättämässä elävät jälkeen. Esimerkin argumenttina toimiva käsittemetafora on ymmärrettävä kuitenkin silloin, kun tarkastellaan esimerkin (53) sisältämää informaatiota hieman tarkemmin. Esimerkissä kerrotaan, että

kymmeniä lapsia jäi orvoiksi tai puoliorvoiksi, mikä kuvaa sitä tosiasiaa, että joku tai joitakin henkilöitä on kuollut onnettomuudessa. Käsittemetafora KUOLEMA JÄTTÄÄ (ELÄVÄT) on esimerkin argumenttina siten oikeutettu.

3.3.2 Tapahtuma ja tapahtumapaikka

Tapahtumametaforia on *Helsingin Sanomien* lehtiteksteissä yhteensä 38 kappaletta eli lähes saman verran kuin kuolemametaforia. Tapahtumapaikkametaforia ei sen sijaan ole ainuttakaan. Kuitenkin tässä vaiheessa lienee hyvä mainita, että *Helsingin Sanomien* aineistossa ilmenee yksi metaforinen ilmaus, jonka kohdalla metaforan kategorisoiminen oli alkuun hankalaa. Tämä selkeästi paikkaa ilmentävä kuvaus laskettiin lopulta ontologiseksi tapahtumametaforaksi, ja se esiintyy tekstissä haastatellun sanomana. Seuraavaksi esittelen otteineen kyseessä olevan strukturaalisen tapahtumametaforan, joka kuitenkin käyttäytyy hyvin paikkametaforan tai -metonymian tavoin.

- (54) Minulle on itekin epäselvää olenko kontannut ulos vai olenko lentänyt räjähdysen voimasta. *Yhtäkkiä olin vain keskellä kivierämaata.* Näin ihmisiä ympärilläni, mutten tohtinut taakseni katsoa.

Esimerkissä (54) haastateltu henkilö kertoo tapahtumista selviäjän näkökulmasta. Kertoja on juuri hetki aiemmin kokenut räjähdysen ollessaan tavalliseen tapaan aloittamassa työpäiväänsä Lapuan patruunatehtaalla. Kertojan kuvauksesta voi huomata, että hän on selvästi järkyttynyt; tapahtumien kulku ei ole hänelle täysin selvää, mutta sen sijaan visuaalinen muistikuva onnettomuuspaikasta on tarkasti mielessä – *kivierämaa*. Mikäli kyseessä olisi paikkametafora tai -metonymia, ilmaus koostuisi yksinkertaisesti käsittemetaforasta tai -metonymiasta ONNETTOMUUSPAIKKA ON KIVIERÄMAA. Rajausta metaforan ja metonymian välillä olisi jälleen hankala tehdä, koska periaatteessa ilmauksen merkitys on syvemmillä kuin sanatasossa, mutta kuitenkin ilmaus kuulostaa hyvin metonymiselta. Tämä ei kuitenkaan ole ilmauksen ongelma, koska kyseessä ei ole paikkaa kuvaava kielikuva, vaan tapahtumametafora.

Tarkastellaan esimerkin (54) ilmausta hieman tarkemmin. Kontekstin sanatasolla kertoja tuntuu käyttävän ilmausta vertauksenomaisena kuvauksena tapahtumapaikasta samalla, kun hän kuitenkin jättää muodostamatta ilmauksesta vertauksen. Sanatasolla tarkasteltuna voi myös huomata, että kuvaus kohdistuu nimenomaan tapahtumapaikkaan, jolloin kielikuvallisuuden olisi helppoa katsoa muodostuvan tämän havainnon pohjalta. Tarkastelussa on kuitenkin mentävä sanatasoa syvemmälle. On pohdittava, mitä ilmauksen sanavalinnoilla on todella lopulta ilmennetty, konkreettista paikkaa vai pikemminkin paikan olosuhteisiin vaikuttanutta tapahtumaa, onnettomuutta, tai sitä miltä onnettomuus on vaikuttanut sen kokijoiden mielestä. Tämän toisen näkökulman huomioon ottaen on helpompi havaita, että koko esimerkin (54) kontekstissa kyseessä on kuvauskeino, jolla pyritään ilmentämään onnettomuuden täydellistä yllätyksellisyyttä ja sitä, miten sitä on vaikea jälkeen päin selittää. Esimerkin ensimmäisessä virkkeessä ilmentään sitä, miten onnettomuus on jättänyt kertojalleen sekavan olon, mutta vasta esimerkin toisessa virkkeessä ilmentetään kyseisen esimerkin todellista metaforaa. Tämä metafora on jo mainitusti ontologinen tapahtumametafora, ja sen argumenttina on käsittemetafora RÄJÄHDYS YLLÄTTÄÄ.

Ennen kuin analyysissä siirrytään tapahtumametaforien tarkasteluun, tarkastellaan hetki vielä tapahtumapaikkametaforien käyttöä tai käyttämättömyyttä ylipäätään. *Ilkan* lehtitekstien analyysissä todettiin, että maakuntalehden metaforissa ilmeni kaksi ontologista paikkametaforaa, joista toinen on kirjoittajan ja toinen haastatellun käyttämä. *Lapuan Sanomien* lehtiteksteissä paikkametaforia ei sen sijaan ilmene ollenkaan. *Ilkan* lehtitekstien analyysin yhteydessä luvussa 3.1.4 todettiin, että vaikka teksti sisältää runsaasti tapahtumapaikkakuvausta, se ei välttämättä takaa, että kyseessä olisi paikkametafora. Pikemminkin tapahtumapaikkakuvauksen kohdalla on tavallisesti todettu, että kyseessä on tapahtumametafora, ei paikkametafora, mikä myös tarkoittaa osaltaan sitä, että tapahtumametafora on tekstissä verraten yleisempi kuin paikkametafora. Sama toteamus pätee myös *Helsingin Sanomien* lehtitekstien metaforissa; kauttaaltaan tapahtumapaikkakuvaus on maakuntalehteen verraten yhtä tavallista, ja paikkametaforia tavallisempia ovat tapahtumametaforat, jotka usein koostuvat tapahtumapaikkakuvauksesta. Siten on ymmärrettävää, että paikkametaforia ei lehtiteksteissä ilmene.

Tapahtumametaforat jakautuvat *Helsingin Sanomissa* erikoisesti melko tasaisesti niin kirjoittajan kuin haastatellunkin käyttämiksi. Ontologisia tapahtumametaforia esiintyy strukturaalisia enemmän, ja kokonaisuudessaan kirjoittaja käyttää tapahtumametaforia muutaman kappaleen haastateltua enemmän. *Helsingin Sanomissa* esiintyvät tapahtumametaforat ovat tavallisesti hyvin samankaltaisia kuin *Ilkassa* ja myös *Lapuan Sanomissa* esiintyvät vastaavat metaforat. Ontologiset metaforat muodostuvat usein jo mainitusti kuvauksen pohjalta, jolloin toimijana on jokin elollistettu tekijä. Strukturaaliset metaforat sen sijaan muodostuvat tavallisesti käsittemetaforasta RÄJÄHDYS ON TUHOAVA VOIMA, vaikka myös muita argumentteja on. Seuraavaksi tarkastellaan joitakin keskeisiä esimerkkejä *Helsingin Sanomissa* ilmenevistä tapahtumametaforista. Ensimmäinen esimerkki on kirjoittajan kertoma, kun taas jälkimmäisen on kertonut haastateltu henkilö.

- (55) Klo 7.43 koko lähitieneon peitti valtava räjähdys, joka tömäytti maata vielä kilometrien päässä.

Esimerkki (55) toimii *Helsingin Sanomien* eräässä lehtitekstissä tekstin alun kerronnan osana. Ennen kuin tekstissä päästään esimerkkiin asti, tekstissä kerrotaan, miten patruunatehtaan työntekijät tulivat tuona aamuna töihin normaaliin aikaan noin kello seitsemäksi, ja paikalle tiedetään saapuneen tehtaan normaali työntekijämäärä eli noin 500 henkeä. Tämän jälkeen kirjoittaja ilmaisee, että kuitenkin kukaan ei tiedä, mitä tehdasalueen lataamossa aamulla tapahtui, minkä jälkeen seuraa esimerkki (55). Konteksti ilmentää siten jollain tavalla tapahtuneen yllätyksellisyyttä ilmaisemalla, että kukaan ei tiedä, mutta tämä yllätyksellisyys ei kuitenkaan tule ilmi esimerkeissä. Esimerkin (55) metaforassa räjähdys kuvataan ontologisesti toimijana, joka *peittää lähitieneon* ja *tömäyttää maata* ja aiheuttaa siten seurauksia jopa verraten kaukana tapahtumapaikasta. Esimerkissä (55) räjähdys ilmaistaan siten selkeästi ontologisena toimijana, jolla on esimerkissä kaksi toimintamuotoa. Esimerkin (55) argumentti on RÄJÄHDYS ON ENTITEETTI, jonka avulla esimerkissä kuvataan räjähdystä itsenäisenä toimijana. Seuraava esimerkki on haastatellun kertoma.

- (56) Nyt se sitten tapahtui, koko tapahtuma-ajan olen ollut tajuissani, vaikken tiedäkään tarkkaan sitä silmänräystä, joka kaiken tuhosi.

Esimerkin (56) metafora liittyy ilmaukseen tapahtumasta *silmänräyksenä*, joka oikeastaan tulee lukea ymmärrettävästi *silmänräpäyksenä*. Kyseessä on kirjoitusvirhe, johon ei tässä tutkimuksessa kuitenkaan tämän enempää puututa. Joka tapauksessa esimerkissä tapahtuma kuvataan yllättävänä silmänräpäysmäisenä pienenä hetkenä, ja lisäksi kertoja tässä esimerkissä esittää *silmänräpäyksen* toimijana, *joka kaiken tuhosi*. Esimerkin (56) kohdalla on syytä pohtia, ilmeneekö esimerkissä jopa kaksi metaforaa. Tämän lisäksi on syytä pohtia, minkä osan esimerkistä lukija ymmärtää ei-metaforisena ja minkä osan taas metaforisena. Esimerkin ilmaus *silmänräpäys* viittaa nimittäin metaforisesti oikeastaan kahteen kohteeseen, hetkeen sekä räjähdykseen, mutta jälkimmäisenä silmänräpäyksen ymmärtää vasta, jos ottaa huomioon silmänräpäystä seuraavan sivulauseen, *joka kaiken tuhosi*. Ensimmäinen metafora muodostuisi siten ilmauksesta *silmänräpäys*, jolloin kyseessä olisi strukturaalinen metafora, joka muotoutuu käsittemetaforasta RÄJÄHDYS ON SILMÄNRÄPÄYS. Edelleen voidaan myös ajatella, että silmänräpäys viittaa myös hetkeen, jolloin kyseessä olisi argumentti HETKI ON SILMÄNRÄPÄYS. Esimerkin toinen tai kenties jopa kolmas metafora olisi siten ontologinen metafora, joka muodostuisi ilmauksessa *silmänräpäystä, joka kaiken tuhosi*. Tässä metaforassa silmänräpäys on toimija, jolloin argumenttina toimisi käsittemetafora SILMÄNRÄPÄYS ON ENTITEETTI.

Esimerkin (56) kohdalla on tässä tutkielmassa otettu huomioon ilmausten *silmänräpäys* sekä *joka kaiken tuhosi* yhteenliittyvyys, jonka vuoksi ilmausta *silmänräpäys* ei ole laskettu kahdenlaiseksi metaforaksi, vaan ainoastaan käsittemetaforan RÄJÄHDYS ON SILMÄNRÄPÄYS mukainen metafora on otettu huomioon. Siten esimerkissä (56) voidaan katsoa ilmenevän kaksi metaforaa, joista toinen on strukturaalinen yllä mainittu räjähdysten silmänräpäyksenä kuvaava metafora, ja toinen on ontologinen myös jo mainittu SILMÄNRÄPÄYS ON ENTITEETTI.

Kuluvan kappaleen aikana esitettyjen esimerkkien kautta on pyritty tarjoamaan jonkinlaista kuvaa siitä, miten lopulta omalaatuisesta kerronnasta valtakunnallisen sanomalehden metaforisuudet pohjautuvat. Jo aiemmin todettiin, että *Ilkassa* samoin kuin myöhemmin *Helsingin Sanomissa* käytetään paljon kuvausta metaforien muodostamisessa ja ylipäätään kerronnassa. Kuitenkin kerronta ja siten metaforien pohjautuminen *Helsingin*

Sanomissa on *Ilkan* lehtiteksteihin nähden verraten enemmän kiinni havainnoista ja konkreettisista kokemuksista tai ainakin kokemuksia, ja havaintoja käytetään näissä kahdessa sanomalehdessä eri tavalla silloin, kun muodostetaan metaforisia ilmauksia.

3.3.3 Suru

Helsingin Sanomat on aineiston kolmesta sanomalehdestä ainut, jossa ilmausta kiirastorstai käytetään surua kuvaavassa yhteydessä. Kiirastorstai mainitaan aineistossa kahdesti, ja molemmilla kerroilla on kyseessä ontologinen surumetafora. Sellaisenaan en ole katsonut kiirastorstain olevan surun metaforinen vastine *Helsingin Sanomien* lehtiteksteissä, mutta olen ymmärtänyt sitä ympäröivän kontekstin kautta, että kyseessä on surumetafora, joka on tässä yhteydessä ontologinen. Siten voi huomata, että alla esiteltävän esimerkin (57) metaforisuus ei ole ilmauksessa kiirastorstai, vaan sen elollistavassa toimintaa kuvaavassa verbissä. Seuraavaksi esittelen aineistoni tämänkaltaisista surumetaforista toisen esimerkin (57) kautta:

(57) Kiirastorstai *tuli* Lapualla moneen kotiin.

Taulukosta voi huomata, että yhteensä surumetaforia ilmenee *Helsingin Sanomissa* 11 kappaletta. *Ilkan* lehtiteksteissä surumetaforia on kahdeksan ja *Lapuan Sanomien* lehtiteksteissä sen sijaan 12. Kuitenkin paikallisen ja valtakunnallisen lehden ero surumetaforien suhteen on, että *Lapuan Sanomissa* surua kuvataan selvästi useammin strukturaalisesti kuin ontologisesti, kun taas *Helsingin Sanomissa* jako on päinvastainen. *Ilkan* lehtitekstien surumetaforajaossa strukturaalisen ja ontologisen välillä ei ole huomattavissa suurta eroa, mutta kuitenkin lienee syytä korostaa, että *Ilkan* lehtiteksteissä ilmenee koko aineiston ainoat haastatellun kertomat surumetaforat. Näitä metaforia on käsitelty luvussa 3.1.5.

Kiirastorstain sisältävien surumetaforien rinnalla muut *Helsingin Sanomissa* ilmenevät surumetaforat ovat hyvin samankaltaisia aineiston muiden sanomalehtien surumetaforien kanssa. Sen vuoksi en katso tarpeelliseksi analysoida *Helsingin Sanomien* surumetaforia kovin paljon tämän enempää, koska sortuisin siinä vain turhaan toistamiseen. Kui-

tenkin katson aiheelliseksi esitellä vielä kaksi otetta *Helsingin Sanomien* surumetaforista, koska tavalla tai toisella näiden otteiden metaforat herättävät ajatuksia. Esimerkeistä (58) ja (59) ensimmäinen kuvaa ontologista metaforaa ja jälkimmäinen strukturaalista.

- (58) Lapuan kauppalassa oli Suomen liput laskettu puolitankoon. *Tuhansittain hiljaisia ihmisiä* seisoj kadunkulmissa ja kuunteli poliisiauton kuulutuksia.
- (59) *Tyyni suru, kylmän puhurin jähmettämät surunjuonteet saattajien kasvoilla ja pienten lasten lohduton itku vavahdutti* verkkaan etenevää siunaustoimitusta.

Esimerkin (58) metafora on siis ontologinen ja sen taustalla vaikuttava käsittemetafora on SURU HILJENTÄÄ. Kyseessä on jälleen sellainen ontologinen metafora, jonka ontologisuus ei ole havaittavissa suoraan otteessa, vaikka kuitenkin vertaamalla otetta metaforan taustalla vaikuttavaan käsittemetaforaan voi havaita, että kyse on ontologisesta surumetaforasta, jonka tarkoitus on kuvata suru hiljetävänä toimijana. Esimerkin (59) metafora on sen sijaan strukturaalinen ja sen taustalla vaikuttava käsittemetafora on SURU ON VAVAHDUTTAVA VOIMA. Esimerkkiä tarkastellessa olisi helppo olettaa kyseessä olevan ontologinen surumetafora, koska esimerkissä surun, surujuonteiden sekä itkun kerrotaan *vavahduttavan* siunaustoimitusta. Vaikka esimerkki itsessään antaa aineksia ontologisuudelle, minusta esimerkin ongelma ontologisuuden kannalta on se, että esimerkissä ei esitellä selkeää toimijaa. Toisaalta voi ajatella myös verbiä *vavahduttaa*. Voiko verbi ylipäätään toimia elollistamisen ilmauksena niin, että esimerkiksi *suru vavahduttaisi* jotakin? Olen tullut siihen tulokseen, että verbi *vavahduttaa* ei ole toiminnaltaan tarpeeksi elollistava toimiakseen jonkin ilmauksen elollistavana tekijänä. Kyseessä on kuitenkin verbi, joka ymmärretään henkisenä vavahduttajana eikä niinkään ulkoisena maisemia sortavana voimana.

3.3.4 Selviytymistä ja muita metaforia

Elämää kuvaavia metaforia esiintyy *Helsingin Sanomien* lehtiteksteissä yhteensä seitsemän kappaletta. Kaikki nämä metaforat ovat strukturaalisia ja lukuun ottamatta yhtä kaikki ovat myös kirjoittajan kertomia. Pariin otteeseen elämä kuvataan *Helsingin Sanomissa* matkana, mikä tavallisesti lasketaan elämämetaforien tavallisimmaksi ilmen-

tymäksi. *Helsingin Sanomissa* ilmenee kuitenkin käsittemetaforaa ELÄMÄ ON MATKA useammin eräs toinen elämämetafora, jollaista ei samanlaisin toistoin esiinny *Ilkan* eikä *Lapuan Sanomien* lehtiteksteissä. Seuraavaksi esittelen muutaman esimerkin kyseessä olevasta elämämetaforasta.

- (60) Patruunatehtaan muissa rakennuksissa olleet, vain *naarmuin selviytyneet työntekijät* ryntäsivät kohti tuhopaikkaa.
- (61) Monet menehtyneet ovat meidän vanhoja tuttuja. Olemmehan sentään olleet tässä 18 vuotta patruunatehtaalaisia palvelemissa. *Me sentään selvisimme pikku naarmuilla*, vaikka talo menikin asumiskelvottomaksi.
- (62) Lapuan terveystieteiden keskeiseen perustettiin ensiapukeskus, jonne kymmeniä kauempana olleita ja siten *hengissä säilyneitä* lähdettiin ambulansseilla kuljettamaan.

Ilkan lehtitekstien metaforissa ilmenee aiempiin nähden samanlainen elämämetafora, joka on analysoitu luvussa 3.1.6. Kuten tässä *Ilkassa* ilmenneessä metaforassa myös kahdessa ensimmäisessä yllä esitellyssä metaforassa verbiä *selvitä* käytetään esimerkin metaforan muodostamiseen. Esimerkissä (62) metaforisuuden muodostaa verbi *säilyä*. Esimerkeissä (60) ja (61) kyseessä on elämämetafora, jonka taustalla vaikuttava käsittemetafora on ELÄMÄ ON KOETTELEMUS. Luvussa 3.1.6 olen jo selvittänyt, miten tällaiseen metaforaan on päädytty, mutta yksinkertaisesti voi metaforan katsoa muodostuvan siten, että elämä ymmärretään *selviytymisenä* jostakin, jolloin on oltava olemassa jokin koettelemus, josta on *selviydyttävä*. Kun ilmaistaan, että *selvitään hengissä*, voi olettaa, että koettelemus viittaa koko elämään. Elämä on siis koettelemus.

Esimerkki (62) poikkeaa kahdesta aiemmasta verbivalintansa vuoksi. Tätä metaforaa on vaikea laskea käsittemetaforaan ELÄMÄ ON KOETTELEMUS liittyväksi alametaforaksi, koska *säilyä* ei niinkään sovi liitettäväksi ajatukseen koettelemuksesta. Otteen ajatus on, että jostakin voi myös *säilyä hengissä*. Jos siis räjähdyksestä selviäminen on *hengissä säilymistä*, voi metaforan taustalla vaikuttavan käsittemetaforan ilmaista yksinkertaisesti määritteellä ELÄMÄ ON SÄILYMISTÄ.

Muut metaforat -kategoriaan kuuluvia metaforia on *Helsingin Sanomien* lehtiteksteissä yhteensä 18. Metaforia on sekä strukturaalisia että ontologisia ja strukturaalisia metafo-

ria on käyttänyt myös haastateltu henkilö. Osaltaan kategoriassa on metaforia, joiden kaltaisia ilmenee myös *Ilkan* muut metaforat -kategoriassa. Osa *Helsingin Sanomissa* ilmenneistä muut-kategorian metaforista on kuitenkin melko uniikkeja muiden aineiston sanomalehtien metaforiin verraten. Seuraavaksi esittelen otteineen kaksi metaforaa *Helsingin Sanomien* lehtitekstien muut-kategorian metaforista. Nämä alla esiteltyt metaforat poikkeavat hieman tavallisimmista metaforista, mutta *Helsingin Sanomien* lehtiteksteissä niitä ilmeni muihin muut-kategorian metaforiin nähden melko runsaasti.

- (63) Se oli yksi humaus vain, kun *kaikki paikat oli pölyä täynnä*.
 (64) Varttituntia työhön tulon jälkeen alkoi ikkunasta lentää kaikenlaista moskaa silmille. *Savu täytti koko konttorihuoneen*.

Esimerkkien (63) ja (64) tehtävä on ilmentää jotakin tiettyä kohdetta *astiana*. Molemmat esimerkkien metaforat on haastatellun käyttämiä ja niissä ajatusta *täyttyvästä astiasta* kuvataan verbin *täytyä* tai *olla (täynnä)* kautta. Esimerkissä (63) kuvataan tilannetta, jonka seurauksena *kaikki paikat* olivat yhtäkkiä täynnä pölyä. Ilmauksella *kaikki paikat* pyritään arvatenkin kuvaamaan räjähdysaluetta, koska paikkojen täyttymiseen pölyllä johtaa *yksi humaus vain*, jolla viitataan räjähdykseen. Siten voisi sanoa, että esimerkin (63) metaforan taustalla vaikuttaa astiametaforaksikin kutsuttu käsittemetafora ONNETTOMUUSALUE ON ASTIA. Esimerkin (64) metafora on sen sijaan helpompi määrittää. Oteessa metaforisuus ilmenee loppupuolella esiteltyssä ilmauksessa *savu täytti koko konttorihuoneen*. Esimerkin metaforan taustalla toimii samankaltainen astiametaforaksi kutsuttu käsittemetafora KONTTORIHUONE ON ASTIA.

Astian rinnalla muita strukturaalisia muut metaforat -kategoriaan kuuluvia metaforia ovat muun muassa sellaiset metaforat, jotka kuvaavat tavalla tai toisella ihmistä. Samankaltaisia metaforia ilmenee myös *Ilkan* lehtiteksteissä, joten kyseessä ei ole omalaa-tuinen ilmiö. Seuraavaksi esittelen kaksi esimerkkiä *Helsingin Sanomissa* ilmenneistä ihmisistä kuvaavista muut-kategorian metaforista.

- (65) Samaan aikaa raivausmiehet jatkoivat raunioiden tutkimusta: aina väliin betonin ja tiilten keskeltä nostettiin *työntekijöiden jäännöksiä* ambulanssien ja ruumisautojen paareille.

- (66) Tutkijalautakunta on pyrkinyt kuulemaan mahdollisimman monia silminnäkijöitä. ”Ihmiset ovat vielä niin järkyttyneitä, etteivät he pysty muistamaan kaikkea. *Meidän on annettava heille aikaa palautua.*

Esimerkin (65) metafora on ennestään tuttu *Ilkan* muut-kategorian metaforista. Samankaltaisia metaforia esiintyy lisäksi myös *Lapuan Sanomien* muut-kategoriassa, joten metafora ei tässä ole mitenkään ainutlaatuinen. Kyseessä on strukturaalinen metafora, joka kuvaa ihmistä ja jonka taustalla vaikuttaa käsittemetafora on IHMINEN ON RIKKOUTUVA ESINE. Kun kerrotaan *työntekijöiden jäännösten* kantamisesta, kuvataan ihmisen taipumusta mennä rikki, silpoutua palasiksi, tuhoutua niin täydellisesti, että jäljellä on enää *jäännökset*.

Esimerkki (66) sen sijaan on kaikkiin muihin aineiston sanomalehtiin nähden omalaa- tuinen. Myös se kuvaa jo mainitusti ihmistä, mutta metaforan taustalla vaikuttava käsi- temetafora on tässä tutkimuksessa ennen mainitsematon määritelmä IHMINEN ON RASIT- TUVA. Otteesta ilmenee, että kyseessä on ajatus, jonka mukaan on tarpeellista antaa sil- minnäkijöiden levätä ja toipua, *palautua* tapahtuneesta ennen kuin heiltä aletaan kysyä vaikeita kysymyksiä räjähdykseen liittyen. *Palautuminen* on itsessään hyvin tiiviisti liikuntaan ja rasitukseen liittyvä termi, jonka kautta ihminen ajatellaan rasittuvana olen- tona, joka ikään kuin kuluu loppuun altistuttuaan tietylle määrälle rasitusta. Kokeakseen itsensä jälleen normaaliksi ihmisen on voitava *palautua* rasituksesta, loppuun kulumi- sesta.

Strukturaalisten muut-kategoriaan kuuluvien metaforien rinnalla *Helsingin Sanomien* lehtiteksteissä ilmenee myös muutama ontologinen metafora. Nämä metaforat esiintyvät kuitenkin myös *Ilkan* ja osaltaan myös *Lapuan Sanomien* lehtiteksteissä, ja vaikka en ole esitellyt niitä sen kummemmin ainoankaan aineiston sanomalehden kohdalla, en katso tarpeelliseksi esitellä niitä tässäkään. Syitä on kaksi. Ensinnäkin muut-kategoria ei ole tutkimukseni keskeisin kategoria. Toiseksi lehtiteksti, jossa suurin osa jokaisessa aineiston sanomalehdessä toistuvista ontologisista metaforista ilmenee, on oikeastaan suora piispa Yrjö Sariolan siunauspuheesta tehty lehtiteksti. Sama siunauspuhe on jul-

kaistu jokaisessa aineiston sanomalehdessä, joten tämän vuoksi myös metaforat ovat identtisiä lehdestä toiseen, eikä niiden tutkimusarvo ole siten kovin merkittävä.

Tämän luvun aikana on tarkasteltu tutkimuksen aineiston kolmen eri sanomalehden metaforisuuksia, ja samalla on analyysin lomassa koitettu hieman vertailla eri sanomalehtien metaforisia ilmentymiä, mikäli vertailuasetelmaan on tullut tilaisuus. Seuraavassa luvussa analyysissä ilmenneitä sanomalehtien metaforisuuksien muotoja vertaillaan keskenään tässä luvussa toteutettua vertailuasetelmaa tarkemmin. Lisäksi luvussa muodostetaan yhteenveto tutkimuksen tuloksista ja pohditaan jonkin verran tutkimuksen lopputuloksia ja erityisesti niiden kautta muodostuneita ajatuksia.

4 YHTEENVETO

Analyysin jälkeen on syytä keskittyä hieman analyysiluvussa ilmenneiden tutkimustulosten yhteenvetoon. Luku on jaettu alalukuihin, joissa tutkimuksen tulosten eri osaluokista muodostetaan yhteenveto samalla, kun tarkastellaan kokonaisuudessaan eri sanomalehtien joitakin metaforaeroja ja muodostetaan vertailua aineiston mahdollistamien tulosten kautta niin yleisesti kuin myös yksityiskohtaisemman tarkastelun kautta. Yhteenvetoon tarkoitus on tarjota kokonaiskuva analyysin tuloksista ja esitellä joitakin tutkimuksen keskeisimmiksi havainnoiksi muodostuneita seikkoja.

Yleisesti tarkasteltuna *Ilkan* lehtiteksteissä metaforajako painottuu pääasiassa tapahtumasta ja kuolemasta kertovien metaforien välille, joista tapahtumametaforia esiintyy maakuntalehden teksteissä selkeästi kaikkein eniten. *Lapuan Sanomissa* sen sijaan selkeästi muita metaforia enemmän esiintyy kuolemametaforia, mutta mainittavaa on myös, että kuolemametaforien rinnalla paikallislehden metaforista selkeästi muita yleisempinä ilmenevät myös suru- ja tapahtumametaforat. Surumetaforia esiintyy *Lapuan Sanomien* lehtiteksteissä jopa enemmän kuin *Ilkan* lehtiteksteissä, mikä on melko merkittävä ilmiö, kun ottaa huomioon *Ilkan* ja *Lapuan Sanomien* metaforien kokonaisuutensa suuren eroavaisuuden. *Lapuan Sanomien* surumetaforat ovat myös *Helsingin Sanomien* lehtitekstien surumetaforia yleisempiä, mutta paikallislehden ja valtakunnallisen lehden ero ei ole yhtä suuri kuin paikallislehden ero maakuntalehteen nähden.

Helsingin Sanomien lehtiteksteissä esiintyy selkeästi muita metaforia enemmän sekä kuolema- että tapahtumametaforia. Näiden kahden kategorian välillä metaforat jakaantuvat lisäksi hyvin tasaisesti, mikä ei ole tavallista *Ilkan* ja *Lapuan Sanomien* lehtitekstien vastaavassa metaforajaossa. Myös muut-kategorian metaforat ovat *Helsingin Sanomissa* yleisiä, mikä ilmenee myös vertaillen *Helsingin Sanomien* muut-kategorian metaforamääriä kahden muun sanomalehden samaan kategoriaan. *Helsingin Sanomien* muut metaforat -kategorian suuri metaforamäärä johtuu siitä, että *Helsingin Sanomien* lehtiteksteissä esiintyy runsaasti niin kutsuttuja astiametaforia, joita taas *Ilkan* tai *Lapuan Sanomien* lehtiteksteissä ei samalla tavalla esiinny. *Ilkan* lehtiteksteissä esiintyy

kaikkiaan ainoastaan yksi astiametafora, kun taas *Lapuan Sanomissa* niitä ei esiinny ollenkaan.

4.1 Ajatuksia metaforisuudeltaan kyseenalaisista ilmauksista

Tutkimuksen aikana on tullut selväksi, että jokainen aineistoni sanomalehti sisältää jossain määrin ilmauksia, joiden metaforisuus on kyseenalainen. Tämä ilmiö on siten yhteistä jokaiselle kolmelle sanomalehdelle ja erityisesti *Ilkalle* sekä *Helsingin Sanomille*, joissa tällaisia metaforisuudeltaan kyseenalaisia ilmauksia ilmenee enemmän kuin paikallislehden teksteissä. Vaikka metaforisuudeltaan kyseenalaisten ilmausten tutkiminen ei ole tämän tutkielman päätavoite, on se syytä ottaa huomioon yhteenvedossa, koska kyseinen ilmiö aiheutti tutkimuksen aikana paljon arvoitettavaa ja tulkittavaa.

Erytyisesti kuolema- sekä tapahtumametaforat muodostavat aineistossani kategorian, jossa ilmeni kenties eniten metaforisuudeltaan kyseenalaisia ilmauksia sekä *Ilkan* että *Helsingin Sanomien* lehtiteksteissä. Ilmiö on huomion arvoinen jo siitä syystä, että kuolema- ja tapahtumametaforat muodostavat aineistossa samaan aikaan myös kokonaisuudeltaan kaksi suurinta metaforakategoriaa. Siten voidaan päätellä, että edustaessaan aineiston kahta suurinta metaforakategoriaa kuolema- ja tapahtumametaforat päätyvät osaltaan sisältämään myös aineiston kyseenalaisimmat metaforisuudet. Toisin sanoen kyseisten kategorioiden suuri metaforamäärä toimii osaltaan mahdollistamassa väistämättä myös kyseenalaisten metaforien suuren ilmenemismäärän mainituissa kategorioissa.

Pohtiessani rajaa metaforan ja kirjaimellisen ilmauksen välillä jouduin usein arvottamaan uudelleen tämän tutkimuksen teoriana hyödynnetyn metaforateorian ajatuksia. Lakoffin ja Johnsonin määrittämä metaforateoria on hyvin metaforamyöteinen teoria, jonka mukaan metaforat todella ilmenevät täysin jokapäiväisissä keskusteluissa ja elämässä muodostaen näkemystämme todellisuudesta. Siten Lakoff ja Johnson eivät oikeastaan tee eroa metaforan ja kirjaimellisen ilmauksen ilmenemisen tavallisuudelle;

vaikka metafora myös metaforateorian kautta katsotaan usein kielelle erikoiseksi ilmaisu muodoksi, Lakoff ja Johnson uskovat silti, että metafora ei ole kielelle poikkeuksellinen, vaan pikemminkin hyvin tavallinen ilmaisukeino.

Palataan hetkeksi aiemmin mainittuihin kuolema- ja tapahtumametaforiin. Joidenkin *Ilkan* ja *Helsingin Sanomien* lehtiteksteissä mainittujen ilmausten metaforisuuden arvioiminen muodostui ongelmalliseksi lähinnä siinä vaiheessa, kun jollekin tietylle ilmaukselle oli määriteltävä argumentti eli tavallisimmin metaforaa määrittänyt käsittemetafora. Toisinaan kertomuksen kuvaus ja metaforan argumentti eivät lopulta vastanneet toisiaan, ja lopputuloksena oli huomattava, että vaikka metaforan kontekstissa kuvataan yhtä asiaa, metafora itsessään voi muodostua ihan toisesta asiasta. Tällaisia esimerkkejä ovat esimerkiksi *Ilkan* lehtiteksteissä kuvatut esimerkit (25) ja (28). Esimerkissä (25) kuvataan astiametafora, joka on erikoisen muodostumistapansa vuoksi sellainen metafora, jonka muodostuminen täytyy erikseen tunnistaa. Tämän esimerkin kaltaisia astiametaphoria esiintyy myös *Helsingin Sanomien* lehtiteksteissä, ja myös niissä metaforan määritelmä on tunnistettava metaforan luonteen avulla.

Ilkan lehtiteksteissä ilmennyt esimerkki (28) muodostuu sen sijaan paikkakuvauksesta, mutta on kuitenkin tapahtumametafora. Metaforan ilmaus on seuraava: ”Loukkaantuneita kaivetaan *vääntyneiden terästen ja kiviröykkiöiden* seasta.” Tällaisten esimerkkien kohdalla määritelmän muodostaminen käy hankalaksi siitä syystä, että ilmauksessa ei mainita metaforaan liitettävää toimijaa. Lisäksi ilmauksen kuvaus liittyy paikkaan, vaikka kyseessä ei ole paikkametafora, vaan tapahtumaan liittyvä metafora. Tällaisten esimerkkien kohdalla jouduin miettimään usein sitä, miten laajaksi voi ymmärtää yhden esimerkin kontekstin. Koska lukija kuitenkin tietää, että kyseessä on räjähdysnettomuuskertomus, olisiko mitenkään mahdollista, että yhden esimerkin kontekstiin voisi ymmärtää liittyväksi myös tämän räjähdysten, vaikka sitä ei esimerkissä mainitakaan? Päädyin kuitenkin hylkäämään ajatuksen räjähdyksestä tällaisen esimerkin toimijana, koska sitä ei mainita kuvauksessa, jolloin sen käyttäminen olisi hieman liian kaukaa haettu. Kyseisen esimerkin argumentiksi määrittelin lopulta käsittemetafora KAAOS HAUTA ALLEEN, koska kaaokseen kuvauksessa viittaavat *vääntyneet teräkset* sekä *kiviröyk-*

kiöt. Hautaamiseen viittaa sen sijaan loukkaantuneiden kaivaminen kaiken röykkiön seasta. Samankaltainen ongelmallinen metafora ilmenee myös *Helsingin Sanomien* lehtiteksteissä; metafora on esitetty esimerkissä (54).

4.2 Miten kuolemasta puhutaan metaforin

Yleisen vertailun jälkeen siirrytään sanomalehtien väliseen tarkempaan metaforavertailuun. Aloitetaan kuolemametaforista, jotka tapahtumametaforien rinnalla näyttävät muodostavan koko tutkimuksen oleellimmän metaforakategorian. Kuolemametaforien kategoriat ovat sanomalehdestä riippumatta hyvin toisiinsa nähden samankaltaisia, ja siten myös samanlaiset metaforat toistuvat kategoriassa aineiston sanomalehdestä toiseen. Muutamia yleisiä kuolemaan liittyviä metaforia kaikissa aineiston sanomalehdissä ovat esimerkiksi *surmansa saanut*, *henkensä menettänyt* sekä *uhri*. Näiden lisäksi *Lapuan Sanomissa* esiintyy kuitenkin aineiston muiden sanomalehtien teksteistä puuttuva metafora *poismennyt*. Kyseinen metafora on paikallislehden kuolemametaforien joukossa hyvin yleinen metafora; ilmausta käytetään muihin kuolemametaforiin nähden kaikkein eniten.

Lapuan Sanomissa ilmenevä kuolemametafora *poismennyt* muodostuu omanlaisestaan argumentista, jollaista ei esiinny aineiston muissa sanomalehdissä tai metaforissa. Argumentti on käsittemetafora KUOLEMA ON MENEMISTÄ. Kyseinen metafora argumentteineen on mielenkiintoinen kuolemametafora siksi, että se jättää ilmentämättä räjähdysuonnettomuuden kuolleiden ihmisten eräänä kuolemissen syynä. Kun metaforassa kuolema ilmentetään menemisenä, se on pelkästään menemistä; metaforasta ei välity räjähdykseen liittyvä kuoleman äkkinäisyys tai tahattomuus. Kyseisen metaforan rinnalla kuitenkin myös metafora *surmansa saanut* jättää ilmaisematta kuoleman äkkinäisyyttä tai sen tahattomuutta tai sitä, että räjähdys on ollut kuolemaan enemmän tai vähemmän syyllinen. Metaforan argumenttina toimii käsittemetafora KUOLEMA ON SAAMISTA, mistä voimme tehdä päätelmän, että molemmat yllä mainitut metaforat argumentteineen ovat melko erikoisia kuolemaa kuvaavia metaforia ottaen huomioon kertomuksen aiheen.

Molemmat näistä metaforista ovat aineistossa hyvin yleisiä, vaikka aiemmin mainittua ei jo kerrotusti ilmenekään kuin paikallislehden teksteissä.

Myös *Ilkan* lehtiteksteissä esiintyy eräs kuolemametafora, jollaista ei esiinny *Lapuan Sanomissa* tai *Helsingin Sanomissa*. Kyseinen metafora muodostuu käsittemetaforasta KUOLEMA ON HUOPIIN KÄÄRIMISTÄ, ja metafora on omalaatuinen jo sen vuoksi, että sen kohdedomeeninä toimiva vertaus kuolemasta huopiin käärimisenä poikkeaa selkeästi aineiston muista kuolemametaforista. Sen sijaan aineiston kolmannen sanomalehden, *Helsingin Sanomien*, lehtitekstit näyttävät hyödyntävän pääasiallisesti samanlaisia yleisiä kuolemametaforia kuin *Ilkka* ja *Lapuan Sanomat*. Kuitenkin myös *Helsingin Sanomien* kuolemametaforissa ilmenee eräs muiden sanomalehtien kuolemametaforista poikkeava ilmaus, jonka taustalla toimii käsittemetafora KUOLEMA ON SAATTO. Kyseinen metafora ei rakenteeltaan juuri eroa aineistossa ilmenneiden yleisten kuolemametaforien rakenteesta, mutta sen käsittemetafora on muista poikkeava ja siten aineistoon nähden omalaatuinen. Sen sijaan *Lapuan Sanomissa* esiintyvät myös muun muassa käsittemetaforat KUOLEMA ON RAJA, KUOLEMA ON IKUISUUDEN VIRTAA sekä KUOLEMA ON MATKA, joita myöskään ei esiinny aineiston muissa sanomalehdissä. Käsittemetaforista viimeisimmässä erikoista on myös se, että siinä kuoleman kohdekoodina on matka, kun tavallisesti matka kuvataan elämän kohdekoodina käsittemetaforassa ELÄMÄ ON MATKA.

Kuolemametaforien ilmenemismuodoista voidaan muodostaa kokonaiskuva, jonka mukaan kuolemaa tavallisimmin kuvataan aineistossa menettämisenä ja pois viemisenä, kun taas kuolleeseen viitataan tavallisesti metaforalla *uhri*, mikä ilmentää tapahtuman täyttä riippumattomuutta ihmisestä tai ihmisen valinnoista. *Uhri*-metaforan kautta tapahtumaa kuvataan tavallaan myös eräänlaisena ylivoimaisena voimana, jonka edessä ihminen on kykenemätön puolustautumaan. Muita tavallisia kuolemametaforia, joiden esiintyminen kuitenkin eroaa yllä mainituilla tavoilla eri sanomalehtiä tarkastellessa, ovat metaforat *surmansa saanut*, *poismennyt* ja *henkensä menettänyt*. Näiden lisäksi kuolemaa kuvataan muun muassa käsittemetaforien KUOLEMA ON MATKA, KUOLEMA ON SAATTO, KUOLEMA ON RAJA, KUOLEMA ON IKUISUUDEN VIRTAA, KUOLEMA ON HUOPIIN KÄÄRIMISTÄ sekä KUOLEMA ON MENEMISTÄ kautta. Näiden lisäksi kuolemaa kuvataan

Ilkassa myös orientoivan käsittemetaforan ELÄMÄ TÄSSÄ – KUOLEMA TUOLLA (TAI POISSA) kautta. Tällä tavalla orientoivat metaforat kuvaavat kuoleman elämästä erillään olevana paikkana tai asiana, jonka kokeneet ihmiset eivät ole enää täällä vaan pikemminkin poissa.

Kaikki nämä metaforat sekä käsittemetaforat ilmentävät toisistaan poikkeavaa asennetta kuolemaan, ja ehkä kaikkein negatiivisimman mainituista voisi katsoa olevan käsittemetfora, jonka mukaan kuolema on menettämistä. Sen sijaan saamisena kuoleman voi katsoa olevan melko positiivinen tapahtuma, mikä kuulostaa oikeastaan kummalliselta ottaen huomioon, että kyseessä on kuitenkin surua tuottanut onnettomuus. Positiivisena kuolema voidaan nähdä myös silloin, kun kuolema katsotaan matkaksi. Saattona kuolema taas ilmentää jonkinlaista jälkeen jäävän ikävää. Näiden rinnalla kuolema kuvataan myös muun muassa pois vievänä voimana, jolloin jälleen ilmennetään kuoleman kaikkivoimaisuutta ihmiseen nähden.

Lopulta voidaan todeta, että tutkimuksen aineiston kaikissa kolmessa eri sanomalehdessä kuolemaa kuvataan usein monien yhteisten metaforien kautta, mutta eri sanomalehtien kerronnassa on käytössä myös muiden sanomalehtien kerronnassa poikkeavia metaforia. Aineiston mukaan kuolema voi olla niin menemistä kuin saamistakin; se voi olla matka tai saatto tai huopiin käärimistä tai menettämistä, ja kuollut henkilö voi olla uhri tai matkaja, kuten *Lapuan Sanomien* lehtiteksteissä kuvataan. Erityistä on se, että kaiken variaation keskellä kuolema nähdään metaforien kautta niin negatiivisena kuin positiivisenakin, ja lisäksi jotkin kuolemametaforat, kuten käsittemetaforan KUOLEMA ON MATKA mukainen metafora, ilmentää osaltaan myös eräänlaista omaisille tarjottua lohdutusta. Matkana ymmärretty kuolema ei ole yhtä kivuliasta kestää kuin menettämisenä ymmärretty kuolema on.

4.3 Muita havaintoja

Tapahtumametaforat ovat aineiston kaikissa sanomalehdissä hyvin samankaltaisia, eikä siten suurempia poikkeavuuksia ole havaittavissa. Tapahtumakuvaus toimii kuitenkin aineiston jokaisessa sanomalehdessä tekstien keskeisenä kuvauskohteena, jossa tapahtuma kuvataan metaforien kautta esimerkiksi tuhoavana voimana, jolla on keinot ja valta siirtää perustuksia, rikkoa laseja ja huumaanuttaa ihmisiä tai saada kaikki kaaokseen. Kaikissa aineiston sanomalehdissä räjähdys kuvataan ontologisesti entiteettinä eli toimijana, ja strukturaalisissa tapahtumametaforissa on havaittavissa kuvauksia tapahtumasta pelottavana voimana tai jo mainitusti tuhoavana voimana. Muista aineiston sanomalehdistä poiketen *Helsingin Sanomissa* esiintyy myös tapahtumametafora RÄJÄHDYS ON SILMÄNRÄPÄYS, joka on muihin aineiston tapahtumametaforiin nähden ainutlaatuinen. Muuten tapahtumametaforien voidaan katsoa olevan hyvin samankaltaisia aineiston sanomalehtiä vertaillen; erityisesti ontologiset tapahtumametaforat ovat hyvin samanlaisia jokaisessa sanomalehdessä.

Sen sijaan tapahtumapaikkametaforien suurin eroavaisuus sanomalehtien metaforisuuksia vertaillen on se, että niitä ei ilmene ollenkaan *Helsingin Sanomissa* eikä *Lapuan Sanomissa*. Samoin *Ilkan* lehtiteksteissä paikkametaforia esiintyy ainoastaan kaksi kappaletta. Tämä havainto on erikoinen, kun ottaa huomioon sen, miten paljon aineiston jokaisessa sanomalehdessä hyödynnetään paikkakuvaukseen liittyvää kerrontaa. Tällainen paikkakuvaus on erityisen yleistä nimenomaan *Ilkan* ja *Helsingin Sanomien* lehtiteksteille. Huomionarvoista on kuitenkin se, että vaikka tällaista paikkakuvaukseen kohdistuvaa kerrontaa on lehtiteksteissä runsaasti, se ei tarkoita, että paikkakuvaus ilmentäisi mitenkään paikkametaforisuuksia. Oikeastaan näistä paikkakuvauksista muodostuu pikemminkin tapahtumametaforia, mikä on tavallista *Ilkan* ja *Helsingin Sanomien* lehtitekstien metaforien muodostumiselle.

Muita keskeisiä eroja aineiston sanomalehtien välillä on esimerkiksi orientoivien metaforien käyttö tai kenties mieluummin käyttämättömyys. Orientoivia metaforia esiintyy koko aineistossa ainoastaan kolme kappaletta, ja jokainen niistä esiintyy haastatellun

kertomana kuolemanmetaforana *Ilkan* lehtiteksteissä. Mainitsemisen arvoinen seikka on myös sanomalehtien tekstien ilmentämät kertoja-asetelmat, joista voi kokonaisuudessaan todeta, että pääasiallisesti koko aineistossa kertojana toimii kirjoittaja, jolloin haastatellun henkilön ilmaiset metaforat ovat kokonaisuudessaan vähäisempiä. Kertoja-asetelman selkein ero muihin sanomalehtiin nähden on havaittavissa *Lapuan Sanomien* lehtiteksteissä, joissa haastatellun käyttämät metaforat ovat harvinaisempia kuin *Ilkan* ja *Helsingin Sanomien* lehtiteksteissä.

Aineiston sanomalehdissä ilmenevä suru toimii metaforissa eräänlaisena tunteen ylivoimaa ihmisestä korostavana kuvaajana, kun taas aineiston elämämetaforissa kuvataan tavallisesti elämän taipumusta päättyä äkkinäisesti sekä sen taipumusta olla arvaamaton matka, jonka käännteitä ei ihminen pysty ennakoimaan. Elämää kuvataan metaforisesti myös selviämisenä, ja *Helsingin Sanomat* käyttävät surusta aineiston muista sanomalehdistä poikkevaa elämämetaforaa, jonka kautta elämää kuvataan *säilymisenä*.

Kokonaisuudessaan voi todeta, että aineiston metaforien kautta eri sanomalehdissä pyritään antamaan tapahtumasta sellainen kuva, jossa ilmennetään ihmisen voimattomuutta ja tapahtuman täydellistä yllätyksellisyyttä. Tällainen metaforakuvaus toteutuu erityisesti *Ilkan* ja *Helsingin Sanomien* lehtiteksteissä, kun taas paikallislehden ote keskittyy enemmän surun suuruuden kuvaukseen. Voi kuitenkin myös ajatella, että oikeastaan *Lapuan Sanomat* näin surun kautta kuvaa myös samanlaista ihmisen voimattomuutta ja tapahtuman kauheutta. *Ilkka* ja *Helsingin Sanomat* ovat sen sijaan keskittyneet onnettomuuden ja kuoleman kaikkivoimaisuuden suoraan metaforiseen kuvaukseen.

Lopulta sanomalehtien tekstien metaforaeroja vertaillen voi huomiona todeta, että ei-metaforisten ilmausten esiintyminen on seikka, jonka eroista on syytä mainita hieman. Nimittäin erityisesti kuolemaan tai kuolleeseen viitatessa on huomattavissa eroja eri sanomalehtien välillä; näistä eroista voi mainita kuollut-sanon käytön vaihtelevuuden sekä kyseisen sanon synonyymien käytön vaihtuvuudet eri sanomalehtien sanavalintoja tarkastellessa. *Lapuan Sanomat* käyttää usein käsitettä menehtynyt tai jopa kuollut, kun taas *Ilkka* viittaa kuolleisiin ei-metaforisesti käyttäen nimitystä vainaja. Sama vainaja-

käsite ilmenee myös muiden sanomalehtien teksteissä, ja myös *Helsingin Sanomissa* käsite on melko yleinen.

5 PÄÄTELMÄT

Kuka sen tietää, miten minä olen sieltä maailmanlopusta henkikirjoitukseen kävellyt. Suu oli ainakin täynnä hiekkaa ja kuuleman mukaan hortoin jossain päätien suunnassa ennen kuin minut oli jokin ensimmäinen ohikulkija käsikynkkäänsä korjannut. (Seura extra 1976.)

Metaforan tehtävä on yltää sellaisiin syvimpiin kysymyksiin, jotka käsittelevät ajatuksia ihmisyydestä sekä ihmisen ymmärryksestä jokapäiväistä elämää kohtaan (Lakoff & Johnson 1999: 118). Tällä tavoin ymmärrettynä on tämän tutkimuksen kuluessa tarjottu kolme hieman toisistaan poikkeavaa metaforien kautta ilmennettyä kuvausta tapahtumasta, joka eräänä aamuna erään kauppalan keskustan kulmilla aiheutti 40 hengen kuoleman. Tähän mennessä on jo voitu todeta, että jokainen tutkimuksen aineiston sanomalehti ilmentää tapahtuneesta hieman erilaista näkökulmaa. Kuitenkin niiden jokaisen kuvaus vastaa omalla tavallaan todellisuutta, koska loppujen lopuksi voimme ymmärtää, että metaforan tarkoitus on omalla tavallaan ilmentää jokapäiväisen elämän tapahtumia sekä ihmisen omaa ymmärrystä näistä tapahtumista. Jokainen todellisuuskuva on hieman erilainen, mutta toisaalta taas voi kysyä, voisiko niistä yksikään olla täysin samanlainen?

Tämän tutkimuksen tavoite ei ollut missään vaiheessa puuttua laskennallisesti siihen seikkaan, miten monta erilaista metaforaa aineiston eri sanomalehdissä loppujen lopuksi ilmenee. Tutkimuksen hypoteesi oli, että mitä kauemmas metaforatutkimuksen kohteena olleen tapahtuman maantieteellisestä lähialueesta edetään, sitä enemmän lähteissä korostuu metaforin ilmennetty tapahtuman oletettu kauheus ja tuhoisuus. Kuitenkin jo hyvin varhaisessa vaiheessa tutkimusta kävi ilmi, että hypoteesi ei pidä täysin paikkaansa. Aineiston sanomalehdistä *Lapuan Sanomat* osoittautui ilmentämään oletetusti sellaista metaforakerronnan otetta, jonka kautta ei pyritty kuvaamaan tai todistelemaan onnettomuuden kauheutta, vaan pikemminkin ilmentämään siitä johtunutta surua sekä suremaan jääneiden voimattomuutta ja sitä, miten toimeksi tapahtuma osaltaan muutti surevan ihmisen. Sen sijaan *Ilkka* osoittautui *Helsingin Sanomien* rinnalla sellai-

seksi aineiston osaksi, jossa onnettomuuden kauheus, sen aiheuttama kuolema sekä tuho ja menetys muodostivat metaforakerronnan ilmeisimmän piirteen.

Helsingin Sanomat ilmentävät samankaltaista metaforakerrontaa kuin *Ilkka*, mutta näiden kahden välillä on havaittavissa osaltaan melko selkeä metaforien käytöstä muodostuva todellisuuskuvallinen ero. Kun *Ilkka* hyödyntää metaforakerrontaa muodostamaan kertomuksesta inhimillisiin tunteisiin vetoavan kauheutta, menetystä, tuhoa sekä erityisesti kuolemaa ilmentävän todellisuuskuvan, *Helsingin Sanomat* muodostavat sen sijaan todellisuuskuvan, joka monin tavoin keskittyy kuvaamaan enemmän tapahtuman yllätyksellisyyttä ja eräänlaista poikkeuksellisuutta kuin pelkästään sen ilmentämää tuhoa tai kauheutta. Toki myös *Helsingin Sanomissa* ilmennetään metaforakuvauksen kautta muodostuvaa onnettomuuden aiheuttamaa tuhoa, kauheutta sekä kuolemaa, mutta *Ilkan* kuvauksesta poiketen *Helsingin Sanomien* metaforakuvauksen painopiste ei näytä keskittyvän kyseiseen aiheeseen.

Tutkimusprosessin aikana metaforan luonne on osoittautunut useaan kertaan hieman kyseenalaiseksi tai hankalaksi määritellä. Tästä huolimatta on kuitenkin ollut helppo huomata, että metafora toimii monin erilaisin tavoin eräänlaisena todellisuuskuvan ilmentäjänä myös lehtiteksteissä, ja siten olen tutkimuksen edetessä alkanut myös ymmärtää sitä ajatusta, jonka mukaan metafora on monin tavoin ehkä jopa tavallisempi ilmiö arkisessa ja jokapäiväisessä kielenkäytössä kuin kaunokirjallisessa kielessä. Tämän ajatuksen rinnalla on myös voinut huomata, että metafora on lehtitekstissä hyvin tavallinen kielenkäyttöön kuuluva kerronnan keino, jota ei välttämättä edes erottaisi metaforaksi, jos sen luonteeseen ei kiinnittäisi sen kummempaa huomiota. Ainakin tämän tutkimuksen aineistossa metafora toimii useissa tilanteissa täysin luonnolliseen tapaan, eikä metaforan tilalle tuntuisi sopivan mikään muu tai varsinkaan kirjaimellinen ilmaus, koska jos metaforan korvaisi aineistossa kirjaimellisella vastineella, kontekstin kerronnallinen idea poistuisi tekstissä siinä, missä metaforakin.

Tutkimuksen aikana olen saanut huomata, että vaikka aiheeni on ollut herkkä ja surullinen, on onnettomuuden kertomuksen tutkiminen ollut lopulta helpottava kokemus oike-

astaan siitä syystä, että metaforien kautta onnettomuudesta on omalla tavallaan muodostunut mieleen eräänlainen todenmukaisen tuntuinen, uskottava ja myös rehellinen kuva. Vaikka aineistossa käytetään metaforia usein myös eräänlaisena kertomuksen tehokeinona, on metaforakerronnan muodostama kokonaisuus onnistunut minusta kuvaamaan onnettomuuden lopulta sen mukaisesti kuin se on aikalaisista todennäköisesti myös tunnut. Siten olen tutkimuksen kautta saanut mahdollisuuden huomata, että metafora toimii jo mainitusti erinomaisena kerronnan teho- ja myös liioittelukeinona, mutta sen rinnalla metaforien kautta voidaan tapahtumasta muodostaa myös hyvin aito, uskottava ja rehellinen todellisuuskuva, jossa hyödynnetään kognitiivisen metaforateorian ajatusten mukaisesti inhimillisiä kokemuksia ja tunteita, havaintoja sekä kaikesta siitä muodostuneita muistoja. Tämän tutkimuksen aineistossa metafora on osoittautunut oivalliseksi ja myös rehelliseksi keinoksi kuvata todellisuutta. Siten metaforan merkitys ei lehtiteksteissä ole samantekevä, koska voimme todeta, että metafora todella ilmentää monin tavoin kertojansa kokemusta sen mukaan, miten kertoja on itse tämän kokemansa jäsentänyt.

Jos lapualaisilta nykyisin kysytään Lapuan patruunatehtaan onnettomuuteen liittyvistä muistoista, moni palaa ajatuksissaan sinne, missä he olivat sillä hetkellä, kun onnettomuus tapahtui. He kuvaavat tapahtumaa maan tärinänä tai ikkunoiden helinänä; he listaavat ensimmäiset ajatuksensa ja sanovat sitten, ettei kukaan onnettomuuden hetkellä osannut edes arvata, mitä oikeasti oli tapahtunut. Jos lapualaisilta kysytään noista muistoista, toiset heistä puhuvat ja toiset eivät. Toiset kertovat koko tuntemansa tarinan, kuvaavat omat kokemuksensa tarkasti ja toistavat kertomansa. Toiset eivät vastaa ehkä koskaan. Kaikesta huolimatta useille tuntuu yhä olevan helpompaa ajatella tuon aamun tapahtumia kielikuvien kautta sen sijaan, että niistä puhuisi kirjaimellisesti. Tämän saman ilmiön saattoivat huomata ne lehtitoimittajat, jotka haastattelivat onnettomuuden kokeneita ihmisiä huhtikuussa 1976. Myös he ovat käyttäneet kielikuvia kertoessaan onnettomuuden tarinan, kenties tietoisesti tai sitten ei. Siten ehkä kuolemakin on lopulta omalla tavallaan helpompaa käsitellä, jos sen selittää siten, että äiti ei tule enää kotiin.

LÄHTEET

- Aristoteles IX (1997). *Retoriikka*. (*Rhetorica*, kääntänyt Paavo Hohti & Päivi Myllykoski). Helsinki: Gaudeamus.
- Black, Max (1962). *Models and metaphors. Studies in language and philosophy*. Itacha; New York: Cornell University Press.
- Black, Max (1979). Afterthoughts on metaphor. Teoksessa: Sheldon Sacks (toim.). *On metaphor*. Chicago; London: The University of Chicago Press.
- Black, Max (1993). More about metaphor. Teoksessa: Andrew Ortony (toim.). *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 19–41.
- Cacciari, Cristina (1998). Why do we speak metaphorically? Teoksessa: Albert N. Katz, Cristina Cacciari, Raymond W. Gibbs, Jr. & Mark Turner (toim.). *Figurative language and thought*. New York: Oxford University Press. 119–157.
- Davidson, Donald (1979). What metaphors mean. Teoksessa: Sheldon Sacks (toim.). *On metaphor*. Chicago; London: The University of Chicago Press. 29–45.
- Grady, Joseph & Christopher Johnson (2002). Converging evidence for the notions of subscene and primary scene. Teoksessa: Dirven, René & Ralf Pörings (toim.). *Metaphor and metonymy in comparison and contrast*. Berlin; New York: Mouton de Gruyter. 533–554.
- Hellsten, Iina (1998). Monistettu Dolly. Johdatusta metafora-analyysiin. Teoksessa: Anu Kantola, Inka Moring & Esa Väliiverroinen (toim.). *Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan*. Tampere: Tammer-Paino Oy. 64–92.
- Idström, Anna & Sosa Sachiko (2009). *Kielissä kulttuurien ääni*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ilkka (1976). Iloisen aamutervehdyksen jälkeen suru ja kyyneleet. 14.4.1976.
- Ilkka-Yhtymä (2010). *Tuotteet ja palvelut* [online]. [Lainattu 1.3.2010]. Saatavilla: <http://www.ilkka-yhtyma.fi/Web/Yhtyma/corporate.nsf/pages/0EFBA4A9F12D39D2C2256E910023E6BE?opendocument>
- Kövecses, Zoltán (2002). *Metaphor. A practical introduction*. New York: Oxford University Press.

- Lakoff, George & Mark Johnson (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lakoff, George & Mark Johnson (1999). *Philosophy in the flesh. The embodied mind and its challenge to Western thought*. New York: Basic Books.
- Lapuan Sanomat (2010). *Lyhyesti lehdestä* [online]. [Lainattu 1.3.2010]. Saatavilla: <http://www.lapuansanomat.fi/>
- Leino, Pentti (1983). *Mielikuvat kielikuvien takana*. [online]. Helsinki: Kotikielen Seura ja Virittäjä. [Lainattu 1.3.2010]. Saatavilla: http://www.kotikielenseura.fi/viritaja/hakemistot/jutut/1983_107.pdf
- Mac Cormac, Earl R. (1985). *A Cognitive theory of metaphor*. Cambridge: MIT Press.
- Nikanne, Urpo (1992). Metaforien mukana. Teoksessa: Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne & Tiina Onikki (toim.). *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 60–78.
- Onikki, Tiina (1992). Paljon pystyssä. Teoksessa: Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne & Tiina Onikki (toim.). *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 33–59.
- Ricoeur, Paul (1978). *The rule of metaphor. Multi-disciplinary studies of the creation of meaning in language*. London: Routledge.
- Sampson, Geoffrey (1980). *Making sense*. Oxford: Oxford University Press.
- Sanoma News (2010). *Lehdet ja palvelut* [online]. [Lainattu 1.3.2010]. Saatavilla: <http://www.sanomanews.com/Content.aspx?f=2184>
- Searle, John R. (1993). Metaphor. Teoksessa: Andrew Ortony (toim.). *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 83–111.
- Seura (1976). ”Sain patruunansirpaleita joka puolelle kehoani...” 23.4.1976.
- Väliverroinen, Esa (1998). Mediatekstistä tulkintaan. Teoksessa: Anu Kantola, Inka Moring & Esa Väliverroinen (toim.). *Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan*. Tampere: Tammer-Paino Oy. 13–39.

Liite. Tutkimusaineisto

HELSINGIN SANOMAT (12 lehtitekstiä)

HS (1976). Ruuti räjähti – 41 kuoli. 14.4.1976, 3.

HS (1976). Suruviestejä talosta taloon Lapualla. 14.4.1976, 4.

HS (1976). Loukkaantuneet hoitoon kolmessa tunnissa. 14.4.1976, 11.

HS (1976). Kiirastorstai tuli Lapualla moneen kotiin. 14.4.1976, 11.

HS (1976). Kolmanneksi tuhoisin turma rauhan aikana. 14.4.1976, 12.

HS (1976). Presidentti toivoo kansalta apua. 14.4.1976, 12.

HS (1976). 40 vainajaa tunnistettu. 15.4.1976, 3.

HS (1976). Ruutipalon paine romahdutti katon. 15.4.1976, 8.

HS (1976). Lapuan räjähdysten uhrien määrä on 40. 16.4.1976, 3.

HS (1976). ”Ruuti palaa mahdottoman nopeasti”. 16.4.1976, 10.

HS (1976). Tuhannet saattoivat Lapuan uhreja. 25.4.1976, 3.

HS (1976). Lapua hiljeni suruun. 25.4.1976, 18.

ILKKA (13 lehtitekstiä)

Ilkka (1976). Lapuan ja koko Suomen suru. 14.4.1976, 1.

Ilkka (1976). Tuhoisin räjähdysonnettomuus vaati 41 kuolonuhria Lapualla. 14.4.1976,
2.

Ilkka (1976). Kaksoistyttyjen karmea herätys. 14.4.1976, 2.

Ilkka (1976). Iloisen aamutervehdyksen jälkeen suru ja kyyneleet. 14.4.1976, 3.

Ilkka (1976). Kokemus, jota ei hevin unohda. 14.4.1976, 3.

Ilkka (1976). Vaarallisempi paikka vieressä. 14.4.1976, 3.

Ilkka (1976). Huhtikuun aamu. 14.4.1976, 4.

Ilkka (1976). Lapuan suru koko kansan. 14.4.1976, 4.

Ilkka (1976). Loukkaantuneita esiin kiviröykkiöiden uumenista. 14.4.1976, 4.

Ilkka (1976). Uhreja tunnistettu 40 – onnettomuussyy avoin. 15.4.1976, 2.

Ilkka (1976). 47 lasta menetti äitinsä tai isänsä. 15.4.1976, 2.

Ilkka (1976). Onnettomuussyy vielä avoimena. 15.4.1976, 8.

Ilkka (1976). Lapuan uhrin haudan lepoon. 25.4.1976, 2.

LAPUAN SANOMAT (7 lehtitekstiä)

LS (1976). Yli 40 kuollutta patruunatehtaan räjähdyksessä. 15.4.1976, 1.

LS (1976). Kaikesta huolimatta: Jokaiselta hautajaisvieraalta toivotaan hyvää tahtoa ja käsivällisyyttä ruuhkan keskellä. 22.4.1976, 2.

LS (1976). Siunaushetki ikuisuutta tulvillaan. 29.4.1976, 1.

LS (1976). Tulevaisuus ja toivo. 29.4.1976, 2.

LS (1976). Siunaustilaisuus vaikuttava surujuhla. 29.4.1976, 3.

LS (1976). Yksi ainoa sana: miksi? 29.4.1976, 4.

LS (1976). Presidentistä nuorimpaan kansalaiseen... 29.4.1976, 5.